

Balanyi György Calasanzi Szent József élete

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Balanyi György
kegyesrendi tanár
Calasanzi Szent József élete

Nihil obstat.
Dr. Michaël Marczell,
censor dioecesanus.

Nr. 838.
Imprimatur.
Strigonii, die 28. Martii 1923.
Julius Machovich,
vicarius generalis.

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1923-ban jelent meg a Szent István Társulat kiadásában, a Szentek országa című sorozatban. Az elektronikus változat a Szent István Társulat és a Piarista Rend engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Piarista Rendé.

A könyvet Kreschka Károly vitte számítógépbe.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
Bevezetés.....	4
I. Gyermek- és ifjúkor.....	6
II. Hivatáskeresés.....	11
III. A kegyes iskolák megnyitása és gyors felvirágzása.....	15
IV. Rendalapítás.....	21
V. Első sikerek.....	25
VI. A kegyes iskolák.....	29
VII. Belső zavarok. A rend eltörlése.....	34
VIII. Halál és megdicsőülés.....	40
IX. A piarista rend visszaállítása és elterjedése.....	43
Függelék. A magyar provincia történetének áttekintése.....	46
Felhasznált irodalom.....	57

Bevezetés

Giuseppe d. Maria d. Dio Minis. F. D. S. P.

Calasanzi Szent József portréja

A XVI. sz. rendkívül súlyos megpróbáltatásokat mér a katolikus egyházra. A hitújítás a lelkek mélyéről feltörő forradalmi láz és szenvedélyes újítási vágy szárnyain hihetetlen gyorsasággal terjed tova. Észak- és Közép-Európa nagy részének meghódítása után már szinte Dél kapuinál áll. A hittől való elpártolás, az aposztázia még azok között is napirenden van, akik állásuknál fogva hivatva lennének az egyházat védelmezni. A papság és szerzetesség soraiból sokakat megszédít és a protestantizmus buzgó terjesztőivé szegődött az erkölcsi követelések lejjebbszállítása.

Az egyház jó ideig tehetetlenül áll a mind messzebbre gyűrűző mozgalommal szemben. A századok folyásában beszünenkezett visszaélésektől meggyengítve s a reneszánsz és a humanizmus pogány szellemétől megmételtyezve jóformán egészen elveszíti a lelkekre gyakorolt óriási befolyását. Intézményei még jórészt sértetlenül állnak, de az éltető szellem tovatűnt vagy legalább erősen megfogyatkozott bennök. Ezért nem tudnak elég hatályos ellenállást kifejteni a rájuk zúduló támadásokkal szemben. Vezetőit túlságosan megféri a világ szelleme. A bensőség és áhítat kihal belőlük s emiatt nem képesek a vallás igazságainak mélyebb és egyénibb átélését sürgető lelkek követeléseit kielégíteni. A hivatalos egyház mély alélttségben szunnyad s időre van szüksége, hogy magához térjen. De mihelyt magához tér,

annál nagyobb körültekintéssel és elszántsággal teszi meg a szellemi és erkölcsi újjászületéséhez szükséges lépéseket.

A benső reform művét, az igazi reformációt a pápaság indítja meg. Szent Péter utódai önmagukon kezdik a javítást s a negyvenes évektől kezdve fokozatosan megtisztítják udvarukat a világiasság szellemétől. A reneszánsz-kor harcos, politikus és művész pápái igazi egyházfejedelmek váltják föl, akik az egyház érdekeit fölėje helyezik minden más szempontnak. És mivel az önmagukkal szemben tanúsított szigorúság megadja nekik az erkölcsi jogosultságot, hogy másokkal szemben is hasonló mértéket alkalmazzanak, nagyobb gondot fordítanak környezetük, udvaruk megválasztására is.

A kúriából kisugárzó új szellem mindig messzebbre és messzebbre hat s lassanként megérleli az egyetemes egyház reformját. A nagy mű körvonalait a tridenti szent zsinat (1545–63) rajzolja ki. E nagyjelentőségű gyülekezet dogmatikus határozataival éles határokat von a katolikus és protestáns tanok közé és ezzel egyszersmindenkorra lehetetlenné teszi összezavarásukat, fegyelmi határozataival pedig az erkölcsi megújulásnak páratlanul gazdag forrásait fakasztja föl. A tridenti atyák erős páncélt kovácsolnak a küzdő egyház számára, melyet magára öltve bátran kiállhat a küzdőtérré.

És a jóságos Gondviselés ezúttal is segítségére siet vészekkel, bajokkal viaskodó egyházának. A nagyszerű reformprogram gyakorlati keresztülvitelére egymásután támasztja a nagy embereket és a kiváló szenteket, kik életüket teszik rá, hogy a katolicizmust ismét régi fényében állítsák vissza. Spanyolország Loyolai Szent Ignácot, Alcantarai Szent Pétert, Villanovai Szent Tamást, Istenes Szent Jánost, Keresztes Szent Jánost és Szent Terézt, a *mistica doctorát*, Olaszország pedig Szent Kajetánt, Emiliáni Szent Jeromost, Borromei Szent Károlyt, V. Pius pápát, Neri Szent Fülöpöt és Szent Kamillt küldi az elszánt harcosok sorába, kik egymaguk ezrek és ezrek munkáját végzik. E kiváló szentek új szellemmel telítik a régi intézményeket s új hajtásokat fakasztanak a végleg kiszáradtnak látszó törzsön. Különösen nagyjelentőségű szerzetalapító és reformáló tevékenységük. Áldott munkájuk nyomán új élet árad a kiaszott, élettelenülé vált szervezetekbe s az újjászületett rendek fölfrissült energiával és elszánt harcos akarással állnak csatasorba. Melléjük újak szegődnek, melyek szervezetükben és célkitűzésükben már szorosan alkalmazkodnak az új idők és új feladatok követelményeihez s ezért nagyobb sikerrel is vívják a föl vállalt harcot.

Az új alapítású és új típusú rendek között Loyolai Szent Ignác rendje, a Jézustársaság játssza a főszerepet, mert századokra szánt programjával és csodálatosan sokoldalú munkásságával átfogja a kor egész vallásos és szellemi életét. Pamplona vitéz védelmezője a legkitűnőbbben megszervezett és fölverteztet elitgárdát bocsátja az ellenreformáció nehéz harcát vívó egyház rendelkezésére. A meginduló harc sikerét a külső és benső okok egész szövedéke mellett főleg két körülmény biztosítja: a pusztá védekezésnek merész támadással való kombinálása és az ellenfél harci taktikájának ügyes kisajátítása és továbbfejlesztése. Különösen az utóbbi bizonyul hatásos fegyvernek. A protestánsok sikereik javarészét kiterjedt irodalmi izgatásainak és kitűnő iskoláiknak köszönhetik, s íme, most a jezsuiták még gazdagabb és mélyebben szántó irodalmi tevékenységet szegeznek ellenük, közép- és főiskoláikban pedig olyan tökéletes példáját adják a klasszikus talajba ágyazott humanisztikus keresztény nevelésnek, hogy jóbarát és ellenség egyaránt csak a legnagyobb elismerés és hódolat hangján szólhat róla.

A Jézustársaság hadbalépése eldönti a vallásos küzdelem kimenetelét. A támadások hevessege alábbhagy, az aposztázia meggyérül, sőt sokhelyütt a visszatérés lép helyébe. De ezzel csak a veszedelem akut jellege múlik el, maga a veszedelem nem szűnik meg továbbra is kísérteni. Az ellenreformáció és a nyomán kisarjadt katolikus reneszánsz mindaddig csak a levegőben lóg, amíg a nép legszélesebb rétegeibe nem ereszti gyökereit. Erre azonban egyelőre nincs semmi mód. A jezsuita tudomány és irodalom csak a műveltek köréhez szól s a jezsuita kollégiumok csak a jómódúakra árasztják a tudás fényét. A szegény nép továbbra is

tudatlanságban, sötét babonában és durva érzéketlenségben senyved. Tudatlanságában kész zsákmánya minden csábításnak s csiszolatlanságában szinte menthetetlen áldozata az erkölcsi eldurvulásnak. A mind magasabbra lendülő felsőbb oktatás tüneményes sikerei még szembetűnőbbé teszik a fájdalmas kontrasztot. Az időnként és helyenként felbukkanó kísérletek alig javítanak valamit a helyzeten. Pedig a kérdés kielégítő rendezése egyre sürgetőbbé válik, mert mindenkinek látnia kell, hogy az ellenreformáció sikere és tartóssága elsősorban az alsóbb néposztályok vallásos meggyőződésének melyebbé tételén és erkölcsi felfogásának megnevelésén fordul. Enélkül tartós eredményt remélni nem lehet. Az egyház is tudatában van ennek, de ezerfrontú harcában alig tehet valamit.

Ez a helyzet képe, amikor Rómában feltűnik Calasanzi Szent József, a protestantizmus visszaszorítására támasztott nagy emberek és szentek tiszteletreméltó galériájának egyik legtevékenyebb tagja. Szívében mérhetetlen szeretettel rója Róma utcáit, vigasztal, gyámolít, mikor egyszerre világosság gyúl lelkében s fényénél felismeri igazi hivatását. Szerető nagy szíve megesik a szegény, elhagyatott gyermekek mérhetetlen szellemi és erkölcsi nyomorán s eltökéli magában, hogy ezentúl minden gondolatát és minden igyekezetét nekik szenteli. Ebből a szent elhatározásból, melyet több mint félszázad megfeszített munkája és tömérdek szenvedése nyomatékosít, születik meg az első hivatásos tanítórend, a *piaristarend*, mely néhány évtized leforgása alatt fél Európát bámulatra kelti önfeláldozó munkájával.

Szent József rendalapítása új erőforrásokat nyit a nehéz harcot vívó egyház számára, mert a jezsuita kollégiumok légkörében megtisztult felsőbb körök után az alsóbb néprétegeket is belekapcsolja az egyetemes megújulás nagy mozgalmába s a tudomány szövetnekének meggyújtásával lehetővé teszi sok ezer elkallódásra ítélt tehetség megmentését és hasznosítását. Történeti jelentőségét tehát elsősorban az adja meg, hogy új színek hozzávegyítésével gazdagabbá és eredményesebbé teszi a katolikus ellenhatás, illetve a nyomában kibontakozó katolikus reneszánsz munkáját. De ezen aktuális kortörténeti vonatkozásokon kívül jelentékeny számmal szunnyadnak benne korokon felülálló önértékek is. Így mindenekelőtt a piarista iskolák képviselik elsőnek a rendszeres és ingyenes népnevelés nagy gondolatát. Azután a praktikusabb irányú és nemzetibb szellemű nevelés gondolata is Kalazancius iskolájában bontogatja először szárnyait.

Az első kegyes iskola megnyitása tehát nemcsak az ellenreformáció történetében jelöl új kikezdést, hanem új fejezetet kezd a nevelés történetében is. Következésképpen Calazanci Szent József életírása is sokszorosán átnyúlik a kor pedagógiai törekvéseinek történetébe és számos lapját nagy jövőre hivatott gondolatok és kezdeményezések fokozatos kibontakozásának történetével írja tele. De ezen kor- és tudománytörténeti szempontoktól eltekintve *önmagában* is elég vonzó ahhoz, hogy szeretettel merüljünk tanulmányozásába. Mert a nagy emberek, a hősök nem hideg csillagok, nem elvont eszmények, hanem eleven és lüktető valóságok, kiknek élete ezer- meg ezerszámra sugározza lelkünkbe a jóra és nemesre készítő ösztönzést. A nagy emberek megannyi modellek, kiket azért állít elénk, gyarló emberek elé a Gondviselés, hogy legyen kik után mintázni magunkban a jobb és több embert. Calasanzi Szent József hosszúra, közel száz esztendőre nyúlt élete még a más szenteknél megszokott mértéken felül is gazdag ilyenmű ösztönzésekben. Tanulmányozása tehát kiválóan hasznos és tanulságos mindenkire, de főleg az eszmények után kutató ifjúságra nézve.

I. Gyermekek- és ifjúkor

A kegyes iskolák alapítója hősök és tudósok véréből sarjad. Családja századokon át vezető szerepet játszik. Első, névleg ismert tagja, Jiménez állítólag már 716-ban országot hódít és királyi címet szerez magának. Utódai a mór háborúk viszontagságai közepett néhány

emberöltő múltán elvesztik ugyan a sobrarbai (navarrai) trónt, de előkelő állásukat továbbra is megtartják, s kardjuk mellett tollukkal és ékesszólásukkal is buzgón szolgálják hazájukat. Később, a XII. század folyamán eredeti Fortunione nevüket egyik adományos várukról Calasanzira cserélik át.¹ De a névcseré nem jelent egyúttal lélekcsere: A Calasanziai éppoly buzgón védelmezik egyházuk és hazájuk érdekeit, mint előbb a Fortunionéék.

Ennek a fényes múltú családnak egyik késői sarjadéka szentünk atyja: Don Pedro de Calasanz. Miként ősei, ő is vallásos, buzgó és bátor szívű lovag. Amellett azonban a jogban és a polgári igazgatásban is jártas ember. Mint ilyen a Calasanz várához közel fekvő Peralta (del sal y del honor) városka kormányzását nyeri feladatul. Don Pedro kormányzói minőségében odahagyja ősei sásfészket és állandóan Peraltában telepszik meg. Nemsokára családot is alapít. A szelíd, jámbor és mélykedélyű Gaston Máriával, a francia de Foix grófok egyik távoli rokonával kötött házasságát Isten idők folytán hat gyermekkel, két fiúval és négy leánnyal áldja meg. A gyermekek között utolsónak József születik. Peraltában még most is áll a templommá alakított kastély, melyben 1556. szeptember 11-én világra jött.

A Calasanzi-család legifjabb sarjadéka nagyon becses örökséggel lép a világba. A tudományok iránti fogékonyság apai, a gazdag és mély kedély anyai, a buzgó vallásosság pedig közös vonásként szövődik jellemébe. A szeretetteljes és bensőséges családi körben töltött gyermekévek még mélyebbre ágyazzák benne e tulajdonságokat. Különösen vallásos génusza bontakozik ki és fejlődik meglepően gyorsan. Értelme még alig nyiladozik, s máris hadat üzen a bűnnek. Még alig hogy gügyög, s máris különös öröme telik az Úr imádságának és az angyali üdvözlésnek, később pedig a szent olvasónak imádkoztatásában. És hogy egy kissé megtanul olvasni, azonnal szokásba veszi a boldogságos Szűz és az Oltáriszentség officiumának rendszeres végzését. Sőt apró ajándékokkal magához édesgeti kis pajtásait is és velők együtt végzi ájtatossági gyakorlatait. Komolyságával, szenteségével és homlokát, egész arcát besugárzó értelmességével mindenkit bámulatra kelt. Aki csak futólag is érintkezésbe jut vele, mind nagy embert, kiváló szentet jósol belőle.

József mindössze kilencéves koráig marad a családi körben. 1565-ben szülei akaratából a nem messze fekvő estadillai nemesi iskolába megy a grammatikai és humanisztikus tanulmányok, mai fogalmak szerint a középkorai tanfolyam elvégzésére, összesen hét esztendő tölts itt (1565–71) s ezen idő alatt nemcsak tanulmányait végzi el kitűnő sikerrel, hanem a jámborságban is bámulatos haladást tesz. Buzgó vallásosságával, szerénységével és egész lényén előmlő lelki ártatlanságával mindjárt kezdetben a *kis szent* szép jelzőt érdemli ki. Munkás felebaráti szeretetével még jobban fokozza tanuló társainak iránta érzett megbecsülését. Már itt kiütözik belőle a leendő nagy nevelő: szívesen és szeretettel foglalkozik a tanácsért, oktatásért hozzáfutókkal és amiben teheti, készségesen segíti őket. Amellett a tudományokban is szemlátomást gyarapszik. Szelleme élénkségével és átható erejével s emlékezőtehetsége könnyűségével és hűségével még mestereit is csodálatra ragadja. Mikorra végére ér a retorikai tanfolyamnak, egyforma könnyűséggel ír spanyolul és latinul, prózában és versben. Ezidétt írt költeményei közül többet, így a Szentháromságról és a megtestesülésről szólót még jó száz esztendővel később is szerető gondossággal őrzik kegyeletes lelkek.

Don Pedro 1571-ben boldogan viszi haza gyermekből izmos ifjúvá serdült fiát, hogy régi vágyának megfelelően vitéz katonát és bátor lovagot neveljen belőle. De József tudni sem akar a hadi pályáról. Őt inkább az oltár felé vonzza szíve. Földi király helyett a mennyi király szolgálatába óhajt szegődni. Azért összeszedi minden ékesszólását s nem nyugszik addig, míg atyja meg nem engedi, hogy bölcséleti tanulmányainak folytatására és befejezésére a leridai egyetem hallgatói közé iratkozzék.

¹ Cala arab eredetű szó s hegyet jelent, a Sanz = Sanchez pedig a Sanctius keresztnév spanyolos formája.

A nagy hírű egyetemi városban egészen új világ tárul a tanulni vágyó ifjú elé. A mozgalmas egyetemi élet új munkakörbe állítja s a megszokottakon felül új erénygyakorlatok vállalására ösztönzi. Józsefnek első dolga, hogy lelkiatyja útmutatásával napirendet készít magának, melyben a keresztény és nemes ember kötelességeit mesteri módon összeegyezteti a diákélet követelményeivel. Már itt mutatkozik csodálatos munkabírása és az a megfoghatatlan művészete, mellyel idejét meg tudja sokszorozni. Templomokat és kórházakat látogat, segíyezi, gondozza a szegényeket, órák hosszat tanítja a tudatlanokat s amellet maga oly rohamos előmenetelt tanúsít tanulmányaiban, hogy tanárai atyjához intézett levelökben *speculum iuventutis*-nak nevezik. Társai valósággal rajonganak érte s *princeps iuventutis*-nak választják. József komolyan veszi új hivatalát s ezentúl még többet dolgozik ifjú barátai testi, szellemi és erkölcsi javáért. Segíti, gyámolítja, nyájas szóval inti, buzdítja őket. De legtöbbet mégis példájával ér el. Az egyetem elismerten első tehetségének odaadó buzgalma és tündöklő tisztasága ellenállhatatlan hatást gyakorol. A leridai egyetem ifjúsága soha olyan erkölcsös és kötelességtudó nem volt, mint amikor Kalazancius volt princepe.

Don Pedro büszke örömmel hallja a Leridából érkező híreket. Most már nemcsak hogy nem ellenzi a megkezdett tanulmányok folytatását, hanem még maga utasítja fiát, hogy a bölcelet mellett a polgári és kánonjogot is végezze el. József kimondhatatlan boldogsággal fogadja atyja határozatát. Hiszen a kánonjog már lépcsőfok titkos vágyainak célpontja, a papság felé. Azért kettőzött buzgalommal lát az új tárgyak tanulmányozásához s rövidesen olyan fényes eredményeket ér el bennök, hogy boldogságtól áradozó atyja végre beleegyezését adja, hogy az egyházi rend tagjai közé léphessen. A szent buzgalomtól égő ifjú azonnal él is az engedéllyel. 1575. április 11-én az urgeli püspök kezéből fölveszi a tonzúrát. Ugyanezen alkalommal a boldogságos Szűz oltára előtt örökös tisztaságot fogad. Mint levita még nagyobb buzgóságot fejt ki föl vállalt teendői teljesítésében s nyájas leereszkedő modorával és páratlan igazságszeretetével még jobban megnyeri tanulótársainak ragaszkodását. Leridai tartózkodására azzal teszi föl a koronát, hogy húszéves korában mindkét jogból leteszi a doktori szigorlatot. Utána atyja jóváhagyásával a valenciai egyetemre távozik a teológiai tanfolyam elvégzésére. (1576)

De valenciai tartózkodása sokkal rövidebb ideig tart, mint eredetileg tarvezi. A vidám és derült város sokféle csábítása és a kiterjedt rokonság látogatásával egybekötött veszélyek aggodalmat ébresztenek lelkében. Legfőbb kincsét, ártatlanságát félti a lépten-nyomon eléje tűnő kísértésekből. A veszély közelsége gyors cselekvésre ösztönzi. Mivel környezetét nem áll módjában megváltoztatni, egy erélyes elhatározással kitepi magát belőle s Valenciából a castiliai Alcalá de Henaresbe (Complutum) megy, melynek Ximenes bíbornok alapította egyeteme ezidétt már európai hírnek örvend s messze vidék tanulni vágyó fiatalságát magához vonzza. Itt ugyanazt a napirendet követi, melyet Leridában már megszokott. Sőt a valenciai tapasztalatok hatása alatt még szigorúbban lép fel önmagával szemben. Kemény önmegtágadással, böjttel és virrasztással iparkodik megzabolázni érzékeit. De társaival szemben továbbra is az a szolgálatkész, nyájas és megigéző modorú jóbarát marad, aki Leridában volt. Ezért érhető, hogy rövid idő múltán itt is népes és lelkes baráti kör képződik körüle, mely olyan előkelő tagokat számlál, mint don Ascanio Colonna, a későbbi bíboros és aragóniai királyhelyettes. Tanulmányaiban is a megszokott fényes siker kíséri. Minden a legjobb rendben halad s már-már azzal biztatja magát, hogy hamarosan eléri áhított célját, amikor egy váratlanul jött csapás egész életpályáját kifordulással fenyegeti. Bátyja, az ifjabbik don Pedro de Calasanz a megerőltető katonai szolgálat következtében gyermektelenül elhal. Anyja, a jóságos Gaston Mária csak kevéssel éli túl a súlyos veszteséget. (1579)

Józsefet szíve mélyéig megrendíti a kettős haláleset, mely nemcsak anyjától és bátyjától fosztja meg, hanem szépen érő reményeit is szétrombolja. Hiszen most már ő a család

egyetlen férfitagja. A Calasanziai fényes nemzetségének továbbszármaztatása s a Jiménezek és Bertrandok harci dicsőségének visszavarázsolása egyedül tőle remélhető. A mélyen lesújtott don Pedro valóban ezt várja tőle. A jelen veszteségéért és bánatáért a jövő reményével akarja kárpótolni magát. Azért sürgetve-sürgeti fiát, hogy haladéktalanul térjen vissza ősei várába, lépjen katonai szolgálatba s nősüljön meg. Csak hosszas unszolásra enged neki annyi haladékot, hogy legalább a megkezdett tanfolyamot végigjárja. József a tanulásban keres vigasztalást s a teológiai doktorátust oly feltűnő sikerrel teszi le, hogy innét kezdve szélében-hosszában csak doktor Calasanzi néven emlegetik. (1579)

A fényes eredmény nagyban növeli az ifjú tudós hírnevét s egyben újabb ürügyet szolgáltat neki atyja sürgető kérésének elodázására. Sikereinek hallatára ugyanis de la Figuera Gáspár, a salamancai egyetem nagy hírű tanárából lett jaccai püspök, a *bölcsesség napja* udvarába hívja, hogy tanulmányaiban társa és segítője legyen. (1580) Az ajánlat oly váratlanul jó és annyira megtisztelő, hogy az öreg don Pedro is meghajol előtte. Abban a reményben, hogy fia nemsokára vissza fog térni, beleegyezését adja távozásába. De egyévi távollét után megint türelmetlenkedni kezd. Most már oly határozottan sürgeti a hazatérést, hogy az engedelmes fiú nem ellenkezik tovább. Mivel püspöke is engedelmességet tanácsol, József 1581-ben huszonöt esztendőskorában tényleg hazamegy.

Peraltában nehéz napok és kemény megpróbáltatások várnak rá. Az emberi bölcsesség mindent elkövet, hogy szent elhatározásának megmásmítására bírja. Előbb a rokonok, szomszédok és jóbarátok vonulnak föl ellene s iparkodnak őt meggyőzni a világi pálya előnyeiről és az előkelő házasság szükségességéről. Majd a megtört és elaggott atya veti latba tekintélyét, esdeklését és könnyeit. Mindhiába. Az erős akaratú ifjú hajthatatlan marad, ő Szent Jeromossal tart: „Tiszteld atyádat, amíg valódi atyádtól el nem szakít”. Istennek és a boldogságos Szűznek tett fogadását minden körülmények között meg akarja tartani. De viszont lehetőleg kímélni akarja atyját is. Azért nyílt szembefordulás helyett inkább halogató politikát folytat. Buzgón követi eddigi életmódját s fáradhatatlanul oktatja szülőföldje ifjúságát; egyébként az időre és a Gondviselésre bizza a kérdés megoldását. Reményében nem is csalatkozik. Egy súlyos betegség, mely a halál örvénye fölé sodorja, váratlan hamarsággal meghozza a döntést. A második fia elvesztésétől rettegő atya most már készségesen megengedi, hogy fölgyógyulása esetén pappá lehessen. Szeretete diadalmaskodik hiúságán. Inkább lemond az unokák és a családi dicsőség folytatásának reményéről, csakhogy ismét egészségesnek lássa szentéletű fiát.

Isten szívesen fogadja az atyai szeretet hősi áldozatát. József állapota jobbra fordul. Gyógyulása oly rohamosan halad előre, hogy az oscai püspök kezéből már 1582. dec. 17-én fölveheti a négy alsó rendet, majd a rákövetkező napon a szubdiakonátust. Négy hónappal rá, 1583. ápr. 9-én a diakonátust, egy évvel később, 1583. dec. 17-én pedig az áldozópapságot is fölveszi. Az előbbi atyai barátjának, a jaccai püspöknek, az utóbbit pedig Moncada Ambrus urgeli püspöknek kezéből fogadja.

Józsefet nagy örömmel tölti el szíve hő vágyának teljesedése. Most már legfőbb ambíciója, hogy minden cselekedetében Krisztus szíve szerinti pap legyen. Azért még szigorúbb életrendet szab maga elé, és úgyszólván minden idejét a saját és mások lelke üdvének gondozására szenteli. Apostoli buzgalma csakhamar túlnő Peralta szűk határán. Atyai barátja, de la Figuera Gáspár, aki közben Jaccából a jelentősebb albarricini püspöki székre kerül, már két hónap múlva elszólítja őt az apai házból s a bizalmi állások egész sorát halmozza rá. Még szélesebb munkakör tárul eléje, mikor jóakarója az (1585. jan. 31.) elhalt leridai püspök örökébe lép s ebbéli minőségben több terhes királyi megbízást nyer. Ezek között legfontosabb az Ágostonrendű remeték megreformálásának előkészítése és a híres montserrati bencés apátság elmérgesedett benső viszályának elsimítása. Kalazancius mindkét ügyben előkelő szerepet játszik. Egyfelől híven kezére jár püspökének, másfelől új eszmék és új szempontok fölvetésével cselekvőleg is közreműködik a kielégítő megoldás

előkészítésében. Mikor azonban szeretett püspöke a montserrati vizitáció negyedik hónapjában váratlanul elhal (1586. febr. 13.), az új vizitátor, Cordona vichi püspök minden marasztalása ellenére lemond titkári állásáról s ismét peraltai otthonába vonul vissza.

Peraltába éppen jókor érkezik. Elaggott atyját súlyos betegen találja. József a beteg mellett híven teljesíti a szerető fiú és a hivatásos pap kötelességét. Éjjel-nappal ott virraszt ágyánál, ápolja, vigasztalja, s mikor állapota reménytelenre fordul, ellátja az utolsó kenet szentségével. A derék aggastyánnak megadatik a Jákobnak kilátásba helyezett vigasztalás: „Kezeivel József fogja be szemeidet”. (Ter 46,4) Fiának karjai között a szentek boldog halálával szenderül jobblétre.

Józsefet mélyen lesújtja atyja halála. De egyszersmind új tartalmat önt életébe. A reámaradt nagy vagyon birtokában az irgalmas szamaritánus szerepére adja magát. Bőséges alamizsnát osztogat a környék szegényeinek s vigasztalja őket. Mindenkinek mindene igyekszik lenni. A testi baj, nélkülözés után mindig módját tudja ejteni a lelki sebek beheglesztésének is. A jótékonykodás mellett másik főfoglalkozása az imádság. Ami ideje az alamizsnaosztás és beteglátogatás után fennmarad, azt mind Istennek szenteli. A világra nézve egészen meghal. Ugy él ősei kastélyában, mint egy valóságos remete.

De a remeteélet idilli nyugalmát nemsokára ismét a hivatásos lélegzondozás fáradtságos munkájával kénytelen fölcserélni. Az új urgeli püspök, Capilla András egyszerre több minőségben iparkodik rendkívüli energiáját és nagy munkabírását egyházmegyéjére nézve hasznosítani. Így reáruhazza a clarevoli egyház gazdag beneficiumát, megteszi ortonedai plébánosnak s azonfelül a nagy trempi vikariátus püspöki helynökének. Kalazancius alázatos lélekkel aláveti magát elüljárója rendelkezésének s azonnal munkához lát. Gyalog és lóháton sorra látogatja a gondjára bízott falvakat s mindenütt fáradhatatlanul prédikál és oktat. Hatalmas szavával s még inkább példájának ellenállhatatlan erejével szorgosan irtogatja a bűnöket s plántálja az erényeket. Ahol megfordul, megújul a föld színe; a vétkek fertőjében vergődő szívek az Isten-félelem és jámborság porhanyó talajává lesznek. A fáradhatatlan apostol püspöke biztatására a Pyrenei hegyek alján fekvő részek elvadult lakosságára is kiterjeszti működését, s itt is hamarosan hasonló eredményt ér el. Tapintatos föllépésével s pihenést nem ismerő munkájával előbb a papság megingott fegyelmét állítja helyre, azután az elhagyott nép lelki és erkölcsi életét veszi szerető gondjaiba. Sorra látogatja szegényes viskóit s mindenütt hallatja oktató és buzdító szavát. És szavának visszhangja kél. A nép kezd felocsúdni durvaságából és erkölcstelenségéből: szívében kigyúl az eléje tűzött eszmények utáni vágy és lelkesedés.

Capilla püspök elragadtatva értesül trempi helynöke bámulatos sikereiről s elismerése és hálája kifejezéséül 1590-ben, 34 éves kora ellenére, egész egyházmegyéje helynökéül (*vicarius generalis*) nevezi ki. Kalazancius munkakörének ily váratlanul szélesre tágításában újabb ösztönzést lát, hogy még többet dolgozzék a gondjaira bízott nyáj anyagi, szellemi és erkölcsi javáért. Még nagyobb lelkesedéssel és ügybuzgalommal áll tehát munkába. Elsősorban most is a papság szellemét iparkodik javítani. Különösen sokat küzd a széltében-hosszában elterjedt kapzsiság ellen, s bölcs rendeletekkel igyekszik továbbharapódzásának útját állani. A papság mellett a szegényekre van legnagyobb gondja. A „szegények atyja” címet még a trempi kerületből hozza magával. Ennek megfelelően cselekszik most is. Az arra szorulóknak segélyezésére egy *mons pietatis*-² alapít, majd társaságot szervez, mely azt tűzi maga elé célul, hogy évente az egyházmegye különböző városaiban bizonyos számú szegény vagy árva lányt kiházasít. A jó példa ragadós. A szent helynök nyomdokaiba sokan lépnek, akik saját körükben szintén hadat indítanak a bűn ellen és az erény érdekében.

A lángbuzgalmú ifjú levita híre-neve mind messzebbre és messzebbre szárnyal. Egy könnyen végzetessé válható barcelonai belviszály szerencsés lecsendesítése révén a madridi

² A *mons pietatis* bankszeríi intézmény, mely a hitelezésnél csupán költségei megtérítését köti ki.

királyi udvarba is elhat. II. Fülöp már a legközelebb megüresedő püspöki széket szánja neki, amikor merészen fölfelé ívelő pályája hirtelen más irányba hajol el. József 1592 elején Olaszországba távozik. Elhatározása egészen váratlanul jön, és mindenkit meglep. Sokan csak alázatosságának újabb megnyilvánulását látják benne. Pedig sokkal mélyebb és lélektanilag finomabb szövetű okok rejlenek mögötte.

Kalazanciust a hivatáskeresés vajúdásai vezetik az örök városba. Mert minél fényesebb sikerek kísérik működését, annál erősebbé válik benső meggyőződése, hogy a lelkészkedés nem igazi, Istentől neki szánt hivatása. Egy titokzatos benső hang folyvást Rómába ösztönzi. Fülében újra meg újra fölcsegg a biztatás: *Josephe, vade Romam!* Egy ideig küzd ellene, hallatlanra veszi, mert a titkos nagyravágás suttozását véli belőle kihangzani. De hiába. A szózat csak nem akar elnémulni. Sőt minél többet töpreng, évődik fölötte, annál határozottabbá és parancsolóbbá válik. Ugyanakkor szeme minduntalan egy álomképre fordul: Rómában látja magát egy sereg gyermek között, akiket a keresztény hit igazságaira oktat s azután megáld és hazakísér. József kétségében lelkiatyjához fordul tanácsért s mikor ez a titkos sugallat követését ajánlja neki, hamarosan cselekvésre szánja el magát. Szíve alázatosságában távozási engedélyt kér püspökétől s miután ezt kinyeri, vagyoni ügyeinek rendezéséhez lát. Ortonedai plébániáját egy egyszerű vagyis lelkészkedéssel össze nem kötött javadalommal cseréli el, többi javadalma után pedig mindössze 1000 tallér jövedelmet köt ki. De ennek túlnyomó részét is a szegényekre áldozza. Atyai örökségének egy részét szintén a szegényeknek osztja, a többit pedig évjáradék kikötése mellett nővéreire hagyja.

Anyagi ügyeinek elrendezése után 1591 végén korábbi diadalai egyik legszebbikének színhelyére. Barcelonába megy. Az emberek elismerésétől retteggve valósággal bujkál szemeik elől. Végre 1592 elején alkalmas hajóra talál, fölszáll rá és egyszersmindenkorra Istenhözadót mond hazájának. Mint egykoron Ábrahám, kiköltözik, nem tudván, hová megyén. Csak sejti, érzi, hogy a Gondviselésnek tervei vannak vele, s íme habozás nélkül követi szózatát. Bár harmincöt évével már az emberi életkor delelőjéhez közeledik, egy pillanatra sem jut eszébe kételkedni. A messze távolból bizonytalanul ködlő hivatás int feléje, s ő azonnal indul.

Az új Ábrahám kiköltözése minden baj nélkül esik meg. A tengeri utat csak kisebb viharok nyugtalanítják. A hajó szerencsésen megérkezik Cívita Vecchiába s Kalazancius egyszerű zarándokként gyalogszerrel indul Rómába. Éppen VIII. Kelemen pápa trónralépésének fényes ünnepei között érkezik meg, hogy elkészüljön századokra szánt művének létrehozásához.

II. Hivatáskeresés

Kalazancius ismeretlenül érkezik Rómába és ismeretlen is akar maradni. A jövő még egészen bizonytalanul gomolyog előtte. Egyelőre csak egy határozott terve van: buzgó imádsággal és odaadó szamaritánus tevékenységgel kiérdemelni Isten fölvilágosító kegyelmét jövő hivatását illetőleg. Menten hozzá is lát a kivitelhez. Buzgón látogatja a templomokat, misézik, imádkozik, elmélkedik, fölkeresi a kórházakat és börtönöket s édes vigasztaló szóval és dús alamizsnával enyhíteni igyekszik az eléje tűnő anyagi és erkölcsi nyomort.

De inkognitóját nem tudja sokáig megőrizni. Capilla püspöknek római ügyvivőjéhez, Comte Boldizsár tarragonai kanonokhoz intézett levele mindjárt az első hetekben elárulja megérkezését és jövedele célját. A kanonok nyomban kutatni kezd utána, és nem nyugszik addig, míg rá nem talál és hatalmas pártfogójának, Marco Antonio Colonna bíborosnak házába nem viszi. A kiváló főpap nagy szeretettel fogadja, több napon át vendégül látja s végül házi teológusának és egyben unokaöccse, Filippo herceg lelki vezetőjének nevezi ki a jóformán ismeretlen jövevényt. Kalazancius Isten ujját látja a dologban, s azért készségesen

meghajol a bíboros akarata előtt. Május első napjaiban beköltözik a Colonna-palotában kijelölt lakosztályába és átveszi kettős hivatalát.

De a hercegi palotába költözés életének csupán külső kereteit módosítja: tartalmát, lényegét érintetlenül hagyja. Kalazancius a fény, pompa és kényelem fészkében is ugyanaz a szigorú aszkéta marad, aki eddig volt. Sőt egyben-másban még szigorít életrendjén. Az idő fölhasználásában és megsokszorozásában eddig tanúsított ügyességét most valóságos művészetté fejleszti. Mindenre jut ideje és amellett mindent a maga idejében végez. Ennek egyszerű magyarázata, hogy minden idejét Istennek és embertársainak szánja, önmagától még a perceket is sajnálja. Napirendje valóban nem áll másból, mint a nap minden órájának és percének megszenteléséből. Korán, már szinte éjfélkor kel és szokásos imádságai elvégeztével a sötét és rosszul kövezett városban a hét főtemplom látogatására indul.³ Azután valamelyik közelebbi templomban (nyáron a S. Giovanni in Laterano-ban, máskor rendszerint a S. Prassedé-ben, a S. Maria Maggioré-ban vagy a S. Maria dei Monti-ban) elvégzi miséjét, utána hosszú és bensőséges hálaadást végez és még rendesen elzarándokol Szent Péter apostol sírjához s ott gyakorta órákhosszat esedezik Isten megvilágosító kegyelméért.

Isten iránti kötelességei után szenvedő embertársaira keríti a sort. Meglátogatja a kórházak betegeit, ápolja, vigasztalja, jó tanáccsal és bő alamizsnával támogatja őket. Ugyanezt teszi a börtönök szerencsétlen lakóival, kiket a rideg kor csak büntetni tud, de megjavításukra s erkölcsi érzékek finomabbá nevelésére nem vet ügyet. Csak mindezek elvégeztével gondol önmagára, de ezt is olyan formában teszi, hogy erénygyakorlat legyen belőle. Ebédnél, első és egyetlen étkezésénél, a bíboros által számára rendelt finom ételeket legtöbbször a szolgáltnak hagyja, maga szerényen beéri kenyérrel és vízzel. Ezután újabb ájtatosági gyakorlatok, nevezetesen az Oltáriszentség imádása és a Szentírás olvasása következnek. Majd a hercegi növendék oktatása és a bíboros melletti hivatalos szolgálat teljesítése kerülnek sorra. Az este mélyen be az éjszakába szintén imádság, elmélkedés és hivatalos foglalatosság között oszlik meg. Az álom rendszerint asztalánál lepi meg a szentet úgy, hogy ágyban csak ritkán alszik.

Idők folytán ez a program még jobban kibővül. Kalazancius ugyanis ellenállhatatlan buzgalmában folyton újabb meg újabb munkákat vállal magára. Így mindjárt kezdetben átveszi a bíboros egész házanépének lelki gondozását. Majd belép a *szent apostolokról nevezett társaságba* (*arciconfraternità de' ss. Apostoli*), mely a szegények gondozásával és segélyezésével foglalkozik s e célból külön vizitátorokat küld a különböző városnegyedekbe a titkolt nyomor föl kutatására és enyhítésére. Kalazancius vizitatori minőségében nemcsak a saját negyedét járja föl hűségesen, hanem szívesen segít társainak is. Még nagyobb terhet vesz magára, amikor Alessandro de' Medici bíboros, a későbbi XI. Leo pápa (1605) biztatására belép a *Keresztény tanítás társaságába* (*Congregazione della Dottrina Cristiana*). Innét kezdve még fáradhatatlanabban rója a templomokat, utcákat és tereket és maga köré gyűjtve a gyermekeket, kézműveseket, napszámosokat és koldusokat, lelkes előadásokat tart nekik a hit igazságairól. Beszédeit gazdagon átszővi tanulságos történetkével és mindig szívhez szóló intelmekkel fejezi be. Szavai végeztével legtöbbször azon melegében meg is gyóntatja és áldoztatja hallgatóit. Így nem csoda, hogy bármerre fordul, példátlan hatás kél nyomában. Ahol csak tanításra és vigasztalásra nyitja ajkát, ott jobbakká és bensőségebbekké lesznek az emberek, mert a fülükbe csengő szóval egy nagy lélek és nagy szív magával ragadó szuggesztív ereje lopja be magát szívökbe. Kalazancius szavait nem a

³ A hét főtemplom (S. Pietro in Vaticano, S. Paolo fuori le mura, S. Giovanni in Laterano, S. Sebastiano, Sta Croce in Gerusalemme, S. Lorenzo fuori le mura, S. Maria Maggiore) fölkeresése egy és ugyanazon nap búcsúnyerés céljából nagyon régi, még a VII. századra visszanyúló kegyeletes szokás. A XVI. sz. második felében Neri Szent Fülöp, Borromei Szent Károly és V. Pius pápa buzgólkodása következtében különösen kedvelt ájtatoskodási mód.

nyelv csengő-bongó zenéje s nem a retorika cifra sallangjai, hanem a meggyőződés mélysége és az érzület nemessége teszik ellenállhatatlanná. Azért olyan nyomatékosak, mert élete példájával nyomatékoszza őket.

Rendkívüli alkalmak még szélesebbre tágítják az időkihasználás nagy művészenek már amúgy is szinte áttekinthetetlen munkakörét. Ilyen alkalom pl. az 1596 nyarán kitört pestisszerű járvány, mely súlyos megpróbáltatást mér Róma szegényebb lakosságára. Kalazancius, mint a szent apostolok társaságának a tagja, kötelességének érzi, hogy minden más dolgának félretételével segítségére siessen a szenvedőknek. Szent hevületében versenyre kel a felebaráti szeretet másik nagy hőseivel, Szent Kamillal, s éjt-napot eggyé téve járja a kórházakat és a szegényes, elhagyatott viskókat. Ha már nincs egészséges ember, aki ajtót nyisson neki, az ablakon hatol be. Szeretete nem ismer nehézséget, nem retten vissza semmi munkától. Maga süt-főz, ápolja, tisztogatja a beteget; ha állapotuk súlyosabbra fordul, ellátja őket a haldoklók szentségeivel, vigasztaló, bátorító szavaival megkönnyíti kimúlásukat, gondoskodik tisztességes eltemetésükről s végül nekiket beleszóvi imádságos megemlékezésébe. És ez így megy napról-napra, hétszámra. Mert a nagy járvány csak augusztus vége felé kezd enyhülni. Akkor végre a jól végzett munka öntudatával ő is visszatérhet megszokott életrendjéhez.

De hiába a megfeszített munka, hiába az ezerágú-bogú elfoglaltság, a Peraltában ébredt nyugtalanság csak nem akar elcsitulni. Sőt az első évek viszonylagos pihenése után még követelőbb erővel lép föl. A bizonytalanság egyre kínzóbb teherként nehezedik a szent lelkére. Hiszen életútja felét már megjárta és még mindig nem tudja, milyen hivatást szánt neki Isten. Fájdalmas vergődésében az imádság egyedüli vigasztalása. Napról-napra buzgóbban esedezik a vágyva-vágyott megvilágosító kegyelemért. Szent Péteré mellett Assisi Szent Ferenc közbenjárásától remél legtöbbet. Azért, hacsak teheti, sohasem mulasztja el templomait, oltárait fölkeresni. Ismételten elzarándokol Assisi sírjához is. Ide fordul 1597 nyarán is. És ezúttal nem sikertelenül. Mialatt ugyanis buzgó imádságba merülve térdel oltára előtt, váratlanul megjelenik előtte a szent és eljegyzí őt a szegénység, tisztaság és engedelmesség szimbolikus megszemélyesítőivel. Kalazancius a látomásból arra következtet, hogy Isten a szerzetesi életre hívja. Ez a tudat nagy megnyugvással és kimondhatatlan örömmel tölti el lelkét. De az öröm nyomában azonnal felsötétlik az újabb kétség: hogyan valósítsa meg küldetését? Külön szerzetet alapítson-e vagy a meglévők valamelyikébe lépjen? A jövő sokkal hamarabb megadja a feleletet, mint várni lehetne.

Kalazancius mindjárt szamaritánus tevékenysége kezdetén fölismeri, hogy az alsóbb néposztályok vallási tudatlanságának és erkölcsi durvaságának az iskoláztatás hiánya a legfőbb oka. De csakhamar belátja azt is, hogy a szegény szülők legtöbbje a maga emberségéből nem tud ezen a bajon segíteni, mivel nem rendelkezik a tanításhoz szükséges költségekkel. Mint vizitátor és mint a keresztény tanítás társaságának tagja éveken át keres, kutat valami kielégítő megoldás után. És minél többet töpreng a kérdés fölött, annál erősebbé válik az a benső meggyőződése, hogy neki magának kell valami úton-módon segítségükre sietnie a saját hibájukon kívül tanítás és nevelés nélkül maradó gyermekeknek. A küzdő egyház érdekeinek és a szétzilált társadalom szomorú állapotának számbavétele csak sietteti egyre határozottabbá és tudatosabbá váló meggyőződésének akarássá izmosodását. 1597-ben a hivatáskeresés leglázásabb napjaiban már annyira jut, hogy cselekvéshez láthat.

Először az egyes városnegyedek tanítóihoz fordul és a szerte észlelhető lelki és erkölcsi nyomor élénkszerű ecsetelésével igyekszik megnyerni őket az ingyenes néptanítás gondolatának. De ezek azzal utasítják el, hogy ők tanítványaik fizetéséből élnek s egyenesen az éhenhalásnak tennék ki magukat, ha lemondának róla. Kalazanciust nem csüggeszti el első kísérletének kudarca. Sőt ellenkezőleg újabb ösztönzést merít belőle, hogy még állhatatosabban folytassa megkezdett munkáját. Másodízben a városi tanács ajtaján kopogtat. Terjedelmes memorandumokban számokkal és tényekkel bizonyítja előtte a szegény

gyermek nevelésének és ingyenes tanításának elodázhatatlan szükségességét. De itt is tagadó választ nyer. A szenátorok készségesen elismerik eszméjének nagyszerűségét, megvalósításának hasznos és kívánatos voltát, de a velejáró sok kiadás miatt nem mernek reményt nyújtani hozzá.

Kalazancius rendíthetetlen bizalmában most a jezsuitákra keríti a sort, kik különben is hivatásszerűen foglalkoznak az ifjúság nevelésével. A híres *Collegium Romanum* főnöke, rektora előtt az érvek egész sorát vonultatja föl annak bizonyítására, mennyire keresztény gondolat a szegény gyermekek lelkében szunnyadó szellemi és erkölcsi értékek kicsiholása és hasznosítása az egyház és az állam javára. Mindhiába. A rektor kötelességszerűen azt feleli, hogy a szabályok értelmében csak az ismeretek elemeibe már beavatott ifjakat szabad fölvennie a kollégium növendékei közé s neki nem áll jogában a rendi szabályokon csak egy hajszálnyit is változtatni. Kalazancius ennek hallatára egyenesen a rend egyetemese főnökéhez, a híres Aquaviva generálishoz (1581–1615) fordul kérésével. A nagy szervező igazi örömmel és gyönyörűséggel hallgatja végig erős meggyőződéssel átizzított előadását. Kijelenti, hogy neki is legszebb álma a szegény gyermekek ingyenes tanítása, de a jelen viszonyok között a rend ezerágú más elfoglaltsága miatt le kell mondania a megvalósításában való közreműködéséről. Ugyanilyen feleletet kap a S. Maria sopra Minerva egyház dominikánus plébánosától is. A derék szerzetes – egyébként a szent egyik legbensőbb barátja – szintén elragadtatással hall a nagyszerű eszméről, de a megvalósításban való közreműködést mégis elhárítja magától azzal, hogy az ő rendje lelkészkedésre és nem tanításra van hivatva.

Ennyi keserű tapasztalat gondolkodóba ejti Kalazancius. Tűnődve kérde magában, hogyan lehetséges az, hogy a kereszténység fővárosában, annyi kitűnő és szentéletű ember találkozóhelyén oly tompa egykedvűséggel szemlélik az alsóbb néposztályok lelkét és erkölcsét megmértelyező tudatlanságot? De hiába évődik rajta, kielégítő feleletet nem talál rá. Tehetetlenségének tudata fájó könnyeket csal szemébe, valahányszor elhagyatott, lerongyolódott gyermekcsoporttal találkozik. A külső segítségkeresést egyelőre abbahagyja, de bensejében annál többet vívódik a gondolattal, mely lassanként egyenlő jelentőségűvé súlyosodik a hivatáskeresés égető problémájával.

1597 egyik őszi napján is ettől a gondolattól terhes aggyal rója az utcákat, midőn az egyik téren egyszerre egy sereg egyetlen játékot űző rongyos gyermekre bukkan. Mivel rendes szokásához híven most is magábamélyedt lélekkel és lesütött szemmel megy, eleinte a lármán kívül nem vesz észre semmit. De egy benső hang ezt súgja neki: *József, József, nézz magad körül (Guarda, Giuseppe, guarda!)* A szent megdöbben, megáll, fölemeli riadt tekintetét, és mélyen elszomorodva veszi észre a körötte végbemenő botrányt. És amint ott áll, egyszerre fény gyullad lelkében, mely eloszlat minden homályt. Fülében újra megcsendül a zsoltáros szava, melyen már annyit elmélkedett magában: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.* (Reád van hagyva a szegény, az árvának te lesz segítője.) Lelkében újra felhangzanak a múlt emlékei. Újra hallja az urgeli szózatot: *Josephe, vade Romam.* Szemei előtt újra megjelennek a biztató látomások és álmoképek. Semmi kétsége nincs többé. A nagy munkára, melynek elvégzésére eddig oly buzgón keresett vállalkozókat, Isten őt szemelte ki. A szegény és elhagyatott gyermekeket neki kell megmentenie önmagok és az emberiség számára.

Mindez oly hirtelen és oly vakító fénnel cikázik lelkébe, hogy eszébe sem jut helyességében kételkedni, A kínzó nyugtalanság egyszerre elcsitul bensejében s helyébe a legteljesebb nyugalom és béke árad.

Hiszen ami után évek során át annyi áhítattal és bensőséggel esengett, ím betelt: van hivatása, főszege hivatása, melynek betöltése egyként hasznára lesz az egyháznak és a társadalomnak. Csak egy nehézsége van még: hogyan fogjon munkához? Külön szervezetet létesítsen-e vagy pedig belépjen valamelyik szerzetrendbe? Rövid töprengés után úgy

határoz, hogy e kérdés eldöntését Isten újabb fölvilágosító sugallatára bízta. Egyelőre fontosabbnak érzi, hogy haladéktalanul hozzálasson kijelentett hivatása megvalósításához.

III. A kegyes iskolák megnyitása és gyors felvirágzása

Amilyen nehezen találja meg Kalazancius hivatását, épp oly buzgalommal fog kiviteléhez. Csodálatos munkabírását szinte a lehetetlenség határáig fokozza. Anélkül, hogy megszokott életrendjéből csak valamit is elhagyna, habozás nélkül vállalja a szervezés és munkamegindítás ezernyi-ezer gondját. Lázasan tennivágyásában és izzó emberszeretésében nem ismer nehézséget. Először munkatársak után lát. Hamarosan talál is néhányat. *A keresztény tanítás társaságának* két tagja önként ajánlja fel tehetségét és munkakedvét a nemes célra. Harmadiknak a szent régi barátja, a tiberisenti Santa Dorotea templom agg lelkésze, Antonio Brendani csatlakozik hozzájuk, aki egyúttal két szobát is ajánl iskolahelyiségül. Kalazancius annál nagyobb örömmel kap ajánlatán, mivel az elhagyatott gyermekek nagyobb számára való tekintettel úgyszintén a Tiberisen túl akarja megnyitni iskoláját. Azután a felsőbb hatóságok engedélyét kéri ki. Egykori iskolatársa, Ascanio Colonna bíboros, a kevéssel előbb (1597. május 13.) elhunyt Marco Antonio unokaöccse és jogi örököse, készséges örömmel adja beleegyezését. Úgyszintén VIII. Kelemen pápa (1592–1605) is. E kiváló főpap annál szívesebben adja áldását a szent vállalkozásra, mivel már rég óhajtott hasonló mű létesülését.

Az előfeltételek megszerzése után már csak a gyakorlati megvalósítás van hátra. Kalazancius asztalokat, padokat és más szükséges bútordarabokat vásárol. Azután gondoskodik megfelelő mennyiségű könyvről, papírról, tintatartóról és tollról, hogy mindennel el tudja látni leendő tanítványait. Mivel kérésére munkatársai és barátai már előbb városszerte elterjesztették ingyenes iskolájának hírért, a kitűzött napon, az 1597. év egyik késő őszi napján egy csomó önként jelentkező gyermekkel tényleg munkához lát. Iskoláját *kegyes iskolának* (*scholae piae pauperum, scuole pie*) nevezi el. E névvel kettőt akar kifejezni. Egyfelől jelezni akarja, hogy az ő iskolája keresztény, azaz istenfélő oktatást ad; másfelől pedig a tanítás ingyenességét akarja vele leszögezni.⁴

A vállalkozást bámulatos siker kíséri. Róma úgy fogadja az új intézményt, mint a kitikkadt föld az esőt. A tanítványok száma már az első hét végén száznál többre emelkedik. Ezek között van Oregio Ágoston is, aki még Kalazancius életében beneventoi bíborosérsek lesz (1633. szeptember 7.) s így első azon kiváló emberek sorában, akik a kegyesrendieknek köszönhetik lelki és szellemi kiképzetésüket. A két kicsiny – három lépés széles, hat lépés hosszú – szoba csakhamar szűknek bizonyul ennyi gyermek befogadására. De ami hiányzik kényelemben, azt bőven pótolja a mindent átható szeretet. Kalazancius egész szívét viszi az iskolába. Először apró képecskékkel és olvasókkal igyekszik magához édesgetni a kis vadócokat, azután megmosdatja, kifésüli őket, lelkökre köti a rend és tisztaság szeretetét és csak mindezek végeztével fog szorosabb értelemben vett tanításukhoz. Itt is a szeretet legfőbb vezérelve. Mindenekelőtt imádkozni tanítja meg növendékeit, azután erkölcsi példákkal és bölcs életszabályokkal iparkodik belátásuk és jellemök fejlődését helyes irányba terelni. Először meg akarja őket szelídíteni. Annál inkább kell ezt tennie, mivel tanítványai között meglehetősen ifjak is akadnak, akiknek jellemébe már többé-kevésbé beette magát az utca

⁴ „Édes név, mert magában foglalja a hitet és a szeretetet, az értelmet és a szívet, a szót és a cselekedetet, a részvétet és a ragaszkodást, az embert és Istent” – mondja róla Tommaso Miklós, a halhatatlan dalmát nyelvész az Antonelli-féle Encyclopedia számára készült szép Kalazancius-életrajzában.

romboló szelleme. Oregio Ágostonról pl. tudjuk, hogy a kegyes iskolák megnyitása idején már huszadik életévét is meghaladta.

De az első sikereket nemsokára különböző bajok és csapások keserítik meg. Így 1598 elején egyszerre mindkét munkatársa elhagyja Kalazanciust. Mivel egymaga nem győzi a rohamosan növekvő munkát, agg barátját pedig folyton másfelé szólítja hivatalos elfoglaltsága, kénytelenségből pénzért fogad két tanítót, akikhez utóbb még más kettő önként csatlakozik. Így azután nemcsak a régi állapotot sikerül fenntartania, hanem azonfelül új osztályok nyitására is gondolhat.

Ugyanez év vége felé – legalább közvetve – más csapás is éri a kezdet nehézségeivel küzdő intézményt. December 24-én iszonyú árvíz önti el Rómát, mely emberéletben és anyagiakban egyaránt roppant károkat okoz. A szerencsétlenség ezúttal is kiválóan a partmenti viskókban lakó szegényeket, köztük a kegyes iskolák növendékeit és hozzátartozóikat sújtja. Kalazancius most is hősnek bizonyítja magát. Néhány napra félreteszi minden más munkáját és egyedül a bajtól sújtottaknak él. Hatalmas termete, herkulesi ereje és rettenhetetlen bátorsága kiválóan alkalmassá teszik a vállalt feladatra. Kicsiny bárkájával mindenütt ott van, ahol fuldoklókat kell kimenteni, háztetőkre szorultakat biztos helyre vinni vagy hullákat kihalászni és elszállítani. Az élet megmentésén felül rendszerint gondoskodik fenntartásáról is, amennyiben a veszélyből kiragadottakat bőven ellátja pénzzel és élelmiszerekkel. A vész elmúltával száz meg száz megmentett ember áldja a bátor szívű „árvízi hajóst”. De ő szerényen kitér a dicséretek elől s ismét iskolájába, szeretett kicsinyei közé vonul vissza.

Külső nehézségek mellett nincsen hiány benső kísértésekben sem. Hébe-hóba Kalazancius előtt is feltűnik a hithirdetői pálya s végén a vértanúi korona, annyi szent nemes ambíciójának áhított célpontja. Lelkét futólag megféri a gondolat, hogy idegen tartományokban, pogányok között az egyháznak és saját üdvösségének nagyobb hasznával működhetnék. De az ilyen gondolatok csak futó felhők; jönnek és ismét a semmiségbe foszlanak. Nem okoz komolyabb lelki harcot sevillai kanonokká történt kineveztetésének híre sem. Kalazancius udvariasan elhárítja magától a kiténtetést s marad továbbra is hivatása örhélyén. Amikor pedig a spanyol követtől megtudja, hogy II. Fülöp püspöknek szándékszik kinevezni, a leghatározottabb formában kijelenti, hogy életének egyetlen célja a szegény gyermekek nevelése.

Az iskola, a bajok és kísértések dacára, rohamosan fejlődik. Növendékeinek száma úgyszólván napról-napra növekszik. Jellemző, hogy keresztény szülők mellett zsidók is tetemes számmal küldik közéjük gyermekeiket. A létszám oly gyorsan emelkedik, hogy Kalazancius az eredeti két, sekrestyemelletti és a két utólag hozzájuk csatolt szoba mellé már 1599 elején kénytelen a szomszédos házat is kibérelni. De a hely így is szűknek bizonyul. Más tekintetben sem felel meg többé az iskola céljainak. Legnagyobb baj fekvése. Mióta tanítványainak túlnyomó része a Tiberis bal partjáról, vagyis a tulajdonképpeni Rómából toborzódik, túlságosan messze fekvővé és nehezen megközelíthetővé válik. A folyó egyetlen hídján állandóan nagy a tolongás; bajos tehát megkívánni, hogy annyi gyermek idejében átérjen rajta. Ilyen körülmények között mihamar fölvetődik és aktuálissá érik az innenső partra költözés gondolata. Kalazancius 1599 nyarán és őszén gyalogszerrel végzett nagy zarándokútja bevégeztével kezd komolyan foglalkozni vele. Hosszas keresés után talál is a belső negyedben két alkalmas házat, melyeket menten kibérel. Az átköltözés az 1600-iki jubileumi esztendő elején megy végbe.

Az átköltözés a helyváltoztatáson kívül szervezeti tekintetben is mélyreható átalakulást idéz elő a kegyes iskolákban. Az újonnan jelentkező tanítók közül ugyanis többen arra kéri Kalazanciust, hogy együtt lakhassanak vele az iskola épületében. Mivel e kérelem teljesítése lényegileg egyértelmű a szerzetesi együttélés, a *vita communis* bevezetésével, Kalazancius egymagában nem mer dönten. Előbb ki akarja kérni az egyház fejének véleményét.

Bizalomteljesen odajárul tehát VIII. Kelemen pápa trónusa elé és előterjeszti társai kérését. A lelkes pápa, akit már úgyis régóta izgat az alsóbb néposztályok iskoláztatásának vágya, a legnagyobb örömmel hall a jámbor szándékról és még maga buzdítja a szentet a tervezett papi szövetkezet (*congregatio*) minél előbbi megalapítására.

A szentatya helyeslő jóváhagyása megkétszerezi Kalazancius munkakedvét. Miután nehéz szívvel búcsút mond a Colonna-palota lakóinak, egyenesen a két bérházba siet s menten hozzáát a közös élet előkészítéséhez. A legnagyobb termet oratóriumnak szemeli ki. Az osztálytermeket a földszinten helyezi el, míg az emeleti helyiségeket lakásoknak rendezi be. Magának a leghitványabbat választja s végtelen alázatosságában valamennyi társa között a legutolsó akar lenni. De ezek nem nyugosznak bele, s addig ostromolják kéréseikkel, míg végre *praefectus Scholarum Piarum* címmel elvállalja az új kongregáció, a *Congregatio Scholarum Piarum* vezetői tisztét.

Mint rendesen, most is a legnagyobb odaadással kezdi új hivatalát. Mindenben maga jár elül jó példával. Hogy lelki fiait alázatosságra nevelje, legtöbbször maga söpri az osztálytermeket és lépcsőket, sőt még alacsonyabb foglalkozásoktól sem riad vissza. De főgondját mégis az iskolára fordítja. Utólérhetetlen mintaképe a lelkes tanítónak. Él-hal az iskoláért és a gyermekekért. Legszívesebben a legkisebekkel vesződik. Órákat tölt közöttük, vezeti kicsiny kezöket, hogy formás betűket tudjanak írni s elgyönyörködik elméjük nyiladozásában. Sőt még az éjszaka egy részét is nekik áldozza: szépírást tanul, tollakat hegyez, feladatokat készít és javít, számtanpéldákat szerkeszt, buzdításokat és erkölcsi példázatokot állít össze a következő napi lelki konferenciára stb. Igazán el lehet róla mondani, hogy az iskolával alszik és az iskolával ébred. De van is foganatja munkájának. Tanítványainak száma még mindig növekszik s iskolája már elismerten legjobb iskolája az örök városnak. Mikor előadás után a gyermekek városnegyedek szerint egy-egy tanító vezetésével a legnagyobb csendben és illedelemmel hazafelé indulnak, mindenfelé bámulat kél a szemlélők arcán és áldás fakad ajkán e nagy változás felidőzőjére.

De éppen e nagy sikerek csakhamar irigységet támasztanak a kegyes iskolák ellen. A kenyéroket féltő tanítók a rágalom özőnét zúdíttják Kalazanciusra, nyilvános tolvajnak kiáltják ki, sőt élete ellen törnek. A legnemtelenebb eszközök igénybevételelől sem riadnak vissza, csakhogy a város elhagyására kényszerítsék. Hiába. Kalazancius szelíd türelmével és imádságos ellenségszeretetével leszereli a támadást, sőt újabb barátokat szerez ügyének. A nagy jubileumi év kiválóan alkalmas erre. Az idegenek százezerszámra özőnlenek Rómába és elragadtatással látják az új iskola rendjét és nevelésének hatását. Főpapok, bíborosok és előkelő világiak úgyszólván egymásnak adják a kilincset. Mindegyik saját szemével akarja látni a felebaráti szeretet új csodáját. Kalazanciusnak jólesik az önzetlen elismerés és iparkodik még többet tenni kiérdemlésére. Pedig épen ezidétt külső elfoglaltsága ismét nagymértékben gyarapszik. Mint a városba jövő eretnekek hitszónoka, úgyszólván minden idejét az idegeneknek szenteli. Alamizsnát oszt nekik, asztalt terít és kiszolgálja őket, elkészíti ágyaikat stb. Önfeláldozásának meg is van a sikere, mert július havában ötven eretnek teszi le kezébe a katolikus hitvallást. Ugyanekkor megbízzák a leányiskolák fölötti felügyelettel, sőt meg akarják tenni a keresztény tanítás társasága elnökének. Medici bíboros közbelépésére sikerül ugyan elhárítania a veszélyt, de már az iskolafelügyelői és lelkiigazgatói tisztség elől nem tud kitérni.

A jubileumi esztendő lezajlása után ismét a helyiség kérdése okoz Kalazanciusnak súlyos fejtörést. Iskolája alig egy év leforgása alatt az új bérházat is kinövi. Tehát megint tágasabb helyiségről kell gondoskodnia, mely az immár hétszázra növekedett gyermekereget befogadja. Választása ezúttal Ottavio Vestri bíboros palotájára esik,⁵ melyet évi kétszáz tallérért azonnal bérbe is vesz. A berendezésnél most is azokat az elveket követi, mint egy

⁵ A mostani Corso Vittorio Emanuelén, a S. Andrea della Valle templomtól jobbra.

évvel előbb. A legnagyobb és legszebb termet kápolnának szánja, azután sorra kijelöli az osztálytermeket és a tanítók lakásait, magának ezúttal is a leghitványabbat tartva meg. (1601)

Az átköltözést egy nagy szerencsétlenség teszi emlékezetessé. Kalazancius ugyanis a házirend pontosabb jelzésére az udvar legkiemelkedőbb pontján egy nagyobbacska harangot akar felfüggeszteni. Alázatosságában maga vállalkozik a veszélyes feladatra. A szentelés végeztével tényleg izmos vállaira veszi a harangot és a létrán fölfelé indul vele. De mikor fölért, hirtelen meginog és a haranggal együtt a mélységbe zuhan. Társai azonnal hozzárohannak és szobájába viszik. A rögtön előhívott orvosok veszedelmes borda- és combcsonttörést konstatálnak, s abbeli aggodalmuknak adnak kifejezést, hogy az előrehaladott életkorra való tekintettel talán nem is remélhető többé a törések teljes gyógyulása. Kalazancius megadással, sőt derűs lélekkel fogadja a csapást, és még maga bátorítja az orvosokat a fájdalmas műtetre. Az operáció végeztével pedig azonnal szobájába gyűjti tanítótársait s feledve égető kínjait, lelkükre köti az iskola további gondozását, és egyben kéri őket, hogy válasszanak helyébe új elöljárót, mivel ő úgyszemint nem lesz képes többé e tisztet betölteni. Társai azonban vonakodnak eleget tenni kérésének, mire ő maga nevezi meg helyettesét Andrea Basso személyében.

A gyógyulás nagyon hosszú ideig tart, de Kalazanciusnak megvan belőle az a haszna, hogy szerencsétlenségének híre több kitűnő munkatársat von hozzá. Ilyenek: földije, Tommaso Vittoria, sevillai nemes származású pap, aki vele egyidőben, 1592 elején érkezik Rómába, azután a közel százesztendő, de még mindig ifjú tüzzel tanító Gaspare Dragonetti (sz. 1509), a híres jezsuita grammatikus Emmanuel Alvarez mestere, aki nagyszámú tanítványát is áthozza a kegyes iskolákba és végül Gellio Gellini, vicenzai nemes származású kanonok, aki több buzgó barátjával maga is egy kongregáció alapításán fáradozik, de Kalazancius sikereinek és szerencsétlenségének hallatára feladja tervét, Rómába siet és a kegyes iskolák tanítói közé lép.

Ezek a csatlakozások nagy örömet szereznek a kínzó fájdalmak között vergődő betegnek és siettetik gyógyulását. De még az örömnél is hatékonyabb orvosság a szeretet és az iskola utáni sóvárgás. Kalazancius szeretetében kicsinyeit nélkülözi legnehezebben, és amikor az orvosok eltávolítják lábáról a kötelékeket, csak a leghatározottabb tilalom tartja vissza, hogy azonnal közéjük ne rohanjon. De azt már semmiféle emberi hatalom nem tudja megakadályozni, hogy lábadozó korában mankójával el ne látogasson az osztályokba és el ne beszélgesse rég nem látott kicsiny barátaival.

Az új munkatársak csatlakozása mellett másik nagy vigasztalása Kalazanciusnak Vestri bíboros buzgó és önzetlen pártfogása. E kiváló főpap egy földel alatt lakik a jámbor kongregáció tagjaival, nap-nap után tanúja önfeláldozó munkájuknak és lelkes bámulója egyszerűségüknek és alázatosságuknak. Dicséreteivel annyira fölkelte VIII. Kelemen pápa érdeklődését, hogy ez ismét maga elé hivatja a már teljesen felépült szentet, legteltesebb elismerését fejezi ki előtte az elért eredmények fölött s egyben megígéri, hogy mihelyt teheti, személyesen fogja szemügyre venni iskoláját. Mivel azonban ebbéli ígéretét nagy elfoglaltsága miatt nem tudja beváltani, maga helyett Silvio Antoniani és Cesare Baronio bíborosokat küldi ki az iskolák megvizsgálására. A két bíboros mindent a legjobb rendben talál s oly lelkesedéssel számol be a látottakról és hallottakról, hogy a pápa örömeiben azonnal évi 200 tallér kiutalását rendeli el és elhatározza, hogy valóságos kongregációvá emeli a szóbelileg már ismételt megerősített társulatot. De a közbejött események más irányt adnak a fejlődésnek.

Kalazancius és iskolája ellen ismét föltámad az irigység. Az iskolamesterek hamar elfelejtik csúfos kudarcukat és Kalazancius néhány elbocsátott tanítójának izgatására újból áskálódni kezdenek. Először Borghese bíborossal, az imént kinevezett pápai vikáriussal próbálnak szerencsét. Egy gyalázatos rágalommal telített memorandumot nyújtanak be hozzá Kalazancius és iskolája ellen. A bíboros azonban már régebről személyesen ismeri a szentet

s így azonnal tisztában van az ellene emelt vádak értékével és eredetével. Azért egyszerűen *ad acta* teszi a memorandumot s mintegy feleletképpen több kényes feladattal, így nevezetesen több apácakolostor elhanyaglott fegyelmének helyreállításával bizza meg Kalazanciust.

De a rágalmazókat nem csüggeszti el a vereség. Most már egyenesen a pápához fordulnak, s egy újabb memorandumban nem kisebb vétséggel, mint eretnek tanok hirdetésével és az ifjúság erkölcsi megrontásával vádolják előtte a kegyes iskolákat. VIII. Kelemen nagyon elcsodálkozik, de egyben mélyen el is szomorodik e vádakon, melyek oly homlokegyenest ellenkeznek eddigi tudásával és meggyőződésével. Mivel azonban kötelességének érzi, hogy egészen végére járjon a dolognak, újból magához kéreti Antoniani és Baronio bíborosokat s azzal a szigorú meghagyással küldi ki őket az iskolák újabb felülvizsgálására, hogy mindennek szemes gonddal és legaprólékosabb részletességgel nézzenek utána. A bíborosok lelkiismeretesen megfelelnek megbízatásuknak. Egészen váratlanul lepik meg Kalazanciust és munkatársait s Argus-szemekkel figyelik tanítói tevékenységük minden mozzanatát. De hiába. Semmi olyat nem találnak, ami csak a legtávolabbról is igazolná a vádakat. Ellenkezőleg, mindenütt a legnagyobb rend és fegyelem s a valódi keresztény bölcsesség szellemét látják honolni. Így jelentésükből kárhoztatás helyett a kegyes iskolák újabb fényes apológiája kerekedik ki, mire az örvendező pápa a szentszék közvetlen védelme alá helyezi Kalazancius társulatát s elrendeli a kongregációvá emelést elrendelő breve megszerkesztését.

De a szívós ellenségek még most sem nyugosznak. Újabb kudarcuk után a római egyetem, a híres Sapienza rektorát akarják fölingerelni Kalazancius ellen azzal, hogy engedélye nélkül nyitotta meg iskoláját. A rektor azonban nem akar pápább lenni a pápánál s nem kíván a jogával élni oly intézménnyel szemben, melyet a legmagasabb egyházi tekintély már jóváhagyott és nagyrabecsülésének számos jelével halmozott el.

A harmadszori visszautasítás még jobban felszítja a rágalmazók gyűlöletének lángját. Mivel látják, hogy az egyházi fensőbbsegeknél nem érnek célt, hirtelen taktikát változtatnak. Most már a szülőknél kezdenek áskálódni. Elhítetik velük, hogy Kalazancius munkatársaiból hiányzik a tanításhoz szükséges tudományos képzettség. Nemesi szülők előtt viszont az új iskola túlságosan demokratikus jellegét hánytorgatják. Úgy tüntetik fel a dolgot, mintha a kegyes iskolák elsősorban a köznéppel foglalkoznának, gyermekeiből félművelt embereket nevelnének, akik majdan elárasztják a nemesi osztály számára fenntartott életpályákat is. Azonkívül gonosz célzásokat tesznek arra is, mennyire lealacsonyítja a nemesi származású gyermekeket, hogy egyazon bánásmódban részesülnek a köznép fiaival.

A gálád ellenfelek ezúttal célt érnek. A szülők között akadnak, akik hitelt adnak alattomos rágalmaiknak s panaszaikkal zaklatják a tanítókat. Ebből különböző izetlenségek és pörlekedések támadnak, melyek sokat ártnak az iskola szellemének. A pápa is tudomást szerez a dologról s hogy véget vessen a herce-hurcának, a szentéletű Giovanni Leonardit, az *Isten anyjáról nevezett szabályozott papok (clerici regulares matris Dei)* kongregációjának alapítóját bizza meg a vizsály elsimításával. A tapasztalt és kiválóan tapintatos férfiú hamarosan helyre is állítja a békét azzal, hogy leleplezi a rágalmazók álnokságát és kimutatja vádjaik tarthatatlanságát.

Míg így kint éveken át tombol a vihar, tobzódik a gonoszság és a kaján irigység, azalatt bent ismét egy nevezetes lépéssel halad előre az ifjú és nagy jövőre hivatott intézmény szervezkedése. Kalazancius ugyanis Vestri bíboros biztatására, hogy készítse el az új társulat konstitúció-tervezetét, próbaképpen szorosabb életközösségre egyesül tizenkét legkiválóbb munkatársával. Előzetes megbeszélés értelmében mindannyiuk bizonyos havi összeggel járul a fenntartás költségeihez. Ami még azonkívül szükséges, azt a bíboroshelyettes engedélyével kéregetés útján teremtik elő. Erre azonban nem igen kerül sor, mert a bíborosok, a szenátorok és a módosabb nemesek nagyrésze kisebb-nagyobb havi segélydíj fizetésére kötelezi magát.

Sőt akadnak buzgó nemesek, akik maguk vállalkoznak az alamizsna egybegyűjtésére. Kalazancius a begyűlt összeget egy megbízható nemes kezelésére bízta s innét kezdve társaival és növendékeivel rendszeresen imádkozik intézete jötevőieért.

VIII. Kelemen maga is állandóan segíyezi a kicsiny társulatot. Másrészt sürgeti Kalazancius, hogy minél előbb készítse el, és jóváhagyás végett terjessze eléje a konstitúció-tervezetet. De erre már nem kerül sor. A jó szándékú pápa még a szabályzat elkészülte előtt elhal. (1605. márc. 3.) Utána Kalazancius nagy pártfogója, Medici bíboros következik XI. Leo néven, ki azonban a ránehezülő nagy felelősség terhe alatt 26 nap múlva szintén sírba hanyatlik. (Ápr. 27.) A halálán érzett őszinte fájdalmat csak az a tudat enyhíti némiképpen, hogy örökébe a kegyes iskolák másik, nem kevésbé lelkes barátja, Borghese bíboros lép V. Pál néven. (1605. május 16.) Az új pápának egyik legelső intézkedése, hogy a bíboros korábban fizetett segélyösszeg fenntartása mellett elrendeli VIII. Kelemen évi 200 tallér hozzájárulásának további folyósítását, mintegy jelezni akarván ezzel, hogy a szentszék és a csírázó új szerzet viszonyát a személycseré semmi tekintetben sem érinti.

V. Pál e nagylelkűsége lehetővé teszi Kalazancius számára, hogy a szűkké lett Vestri-palota helyett ismét tágasabb helyiség után nézzen. Hosszas fürkészés után a Szent Pantaleon-templom mellett fekvő Mamiani-palotára esik választása. Az új tanévet a közben 900 főre növekedett gyermeksereggel már itt kezdi meg. (1605. nov. 1.) De a növekvő sikereken és elismerésen érzett nemes örömet csakhamar megkeseríti alattomos ellenségei újabb aknamunkája. A keresetökben érzékenyen károsított iskolamesterek egy része ugyanis még mindig nem tud beletörődni a dolgok új rendjébe. Azért megint előveszi régi kipróbált fegyverét, a rágalmat. Egy újabb és még a korábbiaknál is súlyosabb vádakkal teljes memorandumot nyújt be a pápához. V. Pál rendületlenül bízik Kalazanciusban, de fél, hogy esetleg környezetében vannak méltatlan emberek. Ezért Aldobrandini és Peretti bíborosok útján a legszigorúbb és legaprólékosabb vizsgálatnak veti alá az iskolát és társulatot. De az eredmény megint csak a régi. A vizitátorok a legnagyobb csodálat és elragadtatás hangján tesznek jelentést a látottakról. A pápa siet levonni az eset tanulságát. Hogy elejét vegye hasonló gálád támadásoknak, Lodovico Torres bíboros személyében protektort rendel a kegyes iskolák számára. (1607. márc. 24.)

E külső támadással egyidejűleg súlyos benső válság is gyötri Kalazancius intézményét. A baj forrása ezúttal a szent kifogyhatatlan jósága és mértéket nem ismerő felebaráti szeretete. Szamaritánus buzgalmában erején felül adakozik. Különösen sokat áldoz tanítványaira. Ellátja őket könyvekkel és iskolaszerekkel; sőt a szegényeket ruházza és táplálja is. Határtalan bőkezűségét a társulat sínyli meg. Az ellátás napról-napra silányabb lesz. A munka szaporodik, az étel meg kevesbedik. A tanítók már a legszükségesebbekben is hiányt kezdenek szenvedni. Ez roppantul elkészeríti őket. Az ínség nyomán a lázadás szelleme ver gyökeret lelkökben. Valóságos összeesküvést szőnek, melynek élére az ősz Dragonetti áll. Egy napon rendes időben, de teljesen felkészülve jelennek meg az osztályokban s kijelentik az ámuló gyermekeknek, hogy szegénységük miatt nem tudják tovább fenntartani az iskolát, tehát menjenek és keressenek magoknak más tanítókat. A gyermekek, mint a megzavart méhraj, zajongva rajzanak ki az utcára. A lárma hallatára Kalazancius odasiet, és amikor értesül a történetekről, a gyermekeket az oratóriumba rendeli, maga pedig a tanítók közé megy. Itt Dragonetti előadja panaszait. A szent megrendülve hallgatja végig. Azután maga kezd beszélni. Szavait annyi hév és oly lelkes meggyőződés hatja át, hogy a tanítók nem tudnak ellenállni nekik. Az ősz Dragonetti térdreborul előtte, valamennyiök nevében bocsánatot kér s azután, mintha mi sem történt volna, rendes munkájukhoz látnak. Kalazancius pedig azonnal két szekrénykét függeszt ki az iskola kapujaira ezzel a felírással: *Elemosine per le Scuole Pie*. (Adományok a kegyes iskolák számára.) És Isten bőségesen jutalmazza hű szolgája rendületlen hitét. Este 40 ezüst tallért és 200 arany tallérra szóló

utalványt találnak a szekrényekben. Innét kezdve a ház nem szenved többé hiányt és azért Kalazancius mégis folytathatja megszokott alamizsnálkodását.

Ennek az eseménynek gyorsan híre terjed és még inkább fokozza a bámulatot Kalazancius iránt. A szentatya is egyre növekvő becsüléssel viseltetik irányában. Egyszer a Pantheonból hazamenet egész udvara jelenlétében huzamosabban elbeszélget vele, érdeklődik iskolája állapota iránt és kitartásra buzdítja őt. Torres bíboros halála után (1609. júl. 8.) meg egyenesen bíborosnak akarja őt kinevezni és csak hosszas kérésekre áll el ezen szándékától s nevez ki új protektort Benedetto Giustiniani személyében. Két évvel utóbb azonban ismét fölveszi a kinevezendő tizenkét új bíboros jegyzékébe. (1611. aug. 17.) Kalazancius, mikor erről értesül, meghatványozza buzgóságát, és nem nyugszik addig, amíg unokaöccse, Camillo Borghese útján el nem téríti Pál pápát szándékától.

Alázatossága ezúttal sem marad jutalom nélkül. Isten kifürkészhetetlen jóságában megint több kiváló embert vezérel hozzá, akikre még nagy feladat vár az ifjú szerzet megalapításában és továbbfejlesztésében. Így 1610-ben Don Juan Garzia szegoviai születésű nemes apród, később a generálisságban utódja és Bernardo Panicola kiváló jogtudós és egyetemi tanár, utóbb pedig a ravellói egyházmegye püspöke lépnek munkatársai közé. Még nagyobb nyereséget jelent Glicerio Landriani csatlakozása. Ez előkelő származású és dúsgazdag milánói ifjú maga is egy új kongregáció alapításának tervével jön Rómába, de Kalazancius buzgó barátjának, Domonkos karmelita atyának rábeszelésére csakhamar feladja szándékát és őt társával egyetemben a kegyes iskolák tanítói közé szegődik. A szent mindjárt kezdetben nagyon megkedveli és benső bizalmára méltatja őt. Kétes ügyekben különösen sokat ad szavára. Így amikor újra aktuálissá válik egy tágasabb épület keresése, jórésben az ő biztatására és hathatós anyagi támogatásával szánja el magát a Szent Pantaleon melletti paloták egyikének megvételére. Azért fontos ez az esemény, mert általa állandó otthont nyer a fejlődő intézmény és anyaházat a kialakuló szerzetrend. (1612. dec. 1.)

IV. Rendalapítás

Kalazanciusnak két évtized óta nincs forróbb vágya, mint hogy iskolái állandósuljanak és minél szélesebb körben elterjedjenek. Erre legegyszerűbb módnak egy külön kongregáció alapítása kínálkozik. Ő azonban sokkal szerényebb és alázatosabb, semhogy szerzetalapításra merne gondolni. Ő nem akar több lenni, mint egyszerű közkatonája az eszmének, melyet annyi viszontagság után tette váltott s annyi vész-vihar közepett férfias kitartással képviselt. Egy pillanatra sem jut eszébe kilépni a háttér jótékony félhomályából és sűtkézretni a közszereplés sugárözönében. Dicsőségszomj és hírvágy messze kerüli Istenbe temetkezett lelkét. Mindenben csak Isten dicsőségét és embertársai javát keresi, magáról legszívesebben egészen megfeledkezik. Ezért iskolái állandósítását is úgy szeretné biztosítani, hogy reá magára minél kevesebb dicsőség haramoljék belőle. Először a keresztény tanítás társaságával való egyesítésökre gondol. Már az alapítás második esztendejében megpendíti az eszmét, de a társaság 1599. aug. 1-i közgyűlése olyan se hideg, se meleg határozatot hoz, hogy érdemleges tárgyalásra nem is kerül sor.

Utána egyidőre olyan látszata van a dolognak, mintha megbarátkoznék a saját alapítás gondolatával. Az események is errefelé szorítják. Vesti bíboros és VIII. Kelemen pápa nem szűnnek meg a konstitúciók elkészítésére ösztönözni. Bele is fog a kidolgozásba, de a befejezést és a szentszék jóváhagyásának kikérését folyvást halogatja. Alázatossága az utolsó pillanatban mindig visszariad a döntő lépés megtételétől. Közben a jó VIII. Kelemen elhal és az események néhány évre más irányt adnak a fejlődésnek. De a külső és belső viharok elcsitulása megint aktuálissá teszi az állandósítás problémáját. Kalazancius most sem bízik magában. Azért egy új megoldás gondolatát veti föl. Annál a benső barátságánál fogva,

melyben a már elhalt boldog Leonardi Jánossal (†1609. okt. 8.) a római tanítók rágalmai elhallgattatása óta állott, legcélszerűbbnek tartja az ő társaságával, az *Isten anyjáról nevezett szabályozott papok* kongregációjával való egyesülést. Giustiniani bíborosnak szintén tetszik a terv. Közvetítésével azonnal meg is indulnak a tárgyalások, melyek hosszabb tanácskozás után tényleg az egyesülés kimondását eredményezik. A pápa *Inter pastoralis officii curas* kezdetű brévéjében siet hivatalos szentesítést adni a nagy örömmel fogadott egyességhez. (1614. jan. 14.)

A pápai bréve értelmében a kegyes iskolák beolvadnak Leonardi kongregációjába, úgy azonban, hogy Kalazancius társai eddigi főnökük vezetése alatt továbbra is megmaradnak eddigi életmódjuk mellett. De új tagok már csak az Isten anyjáról nevezett kongregáció szabályai szerint vehetők fel. Az egyesült kongregáció, a *Congregatio Matris Dei* főhivatása szegény gyermekek tanítása. Válogatás nélkül fölvehet nemes és nem-nemes gyermekeket, akik plébánosuktól, valamely gyóntatóatyától vagy általában valamely hitelt érdemlő egyéntől szegénységi bizonyítványt tudnak felmutatni.

Ám az egyesüléshez fűzött vérmes remények csak részben mennek teljesebbé. Eleinte lázas hévvel indul a munka és sikerek is fakadnak nyomán. A meglevőhöz nemsokára két más házat kell venni az új osztályok elhelyezésére. (1616. júl. 16.) De már a harmadik esztendőben erős visszahatás mutatkozik. Az iskolák látogatottsága szemmel láthatóan megcsappan. Ennek legfőbb oka a szegénységi bizonyítvány követelése. Sok nemes restelli bevallani szegénységét. Inkább otthon fogja tehát gyermekét, csakhogy ne kelljen bizonyítványt kiállítani nyomorúságáról. De vannak személyi okok is. Leonardi emberei között csak elvétve akad hivatásos tanító. Legtöbbjük unja az iskolát s visszakívánkozik a szószékbe és gyóntatószékbe. Emiatt gyakori a súrlódás közöttük és Kalazancius társai között, akik viszont a tanítást tekintik az egyesült kongregáció legfőbb céljának. Az iskola látogatottságának rohamos csökkenése még jobban kiélezi a helyzetet. Leonardi lelki fiai mindenképpen szeretnének visszavonulni a rájuk nézve mind terhesebbé váló szövetségtől, mert joggal tartanak tőle, hogy a közvélemény őket fogja okolni a virágzó iskolák tönkretartásáért. Kedvök szegetten és csak fél szívvel járnak iskolába, melyről érzik, hogy nem igazi pályaterük.

Kalazancius fájó szívvel látja reményeinek meghiúsulását és nagy jövőre szánt alkotásának lassú hervadását. Bánatába csak az első Rómán kívüli kegyes iskolának, a frascatinak megnyitása vegyít némi örömet. (1616. szept.) De ez is csak olyan, mint a nehéz felhő mögül pillanatra kibukkanó napsugár. Emésztő gondját enyhíti, de meg nem szünteti. Szíve keservét elpanaszolja hű barátjának, Domonkos karmelita atyának, mire ez meghatva így szól: „*József atya! győződjék meg már egyszer arról: Tibi, tibi derelictus est pauper.*”⁶ E szavak fényt gyújtanak lelkében. Látja, hogy a nagy művet, melyre húsz évvel ezelőtt meghívást kapott, neki magának kell megvalósítania. Odajárul tehát a bíboros-protector elé, és őszintén feltárja előtte a kétségbeejtő helyzetet. Giustiniani azonnal belátja a helyzet tarthatatlanságát s orvoslására kieszközli az *Ad ea, per quae* kezdetű bullát, a piarista rend e valóságos magna chartáját. (1617. márc. 6.)

A bulla mindenekelőtt hatálytalanítja a három év előtti egyesülést. Azután *Congregatio Paulina Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum* néven külön kongregációvá emeli a kegyes iskolákat s elrendeli, hogy tagjai: miséspapok, klerikusok és kisegítő testvérek (*fratres operarii*) egyaránt kétévi próbaidő, noviciátus után egyszerű fogadalmat tegyenek, mely alól csak a pápa mentheti fel őket. Főcélul a gyermekeknek az alapismeretekre: grammatikára, számvetésre és különösen a katolikus hit igazságára való ingyenes és teljesen díjmentes tanítását tűzi ki. Kimondja, hogy a kongregáció a noviciátus kivételével minden rendházban köteles iskolát tartani. Végül a kormányzói tisztet Kalazancius kezébe teszi le s egyben

⁶ Giuseppe mio, intendetela una volta: *Tibi, tibi derelictus est pauper.*

meghatalmazást ad neki, hogy a szükséghez képest tanácsával jogszabályokat és dekrétumokat alkosson, melyeket azonban jóváhagyás végett előbb a szentszék elé kell terjesztenie.

E nevezetes okmányt még a kibocsátás napján felolvassák az egyesült kongregáció tagjai előtt. A felolvasás végeztével Kalazancius hálás köszönetet mond egykori barátja lelki fiainak eddigi közreműködésükért, mire a legnagyobb békeességben s a kölcsönös szeretet és megbecsülés nyilvánításai között megtörténik a szétválás. Leonardi emberei visszatérnek régi foglalkozásukhoz, Kalazanciusé pedig, mint immár egy önálló szervezet tagjai, megújult és felfokozott munkakedvvel térnek vissza az iskolába. Volt társaik közül többen, így a nagytudományú Pietro Casani is követik példájukat.

A jogi szervezkedés után legfőbb gondja Kalazanciusnak, hogy tetteleg is életre hívja rendjét. Ehhez az első lépés az olcsószövetű reverendából és egy rövidebb köpenyből álló szerzetesi öltöny kiválasztása, melyet Giustiniani bíboros készített el valamennyiök számára. Ugyancsak ő öltözteti be Kalazanciusot a saját házi kápolnájában, míg a többi tizennégy jelentkezőre elüljárói minőségében már Kalazancius adja rá a szerzetesi ruhát a Szent Pantaleonban. A nagyjelentőségű esemény Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén megy végbe, mely az évben éppen nagyszombatra esik. (1617. márc. 25.) A boldogság mindannyioknak könnyeket csal szemébe. Kalazancius ettől fogva elhagyja családi nevét és a boldogságos Szűz iránt érzett gyermeki ragaszkodásának jeléül *Josephus a Matre Dei*-nek írja magát. Társai híven követik példáját és szintén egy-egy szentről nevezik magukat.

A kongregációba tömörülés halaszthatatlanul sürgőssé teszi a rendi kiegészülés módjának a rendezését is. Kalazancius az első noviciátus számára a Tiberis jobbpartján emelkedő S. Onofrio-halmon bérel ki egy szerény házikót. A másodikat néhány hónappal utóbb Frascatiban rendez be. Az itteni testvéreket is személyesen öltözteti be. Közöttük van kedveltje, Glicerio is, aki azonban nemsokára nagy gyászt hoz rá és az egész rendre: még az első próbaév letelte előtt, alig harmincegy éves korában jobblétre szenderül. (1618. febr. 15.) Kalazancius keservesen megsiratja kongregációja első halottját és azonnal szorgalmazni kezdi boldoggáavatási pörének megindítását.

De bánatába, már egy hónap múlva örömet vegyít egy újabb örvendetes esemény: a pápa felhívására 1618. márc. 19-én Giustiniani bíboros kezébe leteszi a három egyszerű fogadalmat. Sokáig és buzgón készül e nagy eseményre. A készület egyik neme, hogy lemond minden vagyonáról és birtokjogáról. Spanyolországi beneficiumait arra érdemes szegény papokra ruháztatja át, ingóságait és értéktárgyait pedig a szegényeknek, foglyoknak és szűkölködő diákjainak adja. Habozás nélkül túlad mindenben, ami csak futólag is a világhoz fűzhetné. Szigorú következetességében még nemesi oklevelének és egyetemi diplomáinak sem kegyelmez. Nehogy a hiúság kísértése valaha megférje lelkét, vékony szíjakra hasogatja őket és korbácsot fon belőlük büntetésre ítélt diákjai megfenyítésére.

A fogadalomtételen érzett örömet csak fokozzák a kongregáció első sikerei. A kegyes iskoláknak Rómán kívül is híre kel, mind messzebb szárnyal s Kalazanciushoz egymásután érkeznek a kedvezőbbnél kedvezőbb ajánlatok. A buzgó bíboros-protector maga is lelkes szószólója a terjeszkedésnek és hathatós közbenjárásával siet elhárítani minden akadályt útjából. Így többek közt hatálytalaníttatja a megerősítő bulla ama korlátozását, hogy a kongregáció Rómától húsz mérföldnél tovább ne terjeszkedjék s kieszközli annak megengedését, hogy egyes arravaló noviciusok tanítással is foglalkozhassanak. Csakis ennek a hathatós támogatásnak lehet tulajdonítani, hogy Narniban, Maglianóban és Mentanában úgyszólván egyidőben keletkeznek új iskolák.

Kalazancius mindenütt személyesen vezeti az alapítás és megnyitás fáradságos munkáját. Ez meglehetősen igénybe veszi idejét s ez okból a rendi szabályok, a konstitúciók elkészítésére sokáig nem gondolhat. Giustiniani sürgetésére csak 1619 vége felé lát komolyabban hozzá. Hogy munkájában semmi sem zavarja, a csöndes Narniba vonul vissza,

ahol negyvennapos elmélkedéssel és szigorú önmegtagadással készül elő nagy feladatához. Közel másfél esztendeig tartó visszavonultságát csak két esemény szakítja meg hosszabb-rövidebb időre. Az egyik bíborosságának újabb terve, melyet ismét csak hosszas utánjárással és tömörkedéssel tud megíjírtani, a másik pedig nagy pártfogójának, V. Pál pápának halála. (1621. jan. 28.) A kiváló főpap elhunyt nagyon fájdalmasan érinti Kalazanciust. Hiszen éppen akkor veszíti el benne leghatalmasabb protektorát, amikor a koronát készül fölteni élete nagy művére. De a néhány nappal utóbb (1621. febr. 9.) lefolyt választás eloszlatja minden aggodalmát. A konklávéból Alessandro Ludovisi bíboros, bolognai érsek kerül ki győztesen XV. Gergely néven, aki már előbb megígérte jóakarató támogatását.

Kalazancius most már siet befejezni munkáját. Narniból egyenesen Rómába megy, a kész konstitúciót bemutatja Giustiniani bíborosnak s utána a pápának. A Szentatya a legnagyobb szeretettel fogadja őt s tisztelete kifejezésül őszinte kétségbeesésre szintén bíborosnak akarja kinevezni. A szentnek ismét latba kell vetnie minden ékesszólását s felvonultatnia minden érvét, csak hogy elhárítsa magától a magas kitüntetést. Alázatossága annyira megaláztatja a pápát, hogy tényleg eláll szándékától s megígéri, hogy a szerzettéemelés ügyét haladéktalanul az illetékes kongregáció (*S. Congregatio Episcoporum et Regularium*) elé fogja terjeszteni.

A *S. Congregatio* valóban már március 9-i ülésében foglalkozik a kérdéssel, s előadójaul (*ponente*) Michelangelo Tonti bíborost és címzetes názáreti érseket kéri föl. Közben azonban egy váratlanul jött esemény lényegesen rontja a helyzetet. A jó Giustiniani bíboros, aki tizenkét esztendőn át annyi szeretettel és megértéssel karolta fel a kegyes iskolák minden ügyét-baját, éppen a legsorsdöntőbb napokban meghal. (1621. március 27.) Kalazancius okulva a múlt tapasztalatán, nem mer új protektort kérni. Attól tart, hogy a pápa őt magát fogja e tisztre kinevezni. Pedig közben a szerzettéemelés ügye minden várakozás ellenére kedvezőtlen fordulatot vesz. Tonti bíboros azzal a megokolással, hogy az új szerzetek alapítása csak zavart okoz, elutasító választ készül indítványozni a kongregációban. Szerencsére Kalazancius még idejekorán értesül szándékáról és egy terjedelmes emlékiratban kimutatja előtte, hogy a kegyes iskolákon kívül sem az egyházban, sem a világon nincs még egy intézmény, mely hivatásszerűen foglalkoznék a szegény gyermekek nevelésével. Érvelése hat. Tonti ellenségéből a szerzet legjobb barátjává és legékesszólóbb ügyvédjévé változik át. A kongregáció augusztus 31-i ülése már az ő érvelése alapján járul hozzá az ünnepélyes fogadalmú szerzetesrenddé emeléshez, amit *In supremo Apostolatus solio* kezdetű bullájában a pápa is jóváhagy. (1621. november 18.)

Ezután már csak néhány formális lépés van hátra. Ilyen a konstitúció szentesítése, melyet tüzetes átvizsgálás után 1621. szeptember 14-én fogad el a kongregáció, a pápa pedig 1622. január 31-én erősíti meg. Ezt követi az új szerzet kormánytanácsának megalapítása. Gergely pápa *Apostoli Muneris Sollicitudo* kezdetű bullájával Kalazanciust kilenc esztendőre generálisnak nevezi ki s melléje Casani Pétert (*Petrus a Nativitate*), Viviani Vivianot (*Vivianus ab Assumptione*), Castelli Ferencet (*Franciscus a Purificatione*) és gróf Ottonelli Pált (*Paulus ab Assumptione*) adja kormánysegédekül. A kormánytanács megalakulását rövidesen követi az ünnepélyes fogadalomtétel is. Kalazancius és asszisztensei a pápa engedélyével Pietro Lombardi ír primás kezébe teszik le fogadalmaikat. (1622. május 7.) A többieknek ellenben a szabályok értelmében még két esztendeig kell rá készülniök.

Ezzel egyelőre nyugvópontra is jut a nagy mű. Az 1597-ben elvetett mag im egy negyedszázad lefolyása alatt deli sudárba szökken s most már csak idő kérdése, hogy hatalmas fává terebélyesedjék. Kalazancius leleményes felebaráti szeretete felismeri a kor égető szükségletét s életét teszi rá, hogy kielégíti. Szívét megaláztatja a szegény elhagyatott gyermekek szellemi és erkölcsi nyomora, fülébe felzsonganak az isteni Mester szavai: „Engedjétek hozzám a kisdedeket, mert ilyeneké a mennyek országa” (Mt 19,14) s úgy érzi,

hogy az egyház nagyszerű tevékenysége mindaddig torzó marad, amíg e programot intézményesen beléje nem illeszti. Bár alázatossága eleinte visszariad a gondolattól, a körülmények kényszerítő hatása alatt maga vállalkozik a beillesztésre. Szívében a felebaráti szeretet nagy hőseinek lángoló buzgalmával kiadja a jelszót: *Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos*; maga köré gyűjti a rongyos és elhagyatott gyermekek hadát, iskolát nyit számukra s az iskola fenntartására kongregációt, majd szerzetet alapít. E tényével nemcsak a szerzetesség ezerszínű történetébe hímez új szálakat, hanem a tanítói hivatásnak külön szerzetesi, szent fogadalommal szentesített hivatássá magasztosításával a nevelés és az egyetemes művelődés történetét is hasonlíthatatlanul gazdagabbá és sokszínűbbé teszi.

V. Első sikerek

Kalazancius már hetvenedik életéhez közeledik, amikor nagy művére fölteszi a koronát. De azért pihenésre, nyugalomra nem gondol. Sőt ellenkezőleg: mintha a munkával és a nyomán fakadt sikerrel munkakedve is fokozódnék. Most, hogy az állandóságot sikerült biztosítani, minden igyekezetével azon van, hogy minél szélesebb körben, lehetőleg az egész keresztény világban elterjessze iskoláit. A körülmények rendkívül kedvezőek erre. Mert az előző negyedszázad munkája nem tűnik el nyomtalanul. A fényes eredmények és a szent önfeláldozó heroizmusa hatalmas erkölcsi tőkének vetik meg alapját, mely most dús kamatot hajt. Az ingyenes népnevelés gondolata egyre több és több lelket bűvöl meg s fejedelmek és városok versenyre kelnek egymással apostolainak magokhoz csalogatásában. – Jobban előkészített talajt az elhintett magok kicsíráztatására s kedvezőbb légkört szárbaszöktetésükre, virágbaborításukra a XVII. század forrongó világánál keresve sem lehetne találni.

Kalazancius nagy körültekintéssel lát munkához. Tudja, hogy a terjeszkedés sikere elsősorban a rendelkezésére álló embereken múlik. Azért főgondját a novicius-képzésre fordítja. A római noviciátusra úgy vigyáz, mint a szemefényére. Élére legkiválóbb munkatársát, Casanit állítja. De maga is úgyszólván nap-nap után meglátogatja. Órákszámra elidőz a fiatalok között; oktatja, buzdítja, korholja őket. Szerető gondosságának beszédes bizonyossága *Regulae novitiorum* címen összeállított vezérfonala, melyben megkapó közvetlenséggel és melegséggel fejti ki a szerzetesi életre vonatkozó eszméit. Valóságos aszketikus remekmű e kis könyvecske, átítatva egy nagy szív forró szeretetével és mélységes lélekismeretével.

A jelentkezők föl vételénél nagy óvatossággal jár el. Csak azokat fogadja be, akiknél bizonyos tehetséget, beszédbeli ügyességet és tanításra való alkalmasságot vesz észre. De ezeket is állandóan figyeli s ha akár szerzetesi erények, akár pedig tanítói rátermettség tekintetében fogyatékosoknak találja, azonnal elbocsátja vagy más rendbe tanácsolja őket. Különösen a felfuvalkodottságot üldözi. Azt tartja, hogy az alázatosság elengedhetetlenül szükséges kelléke minden hivatásos tanítónak. Még később a próbaidő letelte után is megteszi, hogy egyeseket kevésbé szigorú szerzetbe vagy a világba utasít. De ezeket sem hagyja magukra. Szeretettel egyengeti útjukat, a világba visszatérőknek állást iparkodik szerezni, hogy kiki tiszta lelkiismerettel és hajlamának megfelelően élhessen. A legtöbben ellenkezés nélkül alávetik magukat bölcs intézkedéseinek. Hiszen tudják, hogy bármit tesz, az ő javukra teszi. De akadnak durvalelkű és bosszúálló természetű emberek is, akik gonosszal akarnak visszafizetni a jóért. Ezek életére törnek Kalazanciusnak úgy, hogy több esetben csak az aggódo szeretet ébersége hárítja el a veszedelmet. Kalazancius nagy szíve e szerencsétlen megtévelyedettekkel szemben is csak szeretetet ismer. Megbocsát nekik és nem nyugszik addig, míg jóakarásával és gondosságával le nem fegyverzi őket.

A noviciusok megrostálását nagy mértékben megkönnyíti az a körülmény, hogy jelentkező bőven akad. Az eszme újszerűsége és tökéletes összhangza a kor lelkével, törekvéseivel nagy vonzóerőt gyakorol a jobb és nemesebb lelkekre. Meglett emberek, papok és világiak, serdülő ifjak és félig még gyermekek tömegesen özönlenek a rendbe. A római noviciátus nemsokára szűknek bizonyul befogadásukra. Már másfél év múlva tágasabb helyiségről kell gondoskodni. Kalazancius, hogy közelebb érje, a Quattro Fontane és a S. Bernardo delle Terme között vásárol meg számára egy kisebbszerű házat (1623. december 21.), melyet kevéssel rá még két más ház megvételével kerekít ki. (1624. május 18.) Az új intézet kápolnáját védőszentjéről, Szent Józsefről nevezi el. Ekkor már Frascatiban és Savonában is serényen folyik a novicius-képzés.

De bármennyien özönlenek a rendbe, a mindenfelől érkező kéréseket nem lehet kielégíteni. Kalazancius boldog megelégedettséggel írhatja: „Habár mindegyikünk tíz emberszámba menne is, mégsem lennénk elegendő”. A nagy keresletre való tekintettel kétszeresen fájdalmasan esik neki, hogy rövid egymásutánban tizenkét kiváló testvérét, közöttük Viviano Vivianit, Vittoriát és több igen előkelő származású kisegítő testvért kell elsíratnia. Bánatában csak a pápa kegyessége vigasztalja meg némileg, aki a renddéemelés után sem szűnik meg jóakarátát éreztetni a nagyrabecsült intézménnyel. Újabb kegynyilvánításai között legjelentősebb azon elhatározása, mellyel a kolduló rendeknek engedélyezett és még engedélyezendő összes kiváltságokat a kegyestanítórendre is kiterjeszti. (*Ad uberes fructus*. 1622. október 15.)

Á kegyes iskolák népszerűségének továbbfokozására és terjedésére a benső okokon kívül igen nagy hatással van a XV. Gergely utódja, VIII. Orbán pápa (1623. augusztus 6. – 1644. július 29.) által hirdetett 1625. évi jubileumi búcsú, mely ismét tömérdek idegent vonz Rómába és tömérdek embernek ad alkalmat az új szerzet áldásos működésének megismerésére. Kalazancius ezúttal is feltűnést kelt heroikus felebaráti szeretetével és bámulatos munkabíráásával. De még nagyobb feltűnést kelt iskolája. Az idegenek, amikor naponta látják a közel másfélezer szerény és jólnevelt fiút kettős sorokban mestereik vezetése alatt végigvonulni az utcákon, nem tudnak hová lenni bámulatukban. Érdeklődni kezdenek az iskola iránt és az ott nyert nagyszerű benyomásokat magukkal viszik hazájukba. Ennek eredménye, hogy most már nemcsak Olaszországból, hanem a keresztény világ egyéb részeiből is nagy számmal érkeznek megkeresések. Így Gramay János jeruzsálemi propatriarcha, upsalai érsek és császári tanácsos, aki később is állandó érdeklődéssel és jóakarattal kíséri a rend ügyeit, Bécsbe és Prágába, Klesl bíboros pedig a német birodalomba kér tanítókat. Kalazancius örömmel fogadja a kéréseket, de teljesítésükben nagy óvatossággal jár el. Nem barátja a rohamos terjeszkedésnek, mert nem akarja, hogy az oda nem való elemek kényszerű befogadása lesüllyessze a rend erkölcsi és szellemi színvonalát. A nagy számok nem imponálnak neki. Inkább akar kevés, de Isten szíve szerinti, mint sok, de se hideg, se meleg szerzetest. Azért lehetőleg kitér a sürgetések elől. De a hatalmas protektorokkal, fejedelmekkel, bíborosokkal, sőt akárhányszor magával a pápával szemben nem igen teheti ezt. Sok esetben engedni kénytelen s jobb meggyőződése ellenére elfogadni olyan alapítványt, melyet legszívesebben visszautasítana.

Róma és közvetlen környéke után legkorábban Liguriában honosodik meg a piarista rend. Carcaréban még a megerősítő bulla kiadása előtt (1621) megnyitja első iskoláját. Utána meglepően gyors tempóban Savonát (1622) és Genovát keríti sorra (1624). Nápolyban maga az alkirály áll a meghonosító mozgalom élére. Külön házat, kápolnát és kertet ajánl föl e célra. Kalazancius azonban másirányú elfoglaltsága, majd hosszú és kínos betegsége miatt sokáig nem tud eleget tenni unszolásának. Csak 1626 őszén (okt. 18.) indul Nápolyba, ahol a város apraja-nagyja szentet megillető tisztelettel és szeretettel fogadja s valósággal elhalmozza nagylelkű ajánlataival. Így iskola számára mindjárt három, noviciátus számára pedig két alkalmas helyiséget is kínálnak neki. De ő szerényen beéri a legszegényebb és

legelhagyatottabb városrészben (Duchesca) felajánlott házzal. Itt első dolga, hogy a szomszédos színházat a boldogságos Szűz tiszteletére kápolnává alakítja át. Azután az iskola berendezéséhez fog s oly serényen dolgozik, hogy két hét múlva már megkezdheti az előadásokat. (Nov. 4.) Az eredmény itt is ugyanaz, mint Rómában. A tanulni vágyó gyermekek csak úgy özönlenek az iskolába. Számuk már az első hét végén meghaladja a négyszázat. Ez a nagy látogatottság utóbb még két más iskola nyitására ad alkalmat (Fuori Porta Reale és Posilipo).

Kalazancius több mint fél esztendeig marad Nápolyban. Segíti társait a rendes házi és iskolai élet megindításában s örvend sikereiknek. Csak a következő év tavaszán (1627. ápr. 25.) indul vissza Rómába, hogy a közelgő káptalant előkészítse. Előbb azonban ismét egy fájdalmas betegségen kell átesnie. Egy hűvös, esős napon meghűl, ágynak esik s a heves lázak, valamint lábtörésének kiújult fájdalmai annyira felemésztik életerejét, hogy az orvosok már-már halálát várják. De szívós ellenállása ezúttal is diadalmaskodik a betegségen. A láz elmúlik, lábfájása is megszűnik s ő néhány hét múlva megint visszatérhet megszokott napirendjéhez. Nevezetesen folytathatja a káptalan előkészítését. Ez azért okoz nagy gondot, mivel káptalani tagok a konstitúciók értelmében csak hét évnél idősebb fogadalmas testvérek lehetnek. Ilyen pedig ezidétt még egy sincs, hiszen az első fogadalomtétel csak 1624-ben ment végbe. Kalazancius úgy oldja meg a nehézséget, hogy négy asszisztense mellé mindössze egy szavazattal nem bíró titkárt hív meg a gyűlésre. Azonkívül vendég minőségében meghívja régi bizalmas barátját, Domonkos karmelita atyát.

A káptalan mindössze három ülést tart (okt. 12., 27., nov. 4.) s jobbára szerzetes-fegyelmi ügyekkel foglalkozik. Határozatai közül különösen súlyos következményűnek bizonyul az a végzés, mely a kisegítő testvéreknek megengedi az elemi tárgyak tanítását, az áldozópapi birétum viselését, sőt megfelelő előkészültség esetén a tonzúra fölvetését. A nagy kereslet miatt nem lehet e határozat elől kitérni; pillanatnyilag célravezetőnek is bizonyul, de utóbb keservesen megbosszulja magát, mert fölszabadítja sok operarius jogosulatlan nagyravágyását. A tíz évvel később bekövetkezett végzetes villongások legmélyebb forrása benne keresendő.

A káptalan különben csak múltó epizód Kalazancius életében, melynek további folyása is örömből és bánatból van összeszöve s tele van hímezve a felebaráti szeretet megnyilvánulásainak fönséges képeivel. A harmincéves háború nyomán fakadt általános nyomor s különösen az 1629 végén kitört borzalmas pestis még az eddiginél is bőségesebb alkalmat kínál nagylelkűsége és heroikus önfeláldozása kimutatására. Siet is élni vele. Ami szabad ideje marad, azt mind a betegek ápolására és vigasztalására fordítja. De nemcsak maga fárad, verítékezik. Szavával és példájával rendtársait is hasonló készségre ösztönzi. Hogy minő sikerrel, mutatja az a tény, hogy csupán Carcareban öt testvér esik áldozatul hősiességének. E fájdalmas veszteség annál érzékenyebben sújtja az ifjú rendet, mivel közvetlenül előtte láz következtében is több kiváló tagját (Cortini, Schrel stb.) veszíti el.

A gyakori haláleset mellett sok gondot és szomorúságot okoz az emberi gonoszság is, mely megint új oldalról próbálja megdönteni vagy legalább megingatni a szeretet nap-nap után izmosodó művét. Egyes világi tanítók ugyanis azzal iparkodnak rosszul vezetett iskoláik népszerűségét fokozni, hogy jogtalanul kegyes iskoláknak nevezik őket. Ez természetesen sokat árt az igazi kegyes iskolák jóhírének, mert a tájékozatlan közönség a csalók balfogásait gondolkodás nélkül a piaristáknak tulajdonítja. Kalazancius ismételten tiltakozik a visszaélés ellen, de sikertelenül. Utoljára VIII. Orbán pápához fordul, aki kérésére kiközösítés terhe alatt megtiltja, hogy kegyes iskolák címmel mások, mint piaristák, iskolákat állítsanak, vagy hogy valaki öltönyüket viselje. (1630. aug. 7.)

Hasonlíthatatlanul súlyosabb következményeket von maga után egy Matteo Massimi vagy Mellini nevű papnak ugyanezidőtájt elkövetett nagyszabású szédelgése. E körmönfont

ravasz ember – egyébként kitesztelt szerzetes – tőkét kovácsol magának a kegyes iskolák páratlan népszerűségéből. Különböző mesterkedésekkel megszerzi Kalazancius egy kézírását s addig-addig utánozza, míg a hamisítás teljesen sikerül. Azután egy lenyomat segítségével elkészítteti a piarista rend pecsétjének hű mását s végül megszerzi a konstitúciók egy példányát, így fölszerelve Franciaországba megy s tömegesen gyártott hamisítványai segítségével egymásután megzsarolja a püspököket, sőt magát Richelieu bíborost is, és XIII. Lajos királyt is behálózza. Mire családja kiderül, már Spanyolországban jár, ahol szintén számos szédelgést követ el. Végre mégis rendőrkézre kerül. De a szelíd és kifogyhatatlan jószágú Kalazancius addig jár-kezel ügyében, míg csak szabadon nem bocsátják. Hiába. A javíthatatlan ember ismét csalásra és hamisításra adja fejét. Ezúttal Németországot keresi föl. Itt újra leleplezik és bebörtönzik. Kalazancius megint közbenjár érdekében. Hamarosan ki is szabadul, de megint csak továbbfolytatja gonosz játékát s az újabb lealcázást és elfogatást csak hirtelen eltűnésével előzi meg. Massimi szédelgéseivel rendkívül sokat árt a piarista rendnek. Hogy Franciaországban egyáltalában nem tud gyökeret verni, azt jórészt neki lehet betudni.

Ilyen bajok és veszélyek között érkezik el Kalazancius kilencévi generálisságának vége. A szent aggastyán abban a biztos hitben hívja össze a generálisválasztó káptalant; hogy végre sikerül megszabadulnia a vezetés súlyos terhétől. De a Gondviselés másként határoz. A még mindig erősen dühöngő pestis miatt a káptalani atyák az egész 1631. év folyamán nem tudnak összegyűlni. Azért Casani indítványára írásban adják be szavazataikat s egyhangúlag ismét Kalazanciust választják meg. VIII. Orbán pápa kész örömetest hozzájárul a választáshoz, sőt örökös generálisnak nevezi ki Kalazanciust s melléje asszisztensekül Casanit, Castellit, Grazianit és Garziát rendeli. (1632. jan. 12.)

A szent meghajol a pápa akarata előtt s elaggott és törékeny testtel, de törhetetlen lélekkel vezet tovább a rend ügyeit. Munkája napról-napra növekedik, mert a rend iránti érdeklődés az évek múlásával nem hogy csökkenne, ellenkezőleg fokozódik. A Szent Pantaleonba mindegyre újabb meg újabb sürgetések érkeznek, melyek feléne sem lehet eleget tenni. Az iskolák és rendtársak száma így is rohamosan gyarapszik. Így ezidőtájt (1630) nyílik meg az ellenségből lett jóbarát és protektor, Tonti bíboros (†1622. ápr. 23.) hagyatékából létesített *Collegium Nazarenum*, másnéven *Collegium Nobilium* és a firenzei kollégium (1630. máj. 21.), melyet a toszkánai nagyherceg szeretetének és bőkezűségének számos jelével tüntet ki. Még jelentősebb a nikolsburgi alapítás. Dietrichstein Ferenc herceg, olmützi püspök és bíboros 1631-ben viszi magával az első atyákat, köztük a németül és csehül egyformán jól beszélő Leilt Ambrust, s alapítja meg számukra az első Alpokon-inneni iskolát. Az alapítás nemcsak azért nevezetes, mivel a terjeszkedés új irányait és lehetőségeit tárja föl, hanem azért is, mivel új munkateret nyit a rend előtt: a missziós tevékenységet. A gyorsan fölvirágzó német, majd cseh-morva és lengyel provincia atyái az eretnekek visszatérítésében versenyre kelnek a korábbi alapítású lelkészkezdő rendekkel s rövidesen nagy sikereket érnek el. Dietrichstein bíboros és más jóakaróik nem győzik eléggé magasztalni buzgalmukat. Ezért nem csoda, hogy folyton újabb meg újabb alapításokra tesznek ajánlatokat.

De egyebünnen is nagy számmal érkeznek sürgető kérések. Hiszen ezek az évek a tovaterjedés és hódítás évei. Az újság ingere és az első generáció lelkes buzgalma hatalmas vonzóerőt gyakorolnak. Alig van valamire való olasz város, mely meg ne próbálkoznék az új szerzet megtelepítésével. De a német birodalomból is egyre gyakrabban érkeznek ajánlatok. Kalazancius boldogan jegyzi meg: „Hogyha tízezer szerzetesem volna, egy hónap alatt valamennyit el tudnám helyezni, annyifelé hívnak bennünket”. (1634) Máskor meg így sóhajt fel: „Mindenünnen óhajtanak bennünket, mindenütt akarnak számunkra házat alapítani”. (1629) Ami tőle telik, szívesen megteszi. Lelki fiait készörömetest küldi mindenfelé. De a kérések és ajánlatok oly tömegesen érkeznek hozzá, hogy elenyészően csekély részüket sem tudja kielégíteni. Azért, hogy a hatalmas pártfogókkal szemben legyen mire hivatkoznia, a

püspökök és szerzetesek kongregációjához fordul támogatásért, mely ki is mondja, hogy a következő két év folyamán nem köteles egyetlen új alapítványt sem elfogadni. (1627. jún. 23.) Később meg oly értelmű dekrétumot eszközöl ki, hogy új rendházak alapítására egyedül a Propaganda adhat engedélyt. (1633) Végül az 1641-iki káptalanon a bíboros-protector beleegyezésétől teszi függővé az új alapítások elfogadását. De hiába minden óvatosság. A bölcs szabályokat azok sem tartják meg, akik alkották. A bíborosok, sőt maga a pápa is minduntalan szószólókként lépnek föl s akarata és jobb meggyőződése ellenére több alapítvány elfogadására készítetik az alázas Kalazanciust, mint amennyit megfelelő emberanyaggal el tud látni. Így esik, hogy a kegyes iskolák száma hatalmasan megnövekszik, de benső szellemök sok oda nem illő ember beözönlése következtében aláhanyatlík. Az erőltetett terjeszkedés a benső sorvadás és szertehullás csíráját oltja a nagy jövőre hivatott intézménybe.

VI. A kegyes iskolák

A renddé emelésre következett két évtized alatt a piarista rendnek nemcsak szerzet jellege alakul ki egészen, hanem pedagógiai arculata is határozottá és egyénivé válik. Iskolái, tanítói eljárása és módszere egyre öntudatosabban simulnak különleges céljaihoz. Mintájául a kor legkitűnőbb iskolái, a jezsuita iskolák szolgálnak, de csak a gimnáziumi osztályok beosztásában és a tantárgyakban; egyebekben a saját útjait járja. Továbbfejlődésére két tényező hat döntőleg: Kalazancius nevelői egyénisége, mely új tartalommal tölti meg a készen kapott kereteket és az elemi iskoláztatás előtérbe helyezése.

Kalazancius az Istenszolgálat egyik nemét látja a szegény gyermekek tanításában és nevelésében. „Mivel – úgymond – valóban Isten anyja szegényeinek valljuk magunkat, legfőbb gondunk az legyen, hogy a szegény gyermekeket semmiképpen meg ne vessük, hanem inkább nagy türelemmel és szeretettel ékesítsük fel minden erénnyel. Hiszen az Úr mondja: „Amit egynek tesztek e kicsinyek közül, nekem teszitek”. „Nagyérdemű dolog – írja máshol – felvilágosítani a gyermekek elméjét, különösen azokét, kik mindenkitől el vannak hagyatva. De mivel ez a foglalkozás a világ ítélete szerint alacsony és lenézett, kevesen akarnak e téren munkálkodni.” „A tanításban – mondja ismét – a legnagyobb igyekezetet kell kifejtenuk, még ha esetleg olykor-olykor egy és más ájtatossági gyakorlatunkat is el kellene miatta hagynunk. Mert a mi sajátlagos hivatásunk a tanítás. Ha ezt hanyagul végezzük, letérünk üdvösségünk útjairól.”

Ebből a felfogásból következik, hogy a vallásoktatásra kiválóan nagy súlyt helyez. A konstitúciók bevezetésében adott meghatározása szerint a piarista rend célja a szeretet tökéletesítése és öregbítése a gyermekek között, „mert ha a gyermekek zsenge éveiktől kezdve jámborságban és ismeretekben neveltetnek, mindenesetre remélni lehet, hogy egész életük szerencsés lefolyású lesz”. Az ezerfelől szorongatott egyháznak azzal akar segítségére sietni, hogy buzgó és hitében rendületlen nemzedéket nevel számára. Ezért a vallásoktatást nem egyszerű tárgynak tekinti, hanem légkörnek, mely az egész iskolát betölti, szellemnek, mely a tanítói tevékenység minden porcikáját át- meg átjárja. Az előadást minden áldott nap gyakorlati példákkal és parabolákkal gazdagon fűszerezett hittani magyarázatokkal vezeteti és rekeszteti be. De a tulajdonképpeni tanítási időt is dúsan átszővi vallásos vonatkozásokkal. Így elrendeli, hogy az óraütés hallatára valamennyi tanuló azonnal álljon föl, mondja el az angyali üdvözetet, indítsa föl magában a hitet, reményt és szeretetet s végül egy rövidke fohásban kérje őrangyala támogatását. Ezenkívül megszervezi az ún. *oratio continua*-t, ami abban áll, hogy tizenkét tanuló félóránként váltakozva az egész tanítási idő alatt a kápolnában ájtatoskodik. Ehhez járul még a mindennapos misehallgatás, a szombat délutáni szentbeszéd, a vasárnapi zsolozsma- és olvasómondás és a havonkénti szentgyónás és áldozás. Ilyen

nevelés mellett nem csoda, hogy az utca vadvirágai néhány hét alatt valóságos angyalokká változnak át, akik szerénységükkel és jámborságukkal mindenki bámolatot ébresztenek.

A vallásosság mellett másik jellemző vonása Kalazancius pedagógiájának a gyakorlatiasság. Amint annakidején nem elméleti megfontolások, hanem az élet parancsoló követelése indítják iskolái megnyitására, úgy később is állandóan a tényleg fennforgó szükségletek kielégítését tekinti legfőbb pedagógiai vezérelvül. Ő valóban az élet számára akar nevelni. Jelszava: minél kevesebb elmélet, de annál több gyakorlati útmutatás, példa s a gyermek szívét megragadó közvetlenség. A módszer mellett a tanítási anyag összeválogatásában is kiválóan nagy gondot fordít a gyakorlati szükségletek kielégítésére. Hiszen ő nemcsak az egyház számára akar buzgó hívőket és jó papokat nevelni, hanem egyben a polgári társadalomnak és a hazának is hasznos és kötelességtudó polgárokat igyekszik adni. Azon iparkodik tehát, hogy növendékeit felvértezze mindazon ismeretekkel, melyeknek később az életben hasznát vehetik. Innét magyarázható szerető gondossága, mellyel a matematikát és általában a reális tárgyakat fölkarolja és iskolai rendszerébe szervesen beleilleszti. Leveleiben nem győzi eléggé hangoztatni fontosságukat és buzdítani rendtársaikat tanulmányozásukra. „Aritmetikát tanítani, a mi rendünkben igen nagy érdem” – írja egyik levelében.

A gyakorlatiasságra törekvés okozza, hogy Kalazanciusnak egy pillanatig sem jut eszébe elméleti megfontolásokkal bíbelődni vagy éppen új pedagógiai rendszert felállítani. Levelei tele vannak gyakorlati útmutatásokkal, egy nagy, szent és emberszerető szív érett bölcsessége megnyilatkozásaival, de hiányzik belőle minden, ami nem valamely konkrét szükség érzéséből fakad. Kalazancius nem az elméleti, hanem a gyakorlati pedagógusok osztályába tartozik. Ez döntő hatással van iskolája jellemének kialakulására és továbbfejlődésére. A kegyes iskolák tantervét mindvégig bizonyos beféjezetlenség jellemzi. Nem akad Aquavivájuk, aki a minden idők és országok számára szánt *Ratio studiorum*-mal támasztaná alá nevelő és tanító munkájukat. De éppen ez a hiány gyors elterjedésüknek és páratlan népszerűsége jutásuknak egyik legfőbb oka, mert állandóan nyitva tartja előttük a helyi viszonyokhoz való alkalmazkodás és a továbbfejlődés lehetőségének változatos útjait.

Kalazancius iskolájának egyéni jellegéhez szorosan hozzátartozik az elemi oktatás fölkarolása és előtérbe helyezése. Az első kegyes iskola – tudjuk – elemi iskolául nyílt meg. Maga Kalazancius mindvégig a legkisebb osztályokban tanít legszívesebben. Az ártatlan kicsinyek, mint mondani szokta, angyalkái körében érzi magát legotthonosabban. Az elemi osztályok mellett kezdettől fogva szerepelnek ugyan gimnáziumi osztályok is, de azért az elemi oktatás hosszú időn át megkülönböztető vonása marad Kalazancius iskolájának, melyet a haladó idő és a korviszonyok változása csak fokozatosan sorvaszt, illetve tüntet el. Ennyiben a kegyes iskolák gazdagabbak, mint a csak gimnáziumi osztályokból álló jezsuita iskolák s a középfokú oktatáson túl a népoktatás fejlődését is döntően befolyásolják.

Az elemi iskola rendszerint három osztályból áll. Az első az írás és olvasás elemeinek elsajátítására szolgál. (*Classis legendi, scuola del leggere.*) Az olvasás tanítása szemléleti alapon történik. A falon hatalmas tábla lóg s a tanító pálcával mutogatva ismerteti meg rajta az egyes betűket. Egy másik tábla a szótagolás és az összefüggő olvasás gyakorlására egy sereg különálló szótagot és néhány könnyebben olvasható szót tartalmaz. Az írás tanításánál igen nagy gondot fordítanak a betűk csinososságára. A tanítók rendszerint maguk vezetnek a kicsinyek gyakorlatlan kezét. Kalazanciusnak különösen nagy kedve telik az efféle munkában. Hogy csinosabb betűvetésre taníthassa kicsiny barátait, nem ártall élemedett korában különórákat venni a szépírásból. Az íráson és olvasáson kívül a szokottabb imádságok tanulásával meg a szentek életéből, esetleg a mindennapi életből vett apró történetek elmondásával telik el az idő. A főcél általában a jó alapvetés és még inkább az iskola megkedveltetése.

A második osztály (*classis scribendi, scuola dello scrivere*) főfeladata az elsőben vetett alap továbbfejlesztése, vagyis az írás és olvasás alaposabb elsajátítása. Itt már külön olvasókönyvet használnak, melynek úgy kell megszerkesztve lennie, hogy ne csak a gyermekeknek, hanem a szülőknek is okulására legyen. Kalazancius megköveteli, hogy minden tanulónak meglegyen a maga könyve. Mivel azonban tanítványai többnyire szegény szülők gyermekei, kik amúgy sem igen bírják az iskoláztatás költségeit, úgy segít a bajon, hogy a legszegényebbeknek maga szerzi meg a szükséges könyveket.

Ugyancsak a második osztályban veszi kezdetét a rendszeres hitoktatás, a katekizálás is. Kalazancius, érthető okokból, igen nagy súlyt helyez e tárgyra. Leveleiben nem győzi eléggé lelkére kötni fiainak, hogy legyenek serények a jámborság szellemének és az Úr félelmének a terjesztésében. A tanítás megkönnyítésére maga készít egy kicsiny vezérkönyvecskét *Krisztus Urunk életének és szenvedésének némely titkai* (Alcuni mystery della vita e passione di Cristo Signor nostro) címen. A finom pedagógiai érzéssel megírt munka rövid és a gyermekek felfogó képességéhez mért ismertetését adja a keresztény hit összes főbb igazságainak; függelékében pedig a nap huszonnégy órájának megfelelő elmélkedési anyagot nyújt (Orologio della passione). A leghatékonyabb tanítást azonban nem könyvével, hanem eleven példájával adja Kalazancius. Minden alkalmat megragad, hogy tanítványai szívében minél mélyebbre gyökereztesse az- Úr félelmét és a bűn utálatát. Jellemző e tekintetben, amit egy volt tanítványa, egy kiszolgált katona beszél róla: „Az iskolában gyakran beszélt szent dolgokról, és azt mondta, hogy meneküljünk a halálos büntől, mint menekülnénk a velünk szembejövő félelmetes sárkánytól vagy kígyótól. És oly lángoló arccal és oly hangon beszélt, hogy mindnyájan remegtünk, mintha csakugyan ott lett volna előttünk a sárkány. Ez a félelem és ezek a szavak oly mélyen bevésődtek elmémbe, hogy ma is örzöm és Isten segítségével halálomig őrizni fogom őket”.

A harmadik osztály főfeladata a számtan alapos begyakorlása (*Classis arithmetices, scuola dell'abbaco*). Természetesen az előző tanulmányok, az írás, olvasás és a hittan sem szünetelnek, de a fősúly mégis a számtanon van. A tanítás itt is kiválóan praktikus célokat követ. A műveletek gyakorlásánál állandóan tekintettel vannak a gyakorlati élet követelményeire. Ez a gyakorlatiasság nagy mértékben fokozza a kegyes iskolák népszerűségét. Mert más iskolákban akkoriban alig vetnek ügyet a számtantanításra. A szülők hamar észreveszik a különbséget és igyekeznek a maguk javára fordítani. De Kalazancius más okból is nagyon szívén viseli ez osztály sorsát. „Az aritmetikai iskolában – úgymond – olyan magiszterre van szükség, ki nemcsak az írást és a számtani példák gyakorlását tanítja, hanem az Úr félelmét is. Mert ebből az iskolából mennek ki a fiúk az életbe, hogy valami mesterségre adják magukat. Nagyon fontos tehát, hogy az Úr szent félelmétől egészen áthatva távozzanak.” Azért nyomatékosan sürgeti, hogy ez osztály növendékeit bőven lássák el gyakorlati útmutatásokkal, hogy aztán kikerülve tudjanak mihez alkalmazkodni.

Az elemi osztályokat a gimnáziumi tanfolyam követi. Ez nagyjából a jezsuita iskolára emlékeztet. De Kalazancius itt sem szolgál másoló. A viszonyok: a tanulók nagy száma, a hely szűk volta vagy a magiszterek hiánya miatt sokszor lényeges módosításokat eszközöl a mintául választott szervezeten. Némelykor szétválaszt, máskor összevon osztályokat. Elve, hogy egy osztályba csak annyi tanulót szabad fölvenni, amennyit tanítani lehet. Ha sok tanulót vesznek föl, azokat nem lehet jól tanítani s akkor elvész a bizalom és a jó hírnév. Különösen a kicsinyeket nem szereti összezsúfolni. De viszont nem szereti a túlságosan kicsi osztályokat sem. Emberpazarlásnak tartja, ha 6–7 tanuló kedvéért külön tanítót kell alkalmazni. Azért az ilyeneket lehetőleg összevonja. Ezen, a viszonyokkal való állandó számolás miatt az első piarista gimnáziumok szervezete meglehetősen bizonytalan és elmosódó. Aránylag kevés közöttük a teljes. Sokból hiányzik a humanitás és a retorika osztálya vagy csak az utóbbi. Másokban viszont a grammatikai tanfolyam van két osztályba összevonva. De van példa arra is, hogy a grammatikai tanfolyam négy osztályra tagozódik.

Nagyjából azonban mégis a jezsuita iskola beosztása szolgál mintául. Vagyis a teljes gimnázium öt osztályt foglal magában. Ezek: *infima classis grammatices*, *media classis grammatices*, *suprema classis grammatices*, *classis humanitatis* és *classis rhetorices*.

A grammatikai tanfolyam feladata a latin nyelv elsajátítása. Az első osztályban (*terza di grammatica*) a declinatiót, coniugatiót és a mondattan egyszerűbb szabályait tanulják. A másodikban (*secunda di grammatica*) a nemi szabályokat, az igék praeteritum- és supinum-alakjait és a mondattan elemeit gyakorolják be. Ugyanitt veszi kezdetét a klasszikus szövegek rendszeres olvasása. Első olvasmányul Cicero levelei (Epistolae ad familiares I. IV. és IX.), Ovidius Tristia c. elégiái és a híres spanyol humanista, Vives (Juan Luiz, 1492–1540) erkölcsi dialógusai szolgálnak. És végül a harmadik osztály (*prima di grammatica*) anyaga a rendszeres mondattan, egy kevés verstan (szóképek) és a nyelvtan általános ismételése. Olvasmányként Cicero (Epist. ad fam. I. XI.), Vergilius (Eclogae) és Ovidius művei (Ex Ponto) szerepelnek. Mindezek természetesen kommentáros kiadásban használatnak. Kalazancius különösen Ciceróhoz és Vergiliushoz tartja szükségesnek a magyarázatokat.

A humanitás osztálya (*scuola d'humanità*) a latin nyelv szellemébe való mélyebb behatolást célozza. Erre szolgál a gazdag olvasmányi anyag, mely Cicero (De amicitia és Pro Archia poéta), Valerius Maximus (Factorum et dictorum memorab. 11.), Horatius (Ódák és a De arte poet.), Martialis és Vergilius műveiből van összeválogatva. Ehhez járul a verstan és a költői alakzatok ismertetése, a levélírás gyakorlása s a prózai és költői előadás fejlesztésére minden héten egy-egy írásbeli dolgozat készítése. Kalazancius igen nagy súlyt helyez a kifejezésbeli készség fejlesztésére, övéit, kivált ifjabb és tehetségesebb növendékeit gyakran buzdítja latin stílusok csiszolására, s örül neki, ha ezek verses vagy prózai levélben bizonyítják buzdításai megfogadását. Sőt bokros elfoglaltsága közepett még arra is tud időt szentelni, hogy a tanulók írásbeli dolgozatait átvizsgálja és talpraesett megjegyzésekkel kísérelje. Fiai még a távoleső Nikolsburgból, sőt Podolinból is gyakran küldik hozzá a nyiladozó gyermeki elme első zsengeit s ő szívből örül a bennök fölcsillanó értelemnek.

A gimnáziumi tanfolyamot a retorikai osztály (*scuola di rettorica e poesia*) zárja be. Ennek feladata a szónoki és költői előadás begyakorlása. A délelőtti órák rendszerint a retorikának, a délutániak pedig a poétikának vannak szentelve. Az olvasott írók nagyjából itt is ugyanazok, mint az előző osztályban. (Cicero: De imp. Gn. Pompei, De officiis, De senectute, esetleg De amicitia, Horatius és Vergilius.) De vannak újak is. Így a prózáírók közül Livius, Curtius és Sallustius, a költők közül pedig Seneca.

A gimnáziumi tanítás célja a piarista iskolákban éppúgy, mint a jezsuitákéban, a latin nyelv tökéletes elsajátítása szóban és írásban. De e merőben formalisztikus célkitűzés mellett Kalazanciusnak van érzéke a pedagógiai szempontok iránt is. Megkívánja, hogy a tanárok a tárgyalt olvasmányt minden oldalról megvilágosítsák s lehetőleg kimerítő történelmi, régiségtani és mitológiai magyarázatot fűzzenek hozzá. Amellett lépten-nyomon utal a módszer alapvető fontosságára. Nem győzi eléggé hangoztatni, mennyire fontos a gyermek felfogóképességéhez való alkalmazkodás. „A tanítónak – írja egyik levelében – le kell szállania a tanulók lelki világához.” „Minden magiszter – mondja máshelyt – legyen szorgalmas és alkalmazkodjék a tanulók elméjéhez nemcsak a hazai nyelvű feladatok előírásában, hanem a leckék kifejtésében is.” Csak a módszeres, lépésről-lépésre történő haladásnak híve, s a rendszertelen kapkodást, előresietést határozottan kárhoztatja.

Kalazancius tudja, hogy a tanítás sikere nagy mértékben függ a tankönyvektől is. Azért megválasztásukra különös gondot fordít. Általános elvként kimondja, hogy az iskolában csak olyan könyvek használhatók, melyek a rend számára összeállított jegyzékben benne foglaltatnak. Gondja van arra is, hogy a klasszikus szerzők művei csak iskolai kiadásban (ad usum delphini) jussanak a tanulók kezébe, melyekből gondosan el van hagyva minden, ami csak a legkisebb mértékben is sérthetné erkölcsi érzéküket. A piarista szerzők könyveit természetesen előnyben részesíti az idegenekéi fölött s rajta van, hogy a munkásság e téren is

minél előbb meginduljon. Szívesen hallja, hogy egyik-másik rendtársa irodalmi munkásságra adja magát. Szeretettel érdeklődik műve haladása iránt, jó tanácsokkal látja el, gondoskodik az esetleg szükséges könyvek beszerzéséről s a kész munkát örömmel olvasgatja s hozzáértésből tanuskodó megjegyzésekkel kíséri. Eleinte persze a jezsuita szerzők könyvei vannak túlsúlyban. Sőt a híres Alvarez Emmanuel latin nyelvtanának használatát az 1637-iki káptalan egyenesen kötelezőnek mondja ki (1637. okt. 31. 9. §.), mivel a kiváló konvertita Scioppus (Kaspar Schoppe 1576–1649) könyveivel (*Mercurius bilinguis s. nucleus linguae latinae és Grammat. philosoph. pro linguae latinae magistris et tironibus*. Milano, 1628) és módszerével való kísérletezés kellemetlen súrlódásokra vezet.

De bármily feltűnő az egyezés az első kegyes iskolák és a korukbeli jezsuita iskolák között külső keretek dolgában, benső tartalom tekintetében több lényeges eltérés figyelhető meg. Így mindjárt a tanítási anyag kiszemelésében. Mert a piarista iskolák a grammatikai osztályokban is külön tárgyként tanítják a matematikát. Azután a latin nyelv rovására nagyobb teret és több időt biztosítanak az erkölcsnemesítő olvasmányoknak és gyakorlati megbeszéléseknek.

Még nagyobb a különbség a két iskola között szellem tekintetében. A jezsuita iskola leghatásosabb eszköze a verseny, az *aemulatio*, míg a piarista iskola inkább a tanító nevelői egyéniségének kisugárzásától vár hatást. Szórványosan előfordul ugyan piarista iskolákban is az osztálynak két versenyző félre (Romani et Carthaginenses, Pars Pia et Pars Angelica, Equites et Pedites, Legio velox et Legio florens stb.) való osztása, de Kalazancius általában nem barátja neki. Szerény és alázatos egyénisége visszariad a hiúság, nagyravágyás és kitüntetés-hajhászás veszélyétől. Azért azt akarja, hogy fiai inkább szeretettel és a tanulási kedv felélesztésével hassanak növendékeikre. Különösen a szeretettől vár sokat. „Tanítson oly buzgósággal – írja egyik rendtársának –, mint akkor tanítana, ha ott látná Istent állani, amint nézi tanítását vagy tanításra való készülését.”

A büntetést csak végső esetben engedi meg, de hozzáteszi, hogy az inkább jóságos, mint szigorú legyen.

Nem kevésbé nagy az eltérés a két iskola között a színjáték megítélésében. A jezsuita iskola mindjárt kezdetben átveszi Sturmtól a színdarabok előadásának szokását, de azzal a változtatással, hogy a klasszikus műveket saját készítésű s jobbára bibliai tárgyú darabokkal helyettesíti. Kalazanciusnak e tekintetben is homlokegyenest más a véleménye. Leveleiben ismételten és a legnagyobb határozottsággal pálcát tör az iskolai színjáték fölött, mert attól tart, hogy a tanulókat elvonja rendes tanulmányaiktól. A pedagógiainál még nagyobbak látja az erkölcsi veszélyt. Fél, hogy a hiúság és a feltűnési inger könnyen megféri a még kiforratlan ifjú szíveket s a rossz és kárhozatos szerepében való fellépés károsan befolyásolja fejlődésüket. De van más oka is kárhozható ítéletének. Alázatos egyszerűségében ellensége minden hivalkodó fénynek és pompának. Egyedül a lelkek javát tekinti s a zajtalan csendes munkát mindig föléje helyezi a lármás külső mutogatásnak.

De az élet itt is erősebbnek bizonyul az elméletnél. Hiába Kalazancius idegenkedése, a divat és a jótévők kegyének keresése a kegyes iskolákban is szokásba hozzák az iskoladramák előadását. Először, úgy látszik, Csehországban. A nikolsburgi atyák pártfogójuk. Dietrichstein herceg tiszteletére már 1639-ben és 1640-ben nagyszabású színelőadást rendeznek. Első ízben Szent Bonifác, másodízben pedig József patriarcha történetét viszik színpadra, még pedig oly sikerrel, hogy a herceg nyilatkozata szerint Bécsben és a császár színe előtt sem lehetett volna külön előadást produkálni. Az első sikerek továbbfolytatásra ösztönöznek. A teljes tilalom fenntartása egyre nehezebbé válik. Azért később úgy módosítják, hogy a színelőadásokat a generális, illetve a provinciális engedélyétől teszik függővé. (1637. okt. 26. 3. §.) De a haladó idő nemsokára napirendre tér e fölött a korlátozás fölött is. A XVIII. sz. elejétől kezdve színelőadások dolgában nincs többé különbség piarista és jezsuita iskola között.

Kalazancius a színpad helyett inkább az akadémiában, a mai önképzőkörök ősében akarja összemérni a tanulók szellemi erejét. Vagyis végzett tanulmányaik alapján dolgozatokat készített és a többiek jelenlétében előadatja velük. Máskor meg vitatkozást rendez dialektikai ügyességük fejlesztésére. Az ülések gyakran előkelő vendégek jelenlétében folynak le, ami természetesen nagy mértékben fokozza a közreműködők munkakedvét és ambícióját. A római mintájára később másutt is alakulnak akadémiák, de a színelőadások térfoglalását nem tudják megakadályozni.

Mindent összevéve tehát a kegyes iskolák kezdő szervezetében még sok a kezdetleges és továbbfejlesztésre váró vonás. De épen ez adja meg biográfikus varázsukat: legtöbb tekintetben hamisítatlan valóságában tükröztetik vissza alapítójuk egyéniségének legjellegzetesebb vonásait: alázatosságát, egyszerűségét, közvetlenségét és a lényegnek mindenek fölé helyezését. Minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a kezdő piarista iskola nem más, mint Kalazancius nagy és bensőséges egyéniségének kisugárzása.

VII. Belső zavarok. A rend eltörlése

Kalazancius életműve mindjárt megalapítása után rohamos fejlődésnek indul. Rövid idő alatt behálózza egész Olaszországot, áttérjed az Alpeseken s a német birodalomban és Lengyelországban is gyökeret ver. Annál meglepőbb és fájdalmasabb, hogy e gyors sikereket már a második évtized végén erős visszaesés váltja fel. A rend kebelében dúló viszályok támadnak, melyek egyes külső tényezők illetéktelen beavatkozásával párosulva a súlyos megpróbáltatások hosszú sorát zúdíttják a szent aggastyán ősz fejére s utoljára a nagy jövőre hivatott intézmény időleges összeroppanását idézik elő.

A bajok legfőbb oka a szertelenül gyors terjeszkedés. Kalazancius külső nyomásra egyre-másra kénytelen elfogadni új alapítványokat, s hogy ezeket el tudja látni emberekkel, a jelentkezőkkel szemben enyhébb mértéket kénytelen alkalmazni. Így esik, hogy jámbor és buzgó lelkekkel vegyest sok méltatlan egyén is bejut a szerzetbe. Különösen a kisegítő testvérek, a *fratres operarii* között akadnak ilyenek nagy számmal. Sokat megszáll köztük a nagyravágyás szelleme. Az áldozópapokkal egyenrangúak, sőt maguk is áldozópapok akarnak lenni. Legfőbb fegyverül az első nagykáptalan szerencsétlen határozatát használják, mely megengedi, hogy egyes arravaló operariusok *clerici operarii* címen kisegítő tanítók lehessenek s tonzúrát és papi birétumot viselhessenek. Kalazancius azonban szilárdul elleneszegül kívánságuknak, mert nem akarja lesüllyeszteni rendje értelmi színvonalát. Ebből keserű villongások támadnak, melyek sokat ártanak a szerzetesi fegyelemnek. Egyesek nyíltan is áskálódnak tulajdon rendjük ellen, s gyalázkodó iratot bocsátanak ki ellene. De hiába. Kalazancius rendületlen marad. Sőt kieszközli a pápától, hogy az elégületlenkedőket kevésbé szigorú rendbe utasíthassa. Elve: egy helyett száz ajtót kinyitni, mikor a szerzetesek távozásáról s kilencvenkilenc és felet bezárni, mikor bebocsátásukról van szó. (1633. febr. 12.)

Sokan élnek is az alkalommal, s a ferencrendiekhez, kapucinusokhoz, karmelitákhoz, ciszterciákhoz és ágostonrendiekhez távoznak. De ezzel nem szűnik meg a baj. A konkolyhíntők egy része visszamarad, s tovább folytatja aknamunkáját. Külső hatóságok időelőtti beavatkozása csak fokozza a veszedelmet. Erre II. Ferdinánd toszkánai nagyherceg öccseinek nevelői, Ambrogio Ambrosi és Francesco Michelini szolgáltatják az alkalmat. E két nagyravágyó kisegítő – egyébként mindkettő kiváló matematikus – először hercegi növendékei segítségével próbálja az áldozópapságot elnyerni, majd magának a nagyhercegnek és testvérének, a nagybefolyású Medici bíborosnak pártfogását kéri. Így a jelentéktelen ügyből veszedelmes bonyodalom támad. A nagyhercegi udvar római követe azzal fenyegetőzik, hogy elutasítás esetén egyenesen a *Sacra congregatio*, sőt őszentsége elé

viszi a dolgot. Kalazancius és kormányja sokáig tanácskozik a kényes kérdés fölött s végre úgy határoz, hogy megengedi a fölszentelést, ha a két pályázó előbb kielégítő vizsgálatot tesz a római papság vizsgálóbizottsága előtt.

Bár az adott körülmények között más határozat hozatalára alig lehet gondolni – hiszen ellenkezés esetén a Mediciek hatalma úgylis mindent keresztülvisz a pápánál – következményeiben mégis veszedelmesnek bizonyul a kényszerű engedelmesség. Mert a kíséretők azt látják belőle, hogy megfelelő pártfogó segítségével a generális akarata ellenére is elérhetik céljukat. Ez a fölfedezés csak növeli mohóságukat. Most már olyanok is áldozópapságra törekszenek, akik teljesen képtelenek a teológiai tanulmányok elvégzésére. Emiatt a zavar napról-napra nő. A csüggedés szelleme még a jobbak lelkét is megféri. Az emberhiányból előállott nagy munkatöbblet és a legtöbb ház ínséges helyzete még fokozza az általános kedvetlenséget. Egyedül Kalazancius nagy lelke nem csügged. Nyolcvanéves kora, meg-megújuló testi fájdalmai és tömérdek lelki szenvedése dacára rendületlenül állja a harcot. Lelki derűje egy pillanatra sem hagyja el. Bizalmát nem emberekbe, hanem Istenbe veti. A sok csapás közt is vigasztalást talál a kívülről jövő önzetlen elismerés nyilatkozataiban és a német provincia virágzó állapotáról és áldásos munkájáról érkező hírekben.

Ilyen körülmények között és ilyen hangulatban érkezik el az 1637. okt. 15-e hirdetett nagykáptalan ideje. A gyűlés megnyitását rossz *omen* előzi meg. Cherubini atya (Stephanus ab Angelis), egy előkelő és befolyásos család tagja, akit a rend történetének hajnalán (1617. nov. 19.) maga a szent öltöztetett be, s aki mint tanító és a nápolyi ház főnöke másfél évtizeden át a leghasznavehetőbb embernek bizonyítja magát, később azonban erkölcsi egyensúlyát veszítve, különböző üzemeket követ el, s emiatt szavazatjogát veszíti, hatalmas családi és egyházi összeköttetésekkel kieszközli, hogy nemcsak szavazati jogát kapja vissza, hanem arra is engedélyt nyer, hogy a káptalanon, mint *procurator generalis*, mindjárt az asszisztensek után foglaljon helyet. Az illetéktelen protekció e szembetűnő érvényesülése hatásában végzetesnek bizonyul. Nemcsak azért, mert halálos sebet ejt a szerzetesi fegyelem elvén, hanem még inkább azért, mert hatalomhoz segíti azt az embert, aki olyan végzetesen nagy szerepet játszik Kalazancius életművének lerombolásában.

Egyébként a káptalan közel másfél hónapig (okt. 15.– nov. 24.) marad együtt és számos bölcs határozatot hoz. A legégetőbb kérdésben, a kísérető testvérek ügyében a következőket határozza: 1. az ezentúl belépő fráter operariusok nem taníthatnak az iskolában, 2. nem kapják meg a tonzúrát és 3. nem viselhetnek áldozópapi birétumot. A gyűlésen jelenlevő apostoli vizitátorok sietnek megerősíteni a határozatokat azzal a kiegészítéssel, hogy az eddigi kíséretők továbbra is megmaradnak tényleges állapotukban s hogy a generálisnak ezentúl is jogában áll az arra méltókat taníttatni. (Okt. 27.)

De a kíséretők ezután sem nyugodnak. Mivel a káptalani határozatok érvényességét nem merik kétségbe vonni, egyszerűen taktikát változtatnak. Új támadásukat arra alapítják, hogy az egyik provinciális néhányukat a konstitúciók világos rendelkezése ellenére 21 éves koruk előtt bocsátotta fogadalomra. Ebből azt a következtetést vonják le, hogy mivel klerikusmódra tettek fogadalmat, a klerikusság egyéb járulékai, tehát az áldozópappá szentelés is jogosan megilleti őket. A lázongók Ambrosi atyát kéri föl szószólójukul. Ambrosi vállalja is a kétes szerepet s folytonos sürgetéseivel zaklatja az egyébként is ezer gonddal vívódó Kalazancius. Sőt annyira meggy kíméletlenségében, hogy egyenesen a generálisságról való lemondásra szólítja fel. Kalazancius angyali türelemmel viseli e hallatlan inzultust. Végtelen szelídségében csak annyit mond a magáról megfélemedezett embernek: *Andate! Andate!* (folytasd). De a kérdés lényegében hajthatatlan marad. A vitás fogadalmak érvényességéből nem enged. A *Sacra congregatio*, mely elé föllebbezés révén kerül az ügy, mindenben igazat ad neki. Cesarini bíboros, a kevéssel előbb kinevezett új protektor eszközlésére hozott döntésében teljes érvényűeknek jelenti ki a kérdéses fogadalmakat. (1639. júl. 8.)

A bajkeverők tehát megint szégyenben maradnak. De gonosz állhatatosságuk még most sem törik meg. Más alkalmasabb ürügy híján azt a hírt költik, hogy Kalazancius és kormánytársai csalárdsággal eszközölték ki a kongregációi döntést s az azt megerősítő pápai brévét s azért vonakodnak magukra nézve kötelezőnek elismerni. Tovább áskálódnak tehát és rontják a rend szellemét. Mivel azonban eddigi vezérük, Ambrosi atya közben világiasíttatja magát, előbb új vezető után néznek. Ilyen nemsokára akad is Mario Sozzi személyében.

E gyászos emlékű, Júdás-szerepre hivatott férfiú már mint 40 éves áldozópap véteti fel magát a nápolyi noviciátusba, mivel a világi papi pályán szerény tehetségével és alattomos jellemével sehogy sem tud boldogulni. (1630) A noviciátusban színlelt buzgalmával annyira megnyeri elüljárói bizalmát, hogy a szokásos két esztendő leteltével habozás nélkül ünnepélyes fogadalomra bocsátják. De mikor tehetségihiányát felismerik, nem merik a hívők lelki üdvösségének gondozását reábíznai. Ez nagyon bántja a hiú és öntelt Mario büszkeségét. Ezért folyton újabb és újabb alkalmaztatásért zaklatja Kalazancius. De Kalazancius kérlelhetetlen marad s alkalmaztatását az ilyenkor megkívántató vizsgálat sikeres letételétől teszi függővé. Mario sötét és alattomos lelke egyre démonibbá válik. Lassanként egészen úrrá lesz benne a bosszú érzése a rend iránt, mely íme nem akar neki alkalmat nyújtani föllengzős reményeinek valóra váltására. Ahol csak megfordul, mindenütt rossz szellemévé lesz a háznak. Álnokságával, hazudozásaival és rágalmaival mindenütt az egyenetlenség magvait hinti a testvérek közé. Emiatt Nápolyban hamarosan tarthatatlanná válik helyzete. Kalazancius erre Rómába rendeli, mivel azonban itt sem szűnik meg konkolyt hinteni, rövidesen Firenzébe továbbítja.

De Mario új állomásán is a régi marad. Szenvedhetetlen magatartásával annyi panaszra ad okot, hogy végre a szelíd Kalazancius is megsokallja, s erélyes megrendszabályozására szánja el magát. Egy biztost küld tehát Firenzébe, dolgainak megvizsgálására. De a véletlen segítségére siet Marionak. Egy református nőiskola leleplezésével annyira megnyeri a firenzei inkuizíció főnökének és Albizi asszeszornak a kegyét, hogy pártfogásukkal nemcsak a fenyegető büntetést hátrítja el, hanem azonfelül még kineveztetni magát a toszkánai tartomány provinciálisának. Kalazancius végtelen alázatosságában, bár vérző szívvel, meghajol az egyházi fensőbbiség akarata előtt és még maga inti engedelmességre Mario ellen zúgolódó fiait.

Mariót meg nem érdemelt diadala még elbizakodottabbá teszi. Gőgje nem ismer többé határt. Firenzében valóságos kényúr módjára lép fel s a szerencsétlen toszkániai provinciát egészen önkényüleg kormányozza. A házak rendjét felforgatja s az embereket tetszése szerint helyezgeti össze-vissza. Emiatt Rómában panasz panaszt ér. Kalazancius alig győzi csitíttatni méltán zúgolódó fiait. Mert a szent aggastyán mindenáron el akarja kerülni az összeütközést a Mario háta mögött álló egyházi fensőbbiséggel. Azért inkább tűr és fiait is türelemre inti. Néha ugyan el-elfogja a nyugalom utáni vágy, lelki szemei előtt föl-föltűnik a noviciátus csendes réve, melyben beteg testét és fáradt lelkét megpihentethetné, de kötelességtudása és jobb érzésű fiainak kérő szava mindannyiszor maradásra bírja. Újra meg újra összeszedi magát s járja tovább a szenvedések és megpróbáltatások útját. A *keresztény Jób* fenékgig üríti a szenvedések poharát. Az újabb csapást ismét Mario készíti számára.

E hitvány ember ugyanis rövidesen lehetlenné válik Firenzében. Nemcsak vérig sanyargatott szerzeteseivel hasonlik meg, hanem a nagyhercegi udvart is ellenségévé teszi. Kíváncsi, mindenbe beleavatkozó természetével a kémkedés gyanújába keveri magát. Emiatt a nagyherceg kiutasítja őt tartományából. Mario haragja nem ismer határt. Mivel megaláztatását Kalazanciusnak tulajdonítja, ettől kezdve még ádázabb dühvel tör ellene és rendje ellen. Első dolga, hogy ismét az inkuizícióhoz fordul hazug vádaskodásával. Majd Rómába megy, s ott élőszóval is előadja panaszait. Úgy tünteti fel a dolgot, mintha Kalazancius engesztelhetetlen haraggal viseltetnék iránta és szándékosan lazítaná ellene szerzeteseit. Az elámított, félrevezetett inkuizíció készpénznek veszi hazug szavait. Csak egy

tagja, Cesarini bíboros kételkedik. A protektor már ismeri Mario hitvány jellemét, s hogy leleplezze, uditoré-jával, Colonnával lefoglaltatja írásait. (1642. aug. 7.) Mario azonnal megérzi a veszedelmet és hogy meneküljön tőle, még nagyobb tetézi eddigi hazudozásait. Azon hevenyében levelet ír fő-pártfogójának, Albizinak, úgy tüntetvén fel a dolgot, mintha a lefoglalást Kalazancius és kormánytársai foganatosították volna. A hevesvérű asszeszort, aki eddig Mario révén csak rosszat hallott Kalazanciusról, rendkívül felingerli e hír. Másnap korán reggel Francesco Barberini államtitkárhoz siet, s a lehető legélesebb szavakkal az inkuizíció tekintélyének megsértésével vádolja Kalazanciust. Az államtitkár és az általa értesített pápa szintén nagy felindulással fogadják a jelentést, s parancsot adnak a „bűnösök” azonnali bebörtönzésére.

És most olyan jelenet következik, mely teljesen hihetetlen volna, ha számos egykorú följegyzés nem tanúskodnék mellette. A *szent officium*, az inkuizíció emberei a parancs vétele után azonnal körülzárják a Szent Pantaleont, Albizival élükön behatolnak a rendházba, Kalazanciust jelenlévő két asszisztensével, procurator generálisával és titkárával egyetemben fogolynak nyilvánítják és a forró augusztusi nap hevében menten útnak is indítják. Útjokat, mintha csak szándékosan tennék, a legnépesebb utcákon és tereken át veszik. Amerre elhaladnak, mindenütt nagy sokaság verődik össze. A jobbérzésűek számalommal tekintenek az ősz patriarchára, akinek arcán most is tiszteletet parancsoló méltóság és fönséges nyugalom honol. A csöcseléknek azonban nincs érzéke a lelki nagyság iránt. A nép söpredéke gúnyal halmozza el legnagyobb jótevőjét, kinek jóságát és nagylelkűségét immár félszázad óta annyiszor volt alkalma tapasztalni.

Végre megérkeznek. Albizi előbb ebédelni, majd délutáni alvását végezni megy. Csak azután gondol a szegény foglyokra. A kihallgatásnál azután kiderül minden. Albizi röstellkedve hallja, hogy Mario írásait nem Kalazancius, hanem Cesarini bíboros foglalta le. Közben a protektor is értesül a botrányos esetről, s azonnal elhatározza, hogy a lehető legfényesebb elégtételt szolgáltatja az ártatlanul meghurcolt embereknek. Azon sebtében ír Albizinak s biztosítja őt, hogy Kalazanciusnak és társainak a kérdéses írások lefoglalásában semmi néven nevezendő szerepe nem volt; másrészt utasítja uditoréját, hogy a foglyokat legszebb hintáján és számos egyenruhás szolgáljától kísérve ugyanazon az úton vitesse vissza, amerre elhurcoltatásuk történt. Úgyis történik. Kalazanciust és társait valóságos diadalmenetben viszik vissza a Szent Pantaleonba. (Aug. 8.) Tisztelőik – közöttük Róma legelőkelőbb egyházi és világi emberei – a következő napokban valósággal egymásnak adják a kilincset, hogy részvétüknek és megbotrányozásuknak adjanak kifejezést a szomorú eset fölött.

De e látszólag szerencsés kimenetellel nem szakad vége a bajnak. Sőt nemsokára még nagyobbak burjánoznak föl nyomában. A gonoszlelkű Mario nem tud nyugodni. Mivel érzi, hogy egymagában nem boldogul, szövetkezik a hasonló érzületű Cherubinivel, akit Kalazancius szabados élete miatt csak kevéssel előbb kénytelen procurator generális tisztségétől megfosztani. A két elvetemült ember hamar megéri egymárt. Mario Cherubini tanácsára addig járja hatalmas pártfogóit és addig hintegeti gonosz rágalmait, míg csak a Sacra Congregatio meg nem erősíti provinciális hivatalában és a szerzetesi fegyelem kimondhatatlan kárára a saját közvetlen védelme alá nem veszi. (Aug. 14.) Kalazancius ismét meghajol az egyházi felsőbbség döntése előtt s minden igyekezetével rajta van, hogy Mariót elismertesse provinciálisnak. Rómában személyesen olvassa fel a kinevező okmányt, a vidéki rendházakat pedig írásban értesíti megjelenéséről. A rend jobbjai, reá való tekintettel, bele is nyugosznak a történetbe. De nem úgy a toszkánai nagyherceg. A múlt tapasztalatai után hallani sem akar Mario visszatéréséről. Kalazancius hiába ajánlja föl a toszkánai helyett a szicíliai provinciálisságot, Mario Cherubini bujtogatására kereken elutasítja a cserét. Így az ügy sokáig elhúzódik s a két cinkos időt nyer, hogy Rómában továbbfolytassa kárhóztos munkáját. Nem is késnek megragadni a kedvező alkalmat.

Gonosz munkájukat azon kezdik, hogy ismét fölkavarják a kisegítők már-már nyugvópontonra jutott kérdését. Azután Kalazancius tekintélyét próbálják aláásni. Színre szemre a lehető legalázatosabbak iránta, de háta mögött folyvást arra célozgatnak, hogy nem alkalmas többé a generálsi tisztség viselésére. Már 87 éves – mondogatják szemforgató álnoksággal –, nemcsak elaggott, hanem azonfelül beteges, fecsegő vén ember, akaratnélküli báb elbizakodott asszisztensei kezében. Addig-addig ismételtetik rossz szándékú ráfogásaikat, míg egyszer csak visszhangjuk támad. A *szent officium*, mely érthetetlen módon még mindig készpénznek veszi Mario hazugságait, ismét érdeklődni kezd az ügy iránt, s minden különösebb előzmény nélkül egyszerre a legerőszakosabb eszközökhöz nyúl. 1643. jan. 15-i üléséből kifolyólag, melyen maga a pápa is részt vesz, *In causa patris Marii* kezdettel egy dekrétumot bocsát ki s fonák intézkedéseivel valóságos forradalmi állapotot idéz föl. E nevezetes dekrétumban ugyanis többek között elrendeli Kalazancius ideiglenes felfüggesztését és négy asszisztense letételét, Mariót pedig első asszisztensnek nevezi ki s jogot ad neki a többi három asszisztens megválasztására. Ezzel egyidejűleg Don Agostino Ubaldini somaschai szerzetes személyében apostoli vizitátort küld ki azzal a szigorú meghagyással, hogy a rend állapotáról lehetőleg részletes jelentést készítsen Őszentsége számára.

Kalazancius alázatos megnyugvással fogadja a megalázó intézkedéseket s fiait is nyugalomra inti. A vizitáció hamarosan kezdetét veszi, de egészen más eredménnyel jár, mint Mario és Cherubini várták. Ubaldini már az első napokban észreveszi, hogy egészen helytelenül informáltak. Meglepetve látja, hogy Kalazancius nem második gyermekkorát élő tehetetlen aggastyán, aminek állították, hanem teljes szellemi ereje és frissessége birtokában levő érett bölcs; látja, hogy a hivataluktól megfosztott asszisztensek jámbor, okos és ügybuzgó emberek s a szerzetesek túlnyomó része is buzgón teljesíti kötelességeit és mindenekfölött fiúi szeretettel csügg generálisán. Kellemes csalódását és fölötte érzett örömét nem is titkolja. Nyíltan azon óhajának ad kifejezést, vajha minden szerzetnek olyan buzgó tagjai lennének, mint a piarista rendnek.

Mario remeg dühében. Hiszen Ubaldini észleletei megsemmisüléssel fenyegetik egész eddigi munkáját, mely azon a hazugságon épült, hogy a piarista rend Kalazancius okatlan kormányzása miatt tele van visszaéléssel. Siet tehát megrágalmazni a vizitátort is. Azt híreszteli felőle, hogy titokban magának akarja megszerezni a kormányzó hatalmat. Ubaldinit mélyen sérti ez a nemtelen eljárás. Különben is visszavágyik csendes kolostorába. Mihelyt tehát elkészíti és beterjeszti terjedelmes memorandumát, melyben őszintén feltárja a valódi helyzetet, siet szabadulni terhes hivatalától és visszatérni vágyva-vágyott cellájának magányába.

Ubaldini lemondása végzetes csapást jelent a piarista rendre. Mert az utódjául kinevezett Silvestro Pietrasanta jézustársasági atya már egészen Mario embere. Mutatja ezt első vizitatori ténye, Mario cinkostársának, Cherubini atyának procurator generálissá történt kinevezése. (1643. máj. 10.) Mario döllye és elbizakodottsága nagyobb lesz, mint volt valaha. Kalazanciust sértő gúnnyal és bántalmakkal halmozza el. Leveleit elfogja, bizalmas embereit eltávolítja, s még azokat is üldözőbe veszi, akik látogatás vagy vigasztalás céljából hébe-hóba fölkeresik. De nem kíméli magaválasztotta asszisztenseit sem. Oly sértő göggel lép fel velük szemben, hogy ezek már egy hónap múlva beadják lemondásukat és csak Kalazancius unszolására meg a vizitátor azon ígéretére, hogy ezentúl jobban igénybeveszik tanácsukat, szánják rá magukat a maradásra. De ez csak üres szó marad. Valójában továbbra is az történik, amit Mario és Cherubini akar. Ezek pedig a belső zavarok élesztésében lelik legfőbb örömüket. Nem is nyugosznak addig, amíg a vizitátor segítségével ki nem eszközlik egy újabb kongregáció kiküldését. Az öttagú kongregáció hosszas tanácskozás után a rend fenntartása mellett dönt ugyan, de egyben elrendeli a megerősítő brévék és a konstitúciók felülvizsgálását. (1643. aug. 9.)

Mario nem sokkal éli túl e se hideg, se meleg határozat hozatalát. Testét fekélyek borítják el, melyek mind jobban elhatalmasodnak. Az orvosok nem tudnak segíteni rajta. Ha átmenetileg enyhül is baja, utána annál irtózatossabban tér vissza. A konok ember ennek ellenére is megátalkodott marad. Még halálos ágyán is a rend romlásán dolgozik, amennyiben azt ajánlja Albizinek és Pietrasantának, hogy utódjának Cherubinit nevezzék ki. Ezzel a sötét kajánsággal hanyatlik sírjába. (1643. nov. 10.) Pártfogói sietnek teljesíteni végső akarátát. Cherubini már másnap (nov. 11.) megkapja helyettes rendfőnökké való kineveztetését, amit a vizitátor egy körözvényben rögtön tudtára ad az egész rendnek.

A rend jobbjai tompa kétségbeeséssel fogadják a kinevezés híret. Mindnyájan úgy érzik, hogy ez egyet jelent a szerzet sorsának megpecsételésével. A fenyegető végzet elhárítására egy merész lépésre szánják el magukat. Egy határozott és erélyes hangú memorandummal fordulnak az öttagú kongregációhoz és esengve kérik benne Kalazancius visszahelyezését vagy amennyiben ez keresztülvihetetlen, a kormányzatnak két, egyhangúlag választott asszisztensre való ruházását. A vizitátor nem állja útját a memorandum benyújtásának, de titokban annál serényebben tevékenykedik megghiúsításán. Az első pillanattól kezdve el van tőkélve, hogy megakadályozza Cherubini elejtését. De az általános felzúdulással szemben kerülni akar minden erőszakot. Inkább szép szóval, biztatással igyekszik megnyerni az atyák bizalmát pártfogoltja számára. A Szent Pantaleonban össze is gyűjti e célból a Rómában időző áldozópapokat, de semmire sem megy velük. Utoljára tekintélyét féltve dolgavégzetlen távozik s magára hagyja a gyáva Cherubinit, aki félelmében Kalazancius oltalmáért esedezik. És a vérig sértett, agyonzaklatott szent aggastyán egyszerre elfelejt minden sérelmet, keblére öleli bűnös fiát, karonfogva vezeti az oratóriumba s lelkes szavakban engedelmességre buzdítja iránta bámuló övéit. Hogy példát mutasson, elsőnek hajt térdet és csókol kezét Cherubininek. Az önlegyőzés e fönséges példája hat. A zúgolódás elnémul s helyén a csodálat és a csendes megadás fohásza kél.

De Cherubini hamar elfelejti a leckét. Alacsony ösztönei: bosszúvágya és mohó uralkodni akarása megint csak felülkerekednek. Kalazanciusal, a vett jótétemények dacára, éppoly méltatlanul bánik, mint Mario. Gúnyolja, rágalmazza, leveleit felbontja, sőt nem átallja tőle elvenni kedves lelki fiának, Landrianinak egy edénykében őrzött szívét.

Ilyen körülmények között a rend külső és belső állapota egyre szomorúbbra fordul s hova-tovább a csendes halódás képét ölti magára. VIII. Orbán pápa halála (1644. júl. 29.) nem hogy javítana, ellenkezőleg, még ront helyzetén, mert az elhunyt örökébe lépett agg X. Ince (1644. szept. 15. – 1655. jan. 7.) kezdettől fogva ellenségeinek befolyása alatt áll. A nemes Cesarini bíborosnak ugyanezidőtájt bekövetkezett halála utolsó támaszától fosztja meg a halálra szánt rendet.

Cherubini és Pietrasanta most már egész nyíltan dolgozhatnak kárhozatos céljuk elérésén. Sietnek is élni az alkalommal. Rómából eltávolítanak mindenkit, akiről csak távolról is gyanítják, hogy Kalazanciushoz húz. A szegény aggastyán lassanként egészen magára marad az aggkor gyöngeségével és gyakran visszatérő betegségeivel. Szomorú magányosságában csak azok a hírek örvendeztetik meg, melyek néhanapján csehországi és lengyelországi fiainak buzgó és eredményes munkájáról jutnak el hozzá. De nemsokára ebbe az örömebe is keserű ürmöm vegyül. Az emberhiány napról-napra érezhetőbbé válik. Mert az 1643. jan. 15-i dekrétum egyéb korlátozások között a noviciusok föl vételét is eltiltja. Hiába még oly lángoló buzgalom, az ürült nyomokba nem lépnek új emberek. Az imént még oly virágzó német provincia öt házában (Nikolsburg, Strasznitz, Leitomischl, Leipnik, Liechtenstein) 1645 végén már csak kilenc áldozópap, négy klerikus és kilenc kisegítő testvér végzi a reménytelen munkát.

E nehéz viszonyok között Kalazancius hosszas töprengés után cselekvésre szánja el magát. Két ügyvéddel, akikhez harmadikul egykori munkatársa, Panicola püspök csatlakozik, alapos védőiratot készített rendje számára. E memorandum időlegesen üdvös hatásúnak is

bizonyul, mert az ötös bíborosi kongregáció a *statusquo ante* fenntartása mellett dönt. Kalazanciust visszahelyezi generálisi méltóságába s a novicius-felvételi tilalmat hatályon kívül helyezi. (1645. júl. 18.)

A nem várt kedvező fordulat ujjongó örömet vált ki a jobbak lelkéből. A legtöbb rendházban fényes Te Deummal ünneplik a jó hírt, melyben egy szebb jövő biztos zálogát üdvözlik. De fájdalom, az öröm korainak bizonyul. A rend ellenségei mindent elkövetnek, hogy ha már a dekrétum kibocsátását nem tudták megakadályozni, legalább a pápát a maguk részére vonják. Pietrasanta egy terjedelmes memorandumot nyújt be Öszentségéhez, melyben a rend megmentéséért lángoló buzgalom örve alatt lefokozásának módozatait fejtegeti s állításait a legképtelenebb rágalomokkal támasztja alá. Célját el is éri. A pápa a kongregáció összes bíborosaival szemben a piarista rend ellen foglal állást. Hiába az egyházi és világi nagyok, különösen a lengyel király sürgető kérése fenntartása érdekében, a rend halálos ítélete meg van pecsételve. X. Ince 1646. márc. 16-án írja alá az eltörlő bullát, melyet Albizi asszessor szerkeszt meg. (*Ea, quae pro felici.*) A szomorú okmány a virágzó rendet egyszerű kongregációvá fokozza le, s tagjainak, megengedi, hogy más szerzetbe lépjenek át.

A Szent Pantaleonban márc. 17-én este olvassák föl a bullát. Mindnyájan megrendülve, sokan sírva hallgatják végig. Csak Kalazancius őrzi meg fönséges nyugalját. Ajkán a panasz és szemrehányás szavai helyett az Isten akaratába való tökéletes belenyugvás igéi kelnek: „Dominus dedit, Dominus abstulit, sit nomen Domini benedictum”. Majd övéihez fordulva így szól: „Nyugodjunk meg, édes testvéreim, az Úristen rendelésein”. A keresztény Jób nagy lelke talán sohasem volt nagyobb, mint e tragikus pillanatban, mikor egyszerre rombadőlni látja mindazt, amit 49 éven át egy munkás férfi- és egy fáradhatatlan aggkor megfeszített tevékenységével létrehozott. Nem siránkozik, hanem vigasztal, nem zúgolódik, hanem könnyeket szárít. Hős marad, ami eddig volt. Pedig az igazi csapások még csak ezután következnek reá. 300 szerzetese a bulla engedélyével elhagyja a kongregációt vagy 300 más pedig más szerzetbe lép át. Egész házak elnéptelenednek. Az iskolák tanítók, a gyermekek vezetők nélkül maradnak. A sürgető, szívtettépő kérések egymásután érkeznek a szent aggastyánhoz és ő csak imádságával meg Istenbe vetett bizalmával tud segíteni.

VIII. Halál és megdicsőülés

Rendje eltörltetése után nehéz napok virradnak Kalazanciusra. Bármerre veti tekintetét, mindenütt csak romokat lát. Mindenütt pusztulás, kiháló házak és hűtlen fiak, kik patkány módjára elhagyják a rend süllyedő hajóját. Valóban erős lélekre van szükség, hogy ilyen leverő látvány dacára hinni tudjon. És Kalazancius hisz. Annyira biztos hivatásának érzésében és alapításának gondviselészerű jellegében, hogy egy pillanatra sem jut eszébe kételkedni. Tudván tudja, hogy rendje fel fog támadni és újra fel fog virágozni. Hitét igyekszik másokba is átplántálni. *Orate, donec transeat iniquitas* – mondogatja kevésszámú fiainak, kik a megpróbáltatások szomorú napjaiban is hívek és állhatatosak maradnak.

Egyebekben hűségesen követi immár közel hatvan éve megszokott napirendjét. Sorra látogatja kedves templomait, imádkozik, elmélkedik és tehetsége szerint vigasztalja, segíti a szegényeket és elhagyottakat. A lángoló felebaráti szeretetben mindvégig hű marad önmagához. A Tiberis egy téli kiöntése alkalmával (1647. dec. 5.) éppoly nagyszívűnek mutatja magát, mint félszázaddal előbb. Szegénységét készségesen megosztja azokkal, kik még nála is szegényebbek. A ház éléstárát egészen kifosztja, csakhogy segítségére lehessen a csapástól sújtottaknak.

A felebaráti szeretet mellett másik uralkodó szenvedélye az iskola. Annyira ízig-vérig pedagógus, hogy nem tud meglenni gyermekek nélkül. Szíve mindegyre visszavágyik szeretett *bambino*-i, *angioletto*-i közé. Mivel azonban hajlott kora és főleg meggyengült

szemei miatt nem mehet többé közjük tanítani, napsütéses tavaszi és őszi napokon odaül az iskola előtti padra, és szép szóval, apró ajándékokkal magához édesgeti és szeretettel elbabusgatja őket. Kikérdezi viszonyaikat, kijavítja dolgozataikat, a jókat kitartásra, a rosszakat javulásra, a hanyagokat szorgalomra inti s végül valamennyit megáldja. A sok csalódás és megpróbáltatás érintetlenül hagyja szíve és kedélye üdeségét. Megrokkant testtel és galambősz fővel éppoly jól érzi magát az ártatlan kicsinyek között, mint a pályakezdés szent ihlettel teljes napjaiban.

Így múlnak a szent aggastyán napjai bizó hitben és meg nem fogyatkozott szeretetben, mígnem elérkezik idejének teljessége. A halál nem találja készületlenül. Hiszen egész élete nem áll másból, mint a reá való gondos készületből. 1648. júl. 21-én ugyanez a gondolat vezérli a kicsiny *S. Salvatore alle Terme* templomba, melyben aznap többféle búcsúban lehet részesülni. Szokása szerint mezítláb teszi meg a tetemes utat. Visszatérőben feltűnően fáradtnak érzi magát s csak üggyel-bajjal vonszolja kimerült testét. Így esik, hogy egy kiálló kőben erősen megsérti a lábát. Sebéből azonnal patakzani kezd a vér és piros foltokkal tarkazza az útvonalat. Kalazancius kínzó fájdalmai dacára is erős marad és még maga vigasztalja vigyázatlansága miatt kétségbeesett kísérőjét, és odahaza is megvédelmezi megrémült társai fölgerjedt haragja ellen. Bár alig áll a lábán, mégsem fekszik le. Sőt reggelente rendszeren elvégzi miséjét is. Aug. 1-jén azonban már csak nagy kinnal tudja befejezni. Ez utolsó miséje életében. Utána ágyba kell feküdnie. Erős láz és szomjúság gyötri. Testi ereje folyvást gyengül. A 92 éves aggastyán érzi a halál lehellétét. Még nagyobb odaadással készül tehát rája. Meggyónik, naponként áldozik s gyóntatójával, Garzia atyával órákig elbeszélget lelki ügyeiről.

Aug. 3-án már orvosokat kell hozzá hívni. Ezek hamaros gyógyulást ígérnek neki. De Kalazancius csak mosolyog biztatásukon. Ő tudja, hogy napjai meg vannak számlálva. Hiszen már közel egy esztendeje mondogatja társainak: „Várjátok meg augusztus havát és akkor meglátjátok, mit tesz az Isten”. De nyugalma és lelkének fonséges derűje most sem hagyja el. Látogatóit, köztük bíborosokat, hercegeket, fejedelmi követeket és más magasrangú embereket, megigéző nyájassággal és szeretettel fogadja s egyiküket sem bocsátja el vigasztalás és lelki épülés nélkül.

Közben állapotja, rövid átmeneti javulás után, egyre súlyosabbra válik. Az orvosok még mindig biztatják, de az ő gondolatai már a túlvilág felé szárnyalnak. 22-i áldozása után elbúcsúzik fiaitól, majd síró esdeklésükre atyai áldását adja rendje összes élő és jövőendő tagjaira. 24-én a pápa áldását kéri s felveszi az utolsó kenet szentségét. Utolsó ténye, hogy a szokásos formások betartásával átadja a szerzet pénztárát Garziának. Azontúl már csak az eget keresi gondolataival. Belső forrósága folyvást emelkedik, de eszméletét utolsó pillanatáig megőrzi. Csendesesen és halálküzdelem nélkül múlik ki aug. 25-én reggel félhatkor. Közvetlenül a halál beállta előtt még felemeli karját, jobb kezével áldást int fiainak s szemeit az ég felé fordítva, háromszor rebegi: Jézus! Jézus! Jézus!

A szent halálának hamar híre futamodik. 26. reggel, amikor holttestét leviszik a templomba, már ezernyi-ezer ember szorong a Szent Pantaleon-téren. Mindenki látni és érinteni akarja a felebaráti szeretet halhatatlan hősét, akit már életében a csodatevő szent nimbusza fon körül. A tolongás fokonyként életveszélyessé válik. A holttest őrzésére kirendelt atyák számát előbb nyolcra, majd tízre, tizenkettőre s utoljára tizenötötre kell emelni. De ennyi is elégtelennek bizonyul. Nem használ a padokból emelt torlasz sem. A tengernyi tömeg rajongásával nem lehet bírni. A folyvást növekvő népözön elsöpör minden ellenállást s körülhullámozza a ravatalt. Ezer meg ezer kéz nyúl előre, hogy egy-egy darabkát tépjen ereklyének a szentként tisztelt halott ruhájából, miseöltözetéből, birétumából. Utoljára egész sereg katonát kell kirendelni. De a tolongás így is tovább tart úgy, hogy végre a szentélybe, majd a sekrestyébe kell vinni a drága tetemet. X. Ince elámulva hallja a dolgot és svájci testőreit küldi ki a rend fenntartására. Ezek azután ismét a templomba viszik a holttestet és

csak kisebb csoportokat engednek be megtekintésére. Ezalatt künn a téren egy jezsuita atya hirdeti a türelmetlenkedő népnek halhatatlan dicsőségét.

De az ármány még most sem tud nyugodni. Gonosz nyelvek azt rebesgetik, hogy a piaristák szentnek híresztelik alapítójukat s ezzel zavart idéznek elő a nép körében. A rágalom hitelre talál. A Szent Pantaleonba parancs érkezik, hogy a holtat minél előbb temessék el. Addig is a sekrestye melletti szobába záratják és svájci testőrök helyett poroszlókat rendelnek ki őrzésére. Garzia panaszára azonban a bíboros-helyettes azonnal megsemmisíti e sérelmes intézkedést s elrendeli, hogy a holttestet ismét a templomban ravatalozzák föl. Erre ismét kezdetét veszi a tolongás. Egész városrészek kelnek útra, hogy leróják a kegyelet utolsó adóját nagy jötevőjük iránt. A templomot éjfélkor is csak erőszakkal lehet bezárni. De a sokaság kitartása nem csökken. Nagy része ott éjszakázik a templom előtt. Ez gondolkodóba ejti az atyákat. Másnapra még nagyobb tolongástól és még bántóbb visszaélésektől tartanak. Ezért 27-én reggel zárt ajtók mellett a főoltár közelében mély sírt ásatnak kedves halottuknak és csak a temetés befejezése után engedik be a népet. A rajongó tömeg erre a frissen hantolt sírra veti magát. Boldog, aki egy maréknyi földet vihet magával. A sírhantot újra meg újra másikkal kell pótolni.

Végre estefelé megszűnik a népvándorlás. A templomot bezárják és számos előkelőség jelenlétében hivatalosan megállapítják a halott azonosságát. Azután újra elhantolják s fejéhez egyszerű ólomlapot illesztenek ezzel a fölírással: „Hic requiescit corpus venerabilis servi Dei Patris Josephi a matre Dei, religionis pauperum matris Dei scholarum piarum fundatoris et propagatoris, qui obiit anno aetatis suae LXXXII. die XXV. Augusti, anno Domini MDCXLVIII”.

A szeretet nagy apostola tehát elköltözik, de emléke tovább él. Erényeinek és hősi küzdelmeinek messze szárnyaló híre mindig több és több emberben kelt iránta bámulatot és tiszteletet. A hívó kegyelet már életében csodákról suttog, s holta után még inkább növekszik azok száma, akik hathatós közbenjárásának tulajdonítják valamely bajuktól való megmenekedésüket. A keresztény Jób homlokát az életében hordozott töviskorona helyett a csodatevő szent aureolája kezdi körülragyogni. Érthető, hogy fiai sietnek megragadni a kedvező alkalmat. Mindjárt halála után megindítják a szenttéavatási eljárást. Ginetti bíboros-helyettes hitelt érdemlő tanúk vallomása alapján már 1650-ben megteszi az első hivatalos lépést: megállapítja, hogy Kalazancius eddig nem részesült szentet megillető tiszteletben. (*Constare de non cultu.*) X. Ince utóda, VII. Sándor pápa (1655–1667) trónralépése első percétől kezdve meleg érdeklődést mutat az ügy iránt. Már életében nagy tisztelője volt Kalazanciusnak és most szinte ég a vágytól, hogy minél előbb oltárra emelhesse Isten ezen kiváló szolgáját. Külső sürgetésekben sincs hiány. Fejedelmektől, püspököktől és községektől oly tömegesen érkeznek a szenttéavatást kérő levelek, hogy látottokra a pápa örömeiben így kiált föl: „Úgy látszik, az egész világ mozgásba jő József atya boldoggáavatása érdekében”.

De a pör a minden oldalról megnyilatkozó jóakarát ellenére sokkal tovább húzódik, mint eleinte remélik. A bizonyítás, az ellenvetések és a védőbeszédnek nagyon sok időt vesznek igénybe. Teljes nyolcvan esztendő múlik el, mire XIII. Benedek (1724–30) megteszi a második lépést: 1728-ban kibocsátott dekrétumában megállapítja, hogy Kalazancius hősi fokban gyakorolta az erényeket (*constare de virtutibus tam theologialibus, quam cardinalibus earumque annexis in gradu heroico*). Csak ezután indul meg a tulajdonképpeni boldoggáavatási szertartás. A *s. congregatio rituum* a betérjesztett számtalan csoda közül hármat vizsgál meg tüzetesen s mindhármat el is fogadja. Ezek: a négy éven át inaszakadt Salvatore Morellinek s a súlyosan beteg Cristiana Ceccherininek és Margareta Tanterinek csodás meggyógyulása. A pörös eljárás szerencsés befejeztével XIV. Benedek pápa (1740–58) *Coelestis paterfamilias* kezdetű bullájában ünnepélyesen boldoggá nyilvánítja Kalazanciusat s megengedi, hogy teste és ereklyéi a hívők tiszteletére kitéssenek. (1748. aug. 7.)

A boldoggáavatás ünnepe a Szent Péter bazilikában megy végbe. (Aug. 18.) A hatalmas épület ez alkalomra ezrével fogadja falai közé a megdicsőült nagy szenvedő tisztelőit. Bent Vitelleschi jezsuita atya, korának egyik legkiválóbb szónoka, aki maga is az új boldog hathatós közbenjárásának köszönheti egy gyógyíthatatlan betegségéből való felgyógyulását, hirdeti Kalazancius erényeit és dicsőségét. Még fényesebb keretek között folyik le a piaristák ünnepélyes triduuma, melyet alapítójuk halálának századik évfordulóján, 1748. aug. 25-én kezdenek meg. Az első napon a szenátus, számos bíboros és megszámlálhatatlan egyházi és világi előkelőség kíséretében maga a pápa is megjelenik a Szent Pantaleonban. De nemcsak Rómában, hanem ahol csak piaristák vannak, Európa-szerte mindenütt kegyelettel és ájtatos lelkesültséggel ülik meg a ritka ünnepet. Legfényesebben Madridban. Itt az eredetileg tervezett három napról nyolcra kell kitolni az ünneplést. És pedig oly módon, hogy az első nap költségeit a király, a másodikét a királyné, a többiekét pedig a királyi ház tagjai és különböző előkelőségek vállalják magukra.

Még jóformán el sem hangzanak az öröm himnuszai, s a piaristák már is újabb mozgalmat indítanak szeretett atyjok még magasabb fokú megdicsőítésére, szenttéavatására. Az újabb csodáknak egész sorát jelentik be, melyek közül kettőt, Maria Caminati és Vincenta Buada meggyógyulását tényleg hitelesnek ismeri el a szertartások kongregációja. Ezen az alapon XIII. Kelemen pápa (1758–69) a katolikus hit és a keresztény felebaráti szeretet öt más kiváló bajnokával (Kenty János, Copertnioi József, Emiliani Jeromos, Ascoli Szerafin és Chantal Franciska) egyetemben Kalazancius is szentté avatja. (1767. júl. 16.) Az örvendetes eseményt ismét Európa-szerte, így nálunk is, nagy fényvel és bensőséges áhítattal ülik meg. Újabb két esztendővel rá a kongregáció végleg megállapítja az új szent miséjének és legendájának szövegét, melyet XIV. Kelemen pápa (1769–74) valamivel később kelt dekrétumában az egész egyházra kiterjeszt.

Ezzel végleg lezárul Kalazancius földi pályafutása. A szenttéavatással elnyeri a legnagyobb kitüntetést, melyet halandó ember egyáltalában elérhet. De még a szentet megillető aureolánál is szebb jutalom és nagyobb dicsőség számára az a szüntelen forrászó inspiráció, melyet munkás életének példája fakaszt a fogékony szívekben, s mely immár negyedik századja teszi lehetővé *ad maius pietatis incrementum* irányzott programjának egyre bővülő arányokban való kibontakozását.

IX. A piarista rend visszaállítása és elterjedése

Kalazancius hite rendje életrevalóságában és gondviselészerű jellegében soha, még a legsúlyosabb megpróbáltatások között sem rendül meg. Szilárd meggyőződéssel hirdeti, hogy alapítása rövid időn belül új életre kel és szebben virágzik, mint valaha. Hű fiai osztoznak hitében és halála után is kitartanak a közös eszmények ápolásában. Különösen a német birodalomban és Lengyelországban fejtenek ki áldásos tevékenységet. Jórészt ennek köszönhető, hogy ebben a két provinciában tulajdonképpen sohasem hirdetik ki, annál kevésbé hajtják végre az eltörlő bullát. A német tartományokban Dietrichstein Miksa herceg és Harrach Ernő prágai bíboros-érsek, Lengyelországban pedig maga IV. Ulászló király (1632–48) eszközli ki a rend fönntartását. De egyebünnen is nagy számmal érkeznek kérelmek, melyek a nagyérdemű rend fönntartását, illetve visszaállítását sürgetik. Így Eleonóra császárnétól, III. Ferdinánd feleségétől, a toszkánai nagyhercegtől és Németország katolikus fejedelmeitől. Ennyi és ily előkelő helyről érkező megkeresés hatása alatt X. Ince ingadozni kezd. Új bizottságot nevez ki az ügy felülvizsgálására. De úgy látszik, határozathozatalig nem érik a dolog. A pápa érthető emberi tekintetektől nem akar ellenkezésbe jönni önmagával; nincs erkölcsi bátorsága az elkövetett hiba nyílt beismerésére.

Halálával azonban lényegesen megváltozik a helyzet. Utódja, VII. Sándor pápa még bíboros korából lelkes tisztelője Kalazanciusnak és buzgó pártfogója a kegyes iskoláknak. Ezért még trónralépése esztendejében egy újabb hármás bíborosi bizottságot küld ki a szerzet összes ügyeinek tüzetes átvizsgálására. A bizottságban Ginetti és Corradi bíborosok mellett helyet foglal – Albizi is, aki azonban siet kijelenteni, hogy egész eddigi működését gyászos tévedésnek tartja és szerencsésnek érzi magát, hogy ily hasznos és szükséges rend visszaállításában közreműködhetik. És valóban az üldözöből lett jóbarát innét kezdve legelszántabb védelmezője a kegyes iskolák érdekeinek.

A bizottság döntése közmegelegedésre a rend javára üt ki. A bíborosok azt ajánlják a pápának, hogy egyelőre mint egyszerű, de egész életre kötelező fogadalmakkal bíró kongregációt állítsa vissza a szerzetet, melyet ezentúl ismét generális, továbbá provinciálisok és rektorok kormányoznak. A pápa örömmel tesz eleget e határozatnak és már 1656. jan. 24-én kibocsátja *Dudum felicis recordationis Paulus Papa V.* kezdetű bulláját, melyben nagyszerű vallomást tesz a kegyes iskolák történeti hivatása mellett és az egész kereszténység közös érdekének jelenti ki az oly hasznos és gyümölcsöző piarista rend állandó megmaradását. Majd néhány hónappal később az átmeneti szervezkedés megkönnyítésére ideiglenes kormányt állít az új életre kelő intézmény élére. Generálissá háromévi időtartamra Garzia atyát, Kalazanciusnak évtizedeken át benső bizalmasát és odaadó munkatársát nevezi ki s melléje ugyancsak három évre négy asszisztensből (Francesco Castelli, Giuseppe Fedele, Gian Francesco Spinola és Camillo Scassellati) álló kormánytanácsot ad. (1656. ápr. 4.)

A szeretet és megértés ezen első sugarának érintésére az alélt szervezetbe ismét kezd visszatérni az élet. A kiürült házak és iskolák ismét kezdenek megtelni lakókkal és tanítókkal. A romok fölött új, többet ígérő élet hajt. Egyelőre azonban sok nehézséget okoz a rendtagok jogviszonyát jellemző anarchia. Egyesek ugyanis a régi konstitúciók értelmében ünnepélyes fogadalmat tettek, mások ellenben, az újabban belépettek, egyáltalában nem tettek fogadalmat. E súlyos szabálytalanság megszüntetése, valamint az alkalmas elüljárók kiszemelése sok fejtörést okoz Garziának és munkatársainak. De a pápa állandó jóakarata és megértő támogatása átsegíti őket minden nehézségen úgy, hogy mikorra letelik a hároméves provizórium, már szabályszerű nagykáptalant lehet tartani. A káptalan első feladata az új generális megválasztása. Mert a nagyérdemű Garzia néhány hónappal a megnyitás előtt (1659. febr. 16.) elhal. Az atyák bizalma Scassellati asszisztens felé fordul, akit egyhangúlag életfogytiglani generálisnak választanak meg. (1659. május 11.) Kevéssel utóbb azonban a pápa bizonyos nézeteltérések elosztatására hat évben állapítja meg a generálisi tisztség tartamát. (1660. ápr. 28.)

VII. Sándor ezentúl is állandó jóakarattal kíséri a kongregáció működését. Emberül állja, amit a kinevezése után tisztelő Garziának és asszisztenseinek ígér: „Ami személyünket illeti, biztosak lehetek; ha Isten éltet, mindent megkaptok, amit csak óhajtatok”. (1656. ápr. 21.) De az atyák legfőbb óhajlásának teljesítésére, a *restitutio in integrum* törvénybeiktatására már nem marad ideje. E nagy feladat utódjára, IX. Kelemenre (1667–69) háramlik, akit bíboros korából szintén számos kötelék fűz Kalazancius rendjéhez s aki megválasztása után siet is beváltani a hozzáfűzött reményeket. Miként elődje, egy bíborosi bizottságot küld ki a régóta vajúdo kérdés megvizsgálására, mely hosszas és beható tanácskozás után egyhangúlag a korábbi szerzetesrendi állapotba való visszahelyezés szükségessége mellett dönt. Kelemen pápa mintegy ellenpróbaként egy másik bizottsággal is megvizsgáltatja az ügyet és amikor ez is a visszaállítás mellett nyilatkozik, kiadja *Ex iniuncto nobis* kezdetű bulláját, melyben fényes elégtételt szolgáltat a méltatlanul üldözött és rágalmazott piarista rendnek. (1669. okt. 23.) E bulla ugyanis összes korábbi jogait és kiváltságait visszaadja a rendnek. Szorosan összefügg vele X. Kelemen pápának (1670–76) egy évvel később (1670. okt. 18.) kelt nevezetes brévéje, melyben felhatalmazza a generálist, hogy Olaszországban két, a szomszédos szigeteken három, a távolabbi tartományokban pedig négy hónapon belül az

egyszerű fogadalmas testvéreket kívánságukhoz képest feloldozhassa fogadalmaik alól, illetve az ünnepélyes fogadalmak letevéséhez bocsáthassa.

Ezzel véget is ér a szenvedések és megpróbáltatások kora, s kezdetét veszi a gyors tovaterjedés és fényes sikerek kora. A szenvedések tüzeiben megtisztult rend népszerűsége és kedveltsége rohamosan emelkedik. Igénytelenségéért és a változott idők követelményeihez való alkalmazkodásáért mindenütt szívesen látják. Gimnáziumai csakhamar versenyre kelnek a jezsuiták kollégiumaival. Olaszországon kívül főleg hazánkban, Lengyelországban és Ausztriában, majd valamivel később Spanyolországban terjed el nagy mértékben, s gyors meggyökeresedésével mindenütt buzgó ápolója és hivatásos fejlesztője lesz a nemzeti műveltségnek.

Sikerei láttára ellenségei még egyszer felütik fejüket. A XVIII. sz. húszas éveiben telekürtölik a világot, hogy a piaristáknak konstitúciójuk értelmében csak a keresztény hit elemeit s a kezdő ismereteket, az írást, olvasást, számtant és nyelvtant és ezeket is csak szegény és nemnemes gyermekeknek szabad tanítaniok. Bár Kalazancius élete s főleg a Collegium Nazarenum ékesszavú cáfolata e kifogásnak, XII. Kelemen pápa (1730–40) a vádaskodók végleges elnémitására hivatalos útra tereli a dolgot. Egy bíborosi bizottságot küld ki, mely érett megfontolás után a következő határozatokat terjeszti eléje megerősítés végett:

1. A piaristák *kötelesek* tanítani a keresztény hit elemeit, a nemzeti nyelvet és a számvetést, de *meg van* nekik *engedve* a magasabb tudományok tanítása is.
2. A szegény gyermekeknek *kötelesek* elfogadni tanításra, de *meg van* nekik *engedve* a gazdag és nemesi gyermekek elfogadása is.
3. Kollégiumaikban és szemináriumaikban szabad nekik bennlakókat (konviktorokat) tartaniok.
4. Szabad nekik új házakat alapítaniok s ehhez nem szükséges más rendek beleegyezése, így a jezsuitáké sem.

Kelemen változtatás nélkül elfogadja, sőt *Nobis, quibus a Christo Domino* kezdetű brévéjében még jobban nyomatékozza e pontokat. (1731. május 1.) A legfőbb tekintély határozott megnyilatkozása tényleg használ. A vádaskodások elcsitulnak, s a rend nyugodtan haladhat tovább az úton, melyre a történeti fejlődés tereli. Működéseinek súlypontját az elemi iskolákról egyre fokozottabb mértékben a középiskolákra helyezi át. És e téren nem kevesebb sikert és elismerést arat. Súlya, jelentősége folyvást nő. A XVIII. sz. közepén már egész Közép- és Dél-Európában döntő szerepet játszik a katolikus iskoláztatás történetében. A jezsuita rend eltöröltetése még jobban megerősíti pozícióját, mivel a jezsuita kollégiumnak egy részét szintén ő kapja meg. Szerzetesházainak és intézeteinek száma idővel kétszáznál is többre gyarapszik.⁷

Ekkorra teljesen kialakul arculata, sajátlagos jellege és módszere is, melyet mindig az arany középszer betartására irányuló igyekezet és a nemzeti szellem folyton erősebbé és tudatosabbá váló hangsúlyozása jellemez. Részben ennek köszönheti, hogy a fölvilágosodás és a forradalmak kora aránylag nagyobb veszteségek nélkül vonul el fölötte. Ha szellemében és fegyelmében itt-ott szenved is, iskolái nagy részét át tudja menteni a XIX. sz. közepével kezdődő megértőbb és méltányolóbb korszakba. Újabbban különösen négy spanyol provinciája (aragon, kasztíliai, katalán és valenciai) mutat nagyszerű lendületet. A katalán és aragon a hazaiakon kívül Cuba szigetén és Dél-Amerikában is több népes kollégiumot tart fenn.⁸

⁷ Egy, a XVIII. sz. második feléből származó kimutatás a római provinciában 21, a liguriaiban 10, a nápolyiban 10, a toszkánaiban 13, a cseh-morvában 26, a szardíniaiban 6, a szicíliaiban 7, a lengyelben 23, a magyarban 33, az aragonban 11, a litvánban 12, a katalánban 7, a kettős kasztíliaiban 6, az apuliaiban 10, az osztrákban 10, a sváb-bajorban pedig 8, összesen tehát 213 piarista rendházat, illetve intézetet tüntet föl.

⁸ Az utolsó, 1909-ben kiadott *Catalogus generalis* szerint a római provincia 10, a liguriai 8, a nápolyi 3, a toszkáni 8, a cseh-morva 11, a lengyel 1, a magyar 24, a katalán 21 (1 Cuba szigetén, 1 Belgiumban), az aragon 20 (3 Chilében, 2 Argentínában), az osztrák 5, a kasztíliai 15 és végül a valenciai 7 rendházat számlált. Az

Függelék. A magyar provincia történetének áttekintése

a) *A megtelepedés kora.* (1642–1721) A piarista rend magyarországi megtelepedése szoros kapcsolatban áll a Felvidéken diadalmasan megindult ellenreformációval. Az első rendházak és kollégiumok buzgó alapítói jó tanárok mellett főleg lelkes és elszánt hittérítőket keresnek a szomszédos Csehországból és Lengyelországból behívott piarista atyákban. Így Lubomirski Szaniszló herceg „a Szentlélek égő tüzétől gerjedeve belátja, hogy Isten ítéletét jó cselekedetekkel kell megelőzni és az égi javakat földiek árán megszerezni s azért a katolikus vallást a másvallásúak között terjeszteni óhajtván”, megveti alapját a podolini kollégiumnak. (1642) A többi alapításnál még szembetűnőbb ez a tendencia. Így Pálffy Pál nádor özvegye, Khuen Franciska kifejezetten a kevéssel előbb fölélesztett katolikus kultusz ápolására és megerősítésére alapítja meg a privigyei kollégiumot. (1666) Breznóbányán meg éppen fegyveres hatalom, Collalto Mátyás császári ezredes horvát katonasága juttatja az atyákat a lutheránusoktól elvett templom és plébánia birtokába. (1673) A Szelepcsényi György esztergomi primástól alapított pozsonyszentgyörgyi ház lakói szintén a lutheránus iskolában rendezik be első intézetüket. (1685)

Megtelepedése körülményei magyarázzák, hogy az első piarista nemzedék évtizedeken át élénk térítői tevékenységet fejt ki. Részben a hivatalos hatalomtól is támogatva, az első sorokban küzd az ellenreformáció bajnokai között. A Szepesség egy részének rekatolizálása majdnem kizárólag az ő érdeme. De éppen ezzel a buzgalomával nagy mértékben magára vonja a protestánsok gyűlöletét, ami azután a Thököly-féle fölkelés mozgalmas napjaiban ismételtelen erőszakos kitörésre vezet.

A breznóbányai atyák 1682-ben kénytelenek idegenbe bujdosni, és csak hat év múltán térhetnek ismét vissza feldúlt otthonukba. (1688) A privigyeiek szintén többször kényszerülnek az erős bajmóci vár oltalmát venni igénybe. Még aránylag legnyugodtabb a podoliniak élete, kik mint lengyel alattvalók bizonyos fokú semlegességet élveznek.

A térítés mellett természetesen kezdettől fogva szorgalmasan folyik a tanítás is. A podolini iskola egy elemi és egy latin osztállyal kezd, de nyolc év múlva (1651) már a retorikát is magában foglalja, tehát teljes gimnáziumi tanfolyamot nyújt. Ugyanígy látjuk Privigyén és Szentgyörgyön is. Breznóbányán ellenben hiányzik a felső fokozat. A tanulók többsége Podolinban eleinte német, később a lengyel nemesség fiainak odaözönlése következtében lengyel, Privigyén, Breznóbányán és Szentgyörgyön pedig tót. Magyarok tetemesebb számmal csak Privigyén és Szentgyörgyön találhatók. Idegenajkúak, olaszok, morvák, németek, tótok és lengyelek a tanárok is. Magyarok csak a hatvanas évek vége felé kezdenek jelentkezni. Az első törzsökös magyar – úgy látszik – Berzeviczy Valérián. (1670)

A tanítás teljesen a kalazanciusi iskola szellemében folyik. Tehát nálunk is kiválóan nagy gondot fordítanak a gyakorlati ismeretekre. Ennek egyik megnyilvánulása az egyes osztályokban szerzett számtani ismeretek kiegészítésére szervezett *aritmetikai tanfolyam*, mely egyfelől az ipari és kereskedelmi pályára, másrészt meg a megyei, kamarai és katonai szolgálatra készíti elő az ifjúságot. Életrevalóságát és közkedveltségét mutatja, hogy

összes rendházak, illetve iskolák száma e kimutatás szerint 133, a szerzeteseké 2180, az általuk tanított gyermekeké pedig 38.345. (Legtöbb Magyarországon: 8904, legkevesebb a lengyel provinciában: 75.) Azóta leglényegesebb eltolódások a magyar provinciában történtek. A felvidéki rendházak közül a kisszebeni, lévai, podolini, rózsahegy és selmecbányai az idegen megszállás miatt jelenleg *extinctae jacent*; a nyitrai, privigyei, szentgyörgyi és trencsényi még állnak, de iskoláikban szünetel a tanítás. A román imperium alá került kolozsvári, máramarosszigeti, nagykárolyi és temesvári házak külön viceprovinciát alkotnak. A nagybecskereki városi jellegű iskolát a szerbek már a megszállás második évében megszüntették. Az 1909-ben kimutatott 24 intézet közül tehát csak a Csonkamagyarországon fekvő tíz folytathatja normális keretek közt működését.

akárhányszor még messze idegenből is jönnek tudományszomjas ifjak elvégzésére. Az előkelő magyar családok is hamar felismerik jelentőségét s a humaniorák után rendszerint az aritmetikai tanfolyamot is elvégeztetik fiaikkal.

A tanítás alapjául, mint Olaszországban, eleinte nálunk is szinte kizárólag jezsuita szerzők tankönyvei szolgálnak. De néhány évtized múlva már kezdenek feltűnedezni a piarista szerzők művei is, és rövidesen kiszorítják a jezsuita tankönyveket. A század végén a poétikából (Kryzkiewicz J.: *Musa Attica*, Mösch L.: *Vita poetica*) és retorikából (Papcinski Sz.: *Prodromus* és Kraus M.: *Manuductio*) már kétféle könyv is áll rendelkezésre. Az aritmetikai tanfolyam anyagát a kiváló matematikus, Mösch Lukács foglalja össze. (*Arithmeticus practicus*)

Jogi tekintetben a podolini kollégium 1662-ig a német-lengyel provincia kötelékébe tartozik. Ekkor az újonnan szervezett lengyel provincia hatáskörébe utalják át. Ideiglenesen ide kerül a másik három intézet is. De a generális már 1691-ben különválasztja, és négy évig tartó átmeneti állapot után 1695-ben mint külön magyar viceprovinciát a német rendtartományhoz csatolja őket. Az elkülönzés megadja az önálló fejlődés feltételeit. Ennek megindítása és egészséges irányba terelése jórésben Mösch Lukácsnak az érdeme, aki mint generálisi biztos és mint első magyar helyettes rendfőnök nyolc éven át (1692–98) intézi a magyarországi piarista házak és kollégiumok sorsát. Mösch idegen, német származása és anyanyelve dacára korán felismeri a fényes hivatást, mely rendjére a török uralom alól felszabadult Magyarországon vár, kiváló szervezőképességével, gyakorlati érzékével és sokoldalú tudásával igyekszik idejekorán fölvertezni reá. Növendékekül lehetőleg magyar anyanyelvűeket vesz föl, s rajta van, hogy az idegenajkúak is minél jobban megtanuljanak magyarul. De az utolsó nemzeti fölkelés, a Rákóczi-féle szabadságharc közbejötté teljes tíz esztendővel visszaveti a rendet fejlődésében. Első, magyar vidéken alapított iskoláját, a nyitrai kollégiumot (1701) csak tíz esztendő múlva követi újabb alapítás. De innét kezdve aztán annál rohamosabb a gyarapodás.

A török kiűzése után nagy a hiány kultúrintézményekben. Egész országrészek állanak iskola, egyházmegyék, pap nélkül. Ezért főuraink, főpapjaink, sőt városaink versenyre kelnek egymással iskolák alapításában és templomok építésében. Alapítványaitak legszívesebben piaristákra bízák, kiknek igénytelensége és erősen magyarosodó szelleme már országosan ismert, így a piarista kollégiumok száma néhány év leforgása alatt háromszorosára szökik föl. A veszprémi megnyitását (1711) nyomon követi a kecskemétié (1714), vácié (1714), beszterceié (1717), pestié (1717), debrecenié (1719), korponaié (1720) és szegedié (1720). Tehát tíz esztendő alatt a házak száma négyről 12-re emelkedik, ugyanezen idő alatt a rendtagok száma 45-ről 82-re növekszik föl.

Ekkorra végleges rendezést nyer a rend jogi helyzete is. Ebben a tekintetben két fontos mozzanatot kell kiemelnünk: a magyar indigenátus elnyerését (1715. 102. §.) és az önálló magyar provincia megszervezését. (1721) Most már semmi sem állja útját a gyors elterjedésnek és a nemzeti társadalomban való elvegyülésnek.

b) *A fölvirágzás kora.* (1721–1780) A szatmári béke után megindult nagyarányú terjeszkedés, ha valamivel lassúbb tempóban is, de megszakítás nélkül folytatódik III. Károly és Mária Terézia egész uralkodása alatt is. A fennálló házakhoz és iskolákhoz az ország legkülönbözőbb tájain folyvást újak sorakoznak. Így keletkeznek: a nagykárolyi (1725), tokaji (= sátoraljaújhelyi 1727), rózsahegy (1729), máramaroszigeti (1730), krajovai (1734), kisszebeni (1739), magyaróvári (1739), medgyesi (1741), szentannai (= temesvári 1750), szempci (1763), tatai (1765), nagykanizsai (1765), kalocsai (1765) és a jezsuita rend feloszlata után a trencsényi (1776), kolozsvári (1776), selmecebányai (1776) és kőszegi intézetek.

A külső terjeszkedéssel lépést tart a benső megerősödés. A rendtagok száma rohamosan nő. 1740-ben már kétszerese a húsz év előttinek. Nagyot emelkedik a rend szellemi

színvonala is. Mióta Szlopnay Elek provinciális (1730–37) sürgetésére III. Károly megerősíti XII. Kelemen pápa ismeretes brevét, melyben hivatalosan is megengedi a rendnek a magasabb ismeretek tanítását, nálunk is fokozatosan a gimnáziumi osztályokra tolódik át a tanítás súlypontja. Ennek természetszerű következménye a növendéknevelés és az önképzés intenzitásának fokozódása. Még örvendetesebb jelenség a rendnek nyelvben és szellemben végbement teljes elmagyarosodása. Törzsökös magyar, sőt előkelő nemesi és főúri családok (br. Jósika, br. Száraz, br. Révay, br. Cörver, gr. Königsacker) gyermekei tömegesen vétetik föl magokat tagjai közé. Idegenajkú, német és tót származású tagjai is mihamar elmagyarosodnak, sokan nevüket is magyarra változtatják s legtöbbször lelkes apostolai lesznek a magyarságnak. Annak a csodálatos folyamatnak, mely XVIII. századi társadalmunk zürzavaros bábéját nyelvben és érzésben magyarrá formálja át, az idegenből átplántált és jó ideig idegenekből rekrutálódó piarista rend a leghatékonyabb közreműködője. Különösen az Alföldön és a Dunántúlon keletkezett intézetei játszanak e tekintetben nagy és fontos szerepet. A szegedi városi főgimnázium ez időben kezdi meg nagyszerű kulturhivatását, a Délvidék megmagyarosítását. De a többiek is derekasan kiveszik részüket a munkából s a „nemzetietlen kor” elnevezést meghazudtoló odaadással fáradoznak a nemzeti érzés és öntudat élesztésén.

A rend népszerűségét nagyban fokozzák pedagógiai sikerei. Iskolái jelentőség és népszerűség dolgában nemsokára utoléri a jezsuita kollégiumokat, sőt a haladó kor igényeihez való fokozottabb alkalmazkodásuk következtében egyben és másban föléjük is kerekednek. Legfőbb erősségük most is a gyakorlatiasságra való törekvés. Tanítási anyaguk és módszerük megválasztásában egyaránt bizonyos józan eklekticizmus jellemzi őket: nem ragaszkodnak mereven az elmélethez; ha a való élet úgy követeli, mindig hajlandók változtatni rajta. Innét magyarázható, hogy a szoroson vett humanisztikus tárgyak mellett egyre fokozódó figyelemmel fordulnak a közhasznú ismeretek felé. A negyvenes években már rendszeresen tanítják a földrajzot. Ugyanezen idő tájt vezetik be a történettant is. Ennek bizonyosága, hogy Szlopnay Elek rendfőnök 1746-ban megbízást ad Gyurovits Glicér rendtagnak a magyarok történetének megírására. Még nagyobb élénkség uralkodik a reális tárgyak művelésében. Kiszébesben pl. oly sikerrel tanítják a rajzot, hogy még Lengyelországból is akadnak rá jelentkezők. Az aritmetikai osztályban általánosan tanítják a könyvvitelt, sőt helyenként az *arithmetica comitatensis*-t, a megyei számvitelt és az elemi jogi ismereteket is. A szempci gazdasági iskolában pedig a matematika, fizika, gyakorlati mértan és gazdaságtan mellett a kamarai számvitelt s a *studium oeconomico-camerale*-t és a *studium politico-camerale et mercantile*-t is előadják.

De az igazi reformok kora még csak ezután kezdődik. Ez jórészt a nagyműveltségű és széles látókörű Bajtay Antal és a két Cörver-testvér érdeme, akik hosszúra nyúlt külföldi iskolázatásukból és utazásaikból a Nyugat hatalmas haladnivágyását és reformáló igyekezetét hozzák hazájukba. Hatásuk először a filozófia tanításában válik érezhetővé. Cörver Elek, a nagy Eduardo Corsini tehetséges tanítványa, Mária Terézia engedélyével a pesti gimnáziumban filozófiai tanfolyamot nyit s először méltatja nálunk az újkori filozófiai gondolkodás tételeit. (1743–4) Példája gyors követésre talál. A Newton, Wolf Keresztély és Leibniz szellemében művelt eklektikus filozófiát más iskolákban és a rendi studiumokban is tanítani kezdik.

E nevezetes újítást csakhamar követik az egész tanulmányi rendszer megjavítására irányzott törekvések. Első közöttük Bajtay Antalnak az 1753-iki káptalan megbízásából készített tervezete, mely éles határt von az elemi és középfokú tanítás közé, sürgeti a magyar és német nyelv tanítását s kiválóan nagy súlyt kíván helyezni a történelemre és a földrajzra. Érdekessége még, hogy a filozófiai fokon a bölcsellettörténet és a kísérleti fizika mellett a felsőbb matézist, sőt nagyobb intézetekben a héber és görög nyelvet is elő akarja adni. Mivel azonban a kétségkívül nagy hozzáértéssel és pedagógiai érzéssel készített tervezet

nem nyer felsőbb szentesítést, 1757-ben a kiváló Cörver János rendfőnök (1757–60) bocsát ki egy újabb szabályzatot. (*Methodus instituendae iuventutis apud scholas pias.*) Cörver illetlen, sőt gyalázatos dolognak tartja a hazai nyelv elhanyagolását, azért elrendeli, hogy a magyar nyelvet, a legalsóbb szabálytól föl a retorikáig, ugyanolyan szorgalommal és módszerrel kell tanítani, amint a latint, szorgosan ügyelve, hogy nyelvünk génusza és sajátlagos természete csorbát ne szenvedjen. Hasonló finom érzéket árul el a történelemtanításnál. A csaták leírása és a királyok életrajza helyett inkább a műveltségi állapotok megismertetésére s az események okainak és összefüggésének kinyomozására óhajtja a súlyt helyezni. A magyar nyelven és a történelmen kívül nyomatékosan szorgalmazza még a földrajz, a görög nyelv és – a régi piarista hagyományoknak megfelelően – az aritmetika beható tanítását. Mindezen újításainak mélyebbre gyökereztetésére egyidejűleg a noviciátusban is elrendeli a földrajz és történelem s a magyar és német nyelv rendszeres tanítását.

Cörver Methodus-a nem marad írott malaszt. Túlnyomó része átmegy a gyakorlatba is és egészen a *Ratio educationis* kibocsátásáig alapjául szolgál a piarista iskola tanulmányi rendjének. Ez részben a következő provinciálisnak, Tapolcsányi Gergelynek (1760–67) az érdeme, aki Barkóczi primás felszólítására 1762-ben kiadott új szabályzatában (*Proiectum pro systemate studiorum modernorum apud Scholas Pias in Hungaria*) minden lényegest fölvesz belőle és tényleg keresztül is viszi. Mint 1766-ban kelt nagy fölterjesztéséből kitetszik, ezidett valamennyi osztályban kötelező tárgyként tanítják az aritmetikát. Ezenkívül egyes intézetekben még külön aritmetikai osztályt is tartanak fenn az idegen gimnáziumokból jöttek számára. Hasonlóan valamennyi osztályban kötelező a „helyes és elegáns írásmód” magyar, latin és német nyelven, úgyszintén a magyar, német és görög nyelv. A nyelvek és az aritmetika mellett a grammatisták földrajzot, a szintakszisták magyar történelmet tanulnak; a poéták a költészet történetével és görög történelemmel, a rétorok pedig római történelemmel és régiségtannal foglalkoznak. Ezenkívül a két utóbbi osztály növendékei közösen tanulják az egyháztörténelem első öt századát, de a szorosan vett teológiai részek kirekesztésével. A filozófiai tanfolyam hallgatói első évben logikát, metafizikát és geometriát, a másodikban pedig elméleti és kísérleti fizikát, felsőbb matézist és etikát tanulnak. Mint kuriózumot említjük, hogy Tatán és Kalocsán mindezek mellett még a gyakorlati földméréstant és az építészetet is előadják.

A gyakorlatiasságra és korszerűsége igyekvő tanulmányi rendszer mellett az iskoladrámának is fontos szerepe van a piarista iskola népszerűsége juttatásában. Mert ebben az egy pontban a fejlődés nálunk éppoly hamar túlteszi magát Kalazancius tilalmán, mint egyebütt. A kor a jó iskola szükségképpen velejárójául tekinti a színelőadásokat és sürgetve követeli bevezetésüket. A pártfogók, a közönség és maguk a tanulók egyaránt kívánják és szorgalmazzák őket. Scassellati generális hiába tiltja el „azokat a darabokat, amelyeket színpadról nagy időpazarlással s bizonyos tekintetben a testnek és léleknek veszedelmére szoktak előadni” (1666), a korszellem erősebbnek bizonyul tilalmánál. Utódai már csak arra szorítkoznak, hogy a színjátszás kinövéseinek elejét vegyék.

Így történik nálunk is. A jezsuita iskolák példájától elkényeztetett közönség valósággal rákényszeríti a piarista atyákat a színjátszás meghonosítására. Jellemző, hogy Privigyén a poétikai osztályt 1670-ben nyitják meg s még ugyanebben az évben színrehozzák az első piarista iskolai drámát is. Nagyjából ugyanez a helyzet másutt is. Az iskola, illetve a felsőbb osztályok megnyitását mindenütt nyomon követi a színelőadások rendszeresítése. Innét magyarázható, hogy az önálló magyar rendtartomány első káptalanja már úgy határoz, hogy minden esztendőben kell adni színdarabokat, de csak a provinciális előzetes engedélyével. (1723)

E határozat hosszú időre lényeges elemmé avatja a piarista pedagógiában a színjátékot. Mert nyilvánvaló, hogy az iskolai drámák előadásának nem az irodalom ápolása a célja. A

kiváló Pállya István szerint „minden komédiának az az ő föltett céllya, hogy vagy valami gonoszságnak undokságát vagy valami jó erkölcsnek dicsiretes voltát terjeszsze szemeknk eleibe”. Tehát a darabok elsősorban tanításra valók: hirdetik az erényt s gyűlöletes színben tüntetik föl a bűnt. Azután alkalmat adnak arra, hogy az ifjúság gyakorolja magát a latin nyelvben és a közönség előtt való bátor föllépésben. És végül módot nyújtanak az előkelő pártfogók és általában a nagyközönség tetszésének megnyerésére. Hiszen egy-egy előadás mindig szenzációszámba megy, mely a város minden épkézláb emberét magához vonzza s melyet országos előkelőségek is szívesen tüntetnek ki megjelenésükkel. Ezért nem csoda, hogy mindig nagyobb és nagyobb gondot fordítanak előadásukra. Készítésükben a rend legkitűnőbbjei (Fiala Jakab, Desericzky Ince, Pécsy Domonkos, Kácsor Keresztély, Nemcsényi Adolf, a két Cörver báró, Tapolcsányi Gergely, Orosz Zsigmond, Bajtay Antal, később Perczel Imre, Dugonics András, Pállya István, Benyák Bernát, a jászberényi szittya magyar Hájos Gáspár, Bolla Márton, Simái Kristóf stb.) fáradoznak. A drámaírás szinte külön tudománnyá lesz, melynek fortélyai rendszeres oktatással vezetik be a növendékeket. Ennek a fokozódó gondosságnak lehet betudni, hogy az előadott darabok nemcsak számban, hanem irodalmi és művészi értékben is észrevehető emelkedést mutatnak. Különösen attól az időtől kezdve, hogy a latin nyelv helyett a magyart kezdik használni. A hetvenes és nyolcvanas évek drámái már mintegy átmenetül szolgálnak az iskolai színpadról a világra s nem véletlen, hogy nekilendülő drámai irodalmunk első kiválóbb művelői csaknem kivétel nélkül mind az iskoladráma mesterei közül kerülnek ki (Simai Kristóf, Dugonics András, Endrődy János, Egerváry Ignác).

Természetes, hogy e sokoldalú tevékenység csak úgy válik lehetővé, hogy a rend állandóan nagy gondot fordít növendékeinek kiképzésére. Az alapvetés dicsősége e tekintetben is Mösch Lukácsot illeti, aki iparkodik minél többet megvalósítani Foci János generális kiváló pedagógiai érzékkel készült tanulmányi rendjéből. A humanisztikus tárgyak tanítására részletes tervezetet dolgoz ki, s ha csak teheti, maga is résztvesz a növendékek tanításában. Különösen a matematikába igyekszik minél alaposabban bevezetni őket. Ilyen tárgyú dolgozataikat minden hónapban átnézi, javítgatja, sőt ha más házban tartózkodik, akkor is maga után küldeti őket. Nagy gondot fordít a magyar nyelvre is. Tanítását a jó magyarérzésű Horváth Imrere bízza, aki főleg azzal szolgál rá bizalmára, hogy a soknyelvű testületben dívó összes nyelveket beszéli.

Az önálló magyar provincia kialakulásánál annyiban megváltozik a helyzet, hogy a matematikai képzés helyett inkább a filozófiai és teológiai ismeretek kimélyítését állítják a növendéknevelés előterébe. Nyitrán már 1723-ban külön teológiai tanfolyamot szerveznek. Mivel azonban a rend nyomasztó szegénysége nem engedi egy nagyobb szabású és céltudatosan vezetett központi intézet föllállítását, Nyitrán kívül másutt is szerveznek alkalmi kurzusokat. Az eljárás rendszerint az, hogy a növendékeket tanáraikkal egyetemben megosztják a nagyobb és gazdagabb házak között. Mivel azonban a házak gazdasági helyzete nagyon változó, a kurzusok is gyakran kénytelenek helyüket változtatni. De hogy a piaristák ennek ellenére is színvonalon tudják tartani teológiai tanításukat, mutatja az a tény, hogy több püspöki szeminárium is igénybe veszi közreműködésüket. Egyes tanáraik meg egyenesen országos hírre emelkednek. (Kubrászky László, Nemcsényi Adolf, Desericzky Ince, Szokolóczy Vencel stb.)

Később, a negyvenes évek közepétől kezdve még nagyobb gondot fordítanak a növendékek nevelésére. A két Cörver báró, Bajtay és Conradi Norbert külföldi iskoláztatása e tekintetben is jó befektetésnek bizonyul, mert korszerűbb szellemnek nyit utat s nevezetesen újabb lendületre segíti a reális oktatást és a filozófiai tanítást. A privigyei noviciátusban már 1752-ben megkezdik Wolf Keresztély híres bölcséleti kézikönyvének tanítását. 1754–55-ben Porubszky Márton görög tanfolyamot nyit. 1757–58-tól kezdve ugyanő a földrajzot, kronológiát és történelmet is előadja. 1762–3-ban már ketten tanítják a történelmet. (Láday

Jeromos és Szélessy Ráfáel.) Ugyanekkor Kácsor Keresztély novicius-mester rendszeres előadásokat tart a nevelés és oktatás módszeréről. Hogy milyen komolyan fogja fel hivatását, arra jellemző, hogy a francia pedagógiai irodalom jelesebb termékeit is áttanulmányozza hozzá. A humaniorák mellett ismét kiváló gondot fordítanak a reális tárgyakra is. A noviciátusban 1764 óta a geometria, a filozófiai szakon pedig a fizika és a felsőbb matézis újra a rendes tárgyak között szerepelnek.

Mária Terézia elismeri a piarista tanárképzés kiválóságát és amikor a jezsuita rend eltörlése után négy újabb gimnázium vezetését bízta a rendre, azzal iparkodik segítségére lenni, hogy ötvenezer forintos alapítványt tesz részére tizenhét létszámfölötti novicius kiképzésére. Jóindulatának másik jelentős megnyilatkozása, hogy egyetemi tanárságra és különböző bizalmi állásokra szívesen alkalmaz piaristákat. (Pl. Bajtay.)

c) *Az állami függés kora.* (1780–1848) Amilyen áldásosan hat Mária Terézia uralkodása, éppoly súlyos megpróbáltatásokat idéz föl fiának, II. Józsefnek kormányrendszere. A fölvilágosult uralkodó a piarista renden is kegyetlen viviszekciót végez. Nem törli el, mint a többi rendek túlnyomó részét, de benső kormányzati és fegyelmi rendszerét teljesen felforgatja és összezilálja. Újításait azon kezdi, hogy eltiltja a generálissal való érintkezést és a rend kormányzását a püspökök és a politikai hatóság felügyelete alatt a provinciálisra bízta. (1781. ápr. 2.) Egy további rendeletében a generális eddigi jogkörét a provinciálisra ruházza át és a tartományi gyűlések megtartását a helytartótanács engedélyétől teszi függővé. (1782. jan. 14.) Ennek természetzerű következménye, hogy az egyetemes káptalan hatásköre is a tartományi gyűlésre száll át. És valóban az Orosz Zsigmondtól összehívott váci káptalan (1782. okt. 10.) már ezt a kiterjesztett jogkört gyakorolja. Először a noviciusmesternek megadja a káptalanon való megjelenés jogát, azután a megválasztandó asszisztensek számát hatra emeli föl s kimondja, hogy ezek közül kettőnek állandóan a rendfőnök oldalán kell lennie. Végül a provinciális (Conradi Norbert) és asszisztensei (Kácsor K., Valero J., Temlényi R., Cetto B., gr. Königsacker J. és Perczel I.) megválasztásra után még négy választót ún. *elector*-t jelöl ki a helyi előjárók megválasztására.

II. József azonban még ezt a rendszert is túlságosan konzervatívnak találja, s azért 1785-ben új választási szabályokat bocsát ki. Eszerint ezentúl minden ház maga választja közvetlen előjáróját három esztendőre. A provinciálisnak csak megerősítő, illetve arra alkalmatlan egyénnel szemben kirekesztő joga van. A házfőnökök minden hat esztendőben tartományi gyűlésre jönnek össze új provinciális választására, illetve a réginek megerősítésére. A provinciálisnak ezentúl nem áll jogában a házakat meglátogatni, sem a rendtagokat egyik iskolából a másikba helyezni, hacsak nagyon súlyos okok nem forognak fenn. E fonák és felforgató szabályzat várható súlyos következményei dacára azonnal életbelép, úgy hogy az 1785-iki nyitrai káptalant már eszerint tartják.

Újabb rendeletek, melyek az asszisztensek és más rendi előjárók jogkörét még jobban megnyirbálják s a fegyelmi jogot egészen a főigazgatók, tehát világi és részben politikai hatóságok kezébe játsszák át, csak fokozzák e gyászos intézkedés súlyos következményeit. A szerzetesi fegyelem erősen meginog s az előjárói tekintély minimálisra csökken. Újabb és végzetes csapást jelent a noviciátus beszüntetése, mert még érezhetőbbé teszi a már szinte ijesztő tanárhiányt. Együttjár ezzel az egész növendéknevelés megbolygatása. A császár azt akarja, hogy a leendő piarista tanárok is a febronianizmus szellemében nevelkedjenek, s azért arra kötelezi a rend vezetőségét, hogy filozófusait az egri, teológusait pedig a pesti egyetemes szemináriumba küldje. Ezzel nemcsak erkölcsileg okoz súlyos károkat, hanem anyagilag is erején felül megterheli a rendet. Nem kevésbé súlyos anyagi károsodást jelent a nyitrai, váci, szentgyörgyi, debreceni és medgyesi konviktus bezárása és a váci Teréziánium megszüntetése.

Pedig mindezek csak előfutárjai a tervbevett átalakításnak. 1786-tól kezdve év-év után merülnek föl a gyökeresebb tervek, melyek közül azonban szerencsére egyik

sem érik a kivitelig. Közben, mint az országos állapotok, a rendi viszonyok is egyre zavarosabbakká válnak. Az évekig tartó bizonytalanság sokakat elcsüggeszt. Az emberhiány napról-napra érezhetőbbé válik. A nagy szabadság következtében az iskola fegyelme is megbomlik. A diákság eldurvul. A polgársággal és katonasággal való véres összetűzése napirenden vannak. Végre maga a császár is megsokallja balkezes politikája fattyúhajtásait s utólagos jóvátételükre utolsó rendeleteinek egyikében ünnepélyesen megerősíti a rendet. (1789. nov. 18.) Nevezetesen visszaállítja a provinciális jogkörét, megengedi neki a házak látogatását és korábbi fegyelmi joga gyakorlását, úgyszintén megengedi új novíciusok felvételét és fogadalomra bocsátását, de azzal a korlátozással, hogy fogadalmaikat ne a generálisnak, hanem a provinciálisnak tegyék.

Utóda, II. Lipót még tovább megy egy lépéssel, amennyiben a káptalanok tartása s a provinciális és a házfőnökök választása tekintetében megengedi a régi gyakorlathoz való visszatérést. (1790. júl. 24.) A generálissal való összeköttetés felújítását azonban ő sem engedi meg. Még szigorúbb e tekintetben utóda, I. Ferenc, aki még az írásbeli közlekedést is eltiltja. De viszont mintegy rekompenciaképpen 1806-ban ismét visszaadja a provinciálisnak az igazgatók kinevezésének jogát. E nevezetes intézkedések, melyekhez utóbb még több kiegészítő rendelet járul, több mint száz esztendőre megszabják a rend jogi helyzetét s biztosítják a hercegprimás és a kormány ellenőrzése alá helyezett autonómiáját. Szervezeti tekintetben lényegesebb módosítás csak 1862-ben áll be, amikor Purgstaller rendfőnök az eddig dívott *elector*-rendszer helyett a káptalan egyetemére bizza a házfőnökök megválasztását is.

A szervezet kérdése mellett a nyomasztó, időnkint szinte válságosra forduló gazdasági helyzet okozza a legtöbb gondot. A piarista rendnek bölcsőjétől kezdve elválhatatlan társa a szegénység. Alapítója nem hiába nagy tisztelője Assisi Szent Ferencnek, fiait is egyszerűsége és igénytelensége iparkodik nevelni. Valósággal megjijed egy-egy gazdagabb alapítvány hallatára és akárhányat kereken vissza is utasít. És el kell ismerni: szava, példája ebben a tekintetben hűséges követésre talál. Az első kollégiumok alapítólevelei a bizonyosság reá, mily bámulatosan kevéssel beérik a jámbor atyák. Jóformán mindennapi kenyerek biztosításáról is megfélekednek. Ez az önmegtágadásig menő szerénység mindenesetre nagyban növeli népszerűségüket más, igényesebb rendekkel szemben, de másrészt megállandó megélhetési gondokkal és anyagi vergődésekkel szövi át életüket s akadályozza őket nagy célokra irányított munkájuk zavartalan végzésében. A szünetlen terjeszkedési készség, mely folyton újabb meg újabb házakat csatol a régiekhez, még súlyosbítja a helyzetet. Az iskolák és osztályok számának folytonos növelése mindig több és több tanárt kíván, akiknek kiképzése és részben eltartása a szerény alapítványok mellett mindig több és több terhet hárít a rendre. Ily előzmények után következik el II. József gyászos korszaka, majd a francia háborúk értékcsökkentő, devalváló kora. Az állapot kezd tűrhetetlenné válni. A házak valósággal nyomorognak. Végre Ferenc király szíve megesik a renden. Az 1802-i országgyűlés ajánlatára 1804-ben a vallási és tanulmányi alaptól évi 32.000 forintot engedélyez segélyezésére. Még nagyobb jelentőségű elhatározása a székesfehérvári kusztódiátusi birtok átengedése, mert ezzel szilárd alapot vet a rend anyagi egzisztenciájának s biztosítja nyugodt fejlődését. (1807. júl. 10.)

A gazdasági alap megszilárdulása ismét új erőre kaptja az előző kornak lüktető terjeszkedési kedvét. A XIX. század első felében megint egész sereg új alapítványt fogad el a rend, melyek legtöbbször ideiglenes jellegűnek bizonyul ugyan, de akad közöttük több maradandó is. Ilyenek a lévai (1815) és a nagybecskereki. (1846) A budai gimnázium (1832–1851) s a raguzai (1833–45) és a velencei iskolák (1845–46) ellenben csak átmeneti állomásként szerepelnek. De ezeken kívül még egész sereg más alapítás átvétele is szóba kerül. Hiszen alig múlik el esztendő nélkül, hogy a rendet valamely városba ne hívnák. Ismételten fölmerül a Horvátországba való áttelepedés lehetősége is. Így Kácsor Keresztély

veszprémi házfőnök korában már 1754-ben tárgyal a Kaproncán való megtelepedés ügyében. Később a zágrábi és varasdi alapítvány átvételére nyílik remény. (1816) A tervezgetés azonban a magyarság nagy kárára csak tervezgetés marad. Hasonlóan kiaknázatlan marad a Fiúmban való megtelepedés lehetősége is.

Tanulmányi tekintetben e korszakban kevesebb élénkséget látunk, mint az előzőben. Ennek legfőbb oka az oktatásügy egységesítése és állami ellenőrzés alá helyezése. A rend túlnyomó többsége örömmel fogadja a *Ratio educationis* kibocsátását s lelkesedéssel lát keresztülviteléhez, így Pesten már 1778-ban szakítanak az eddig dívott csoportrendszerrel és a Ratio-ban előírt öt-, illetve hétosztályos rendszerre (II. és I. éves filozófusok. II. és I. éves gimnaszták. III., II. és I. éves grammatikusok) térnek át. Mikor azonban a gyakorlat fölfedi az új rendszer hibáit, nem hallgatják el kifogásaikat sem. Horányi Elek, Benyák Bernát, Pállya István, Königsacker gróf és mások éles kritikákban kelnek ki a gimnáziumi anyag szerencsétlen összeállítása, az anyanyelv kiküszöbölése és a használhatatlanul rossz tankönyvek ellen. Mások viszont az ún. nemzeti iskolák germanizáló szellemét támadják, mely teljesen illuzóriussá teszi a tanítást. Báró Schaffrath Lipót pesti igazgató és a jeles Benyák Bernát ismételt fölterjesztésekben sürgetik a bajok hamaros orvoslását és a pedagógiai szempontok fokozottabb érvényesítését, de II. József csökönnyösen ragaszkodik németesítő rendszeréhez. Ezért a tanárok úgy segítenek magukon, ahogy tudnak. Lehetőleg mellőzik a kormányrendeletek végrehajtását s a főigazgatók és a helytartótanács szigorú intelmei ellenére is ragaszkodnak a magyar tanítási nyelvhez.

Az önkényuralom bukása után bekövetkezett nemzeti visszahatásban szintén jelentékeny szerepet játszanak a piaristák. Az országgyűlés tanügyi bizottságához beterjesztett számos tervezet között eredetiség, tudományos színvonal és korszerű haladás tekintetében éppen a piarista Benyák Bernáté áll legmagasabban. (*Theoria scholarum et rei litetariae pro Hungaria, Croatia et Transilvania.*) Csak sajnálni lehet, hogy e kiváló munkát, mely külső keretek, tantárgybeosztás és felügyelet dolgában már egészen közel jár a gimnázium mai formájához, a viszonyok változása miatt nem kerül tárgyalásra. De a lelkes mozgalomnak mégis megvan az az eredménye, hogy a magyar nyelv ismét visszanyeri jogát az iskolában.

A második *Ratio educationis* (1806) ismét változásokat idéz elő a piarista iskolák életében. Így nevezetesen külső szervezet tekintetében az eddigi ötös és hetes felosztás helyett a hat-, illetve a nyolcosztályos rendszert vezeti be. (II. és I. humanista. IV., III., II. és I. grammatikai osztály.) Belső beosztás tekintetében pedig szerencsésebben tagolja az anyagot s az egyoldalú klasszikai tárgytervezetet a haladó élet követeléseinek megfelelően a magyar nyelv és fizika tanításának kötelezővé tételével egészíti ki. Ez a rendszer lényegtelen módosításoktól eltekintve egészen a 48-iki nagy átalakulásig irányító marad iskoláinkban.

Említenünk kell még, hogy a rend tagjai a XVIII. sz. végén és a XIX. elején még nagyobb és közvetlenebb szerepet játszanak nemzeti művelődésünk irányításában és gazdagításában, mint az előző korszakban. A tudományos és irodalmi kitűnőségeknek egész serege rajzik ki belőle. Különösen jótékonyan hat e tekintetben az egyetem átszervezése és Pestre helyezése. Dugonics Andrást még Mária Terézia nevezi ki a „tudákosság” (matematika) tanárává s innét kezdve a hittudományi és bölcsészeti karon szinte megszakítás nélküli sorban követik egymást a piarista egyetemi tanárok. (Koppi Károly, Perczel Imre, Szüts István, Révai Miklós, Alber János, Reisinger János.) Révai Miklós úttörő munkássága a nyelvészet terén közismert. Kevésbé mélyen szántó, de szintén figyelemre méltó Alber János működése a biblikus tudományok körében. Érdemét Somaglia bíboros, pápai vikárius, sőt maga VII. Pius pápa is lelkes sorokban ismerik el. (1807. márc. 28.) Horányi Elek úttörő irodalomtörténeti életrajzgyűjteményeinek még ma is megvan az értéke. Szablik István, Benyák Bernát, Bolla Márton és Spányik Plicér hasonlóan kiterjedt tudományukkal és széleskörű irodalmi működésükkel hoznak dicsőséget rendjükre.

Irodalmi téren legmélyebb és legegységesebb hatást Dugonics András ér el. Etelkája köztudomás szerint legzajosabb sikerű regényeink egyike. Bár kevésbé hangos, de szinte országos hatás kél egyéb regényei és színművei nyomán is. Dugonics mellett a kisebb-nagyobb hatású írók egész raja serénykedik újjászületett irodalmunk gazdagításán. Az iskoladráma a kormány 1794. évi tilalma következtében végleg elnémul, azért utolsó művelői: Simai Kristóf, Egerváry Ignác és Endrődy János a világi színpad műsorát iparkodnak gazdagítani eredeti és fordított darabjaikkal. Még mindig igen jelentékeny a klasszikus alkalmi költészet művelőinek felekezete is. Legkiválóbb tagjai: Hannulik János Krizosztom, kit kortársai Horatius-szal mérnek össze s a szentpétervári tudós társaság az élő költők fejedelmeként üdvözöl, és Jallošits András, „magyar hazánk e bardusa”, ki magyar és latin nyelven egyforma ügyességgel kezeli lantját.

d) *A megpróbáltatás és újabb föllendülés kora.* A negyvenes évek szenvedélyes reformláza a piarista rendben is nagy forrongást idéz elő. A demokratikus szellem, különösen a fiatalabb nemzedék körében, rohamosan hódít. Hanák János, az ismert természettudós, Lutter Nándor, a későbbi főigazgató, Arenstein József és mások vezetésével erőteljes mozgalom indul meg, mely az iskola mellett a rend szervezetében is gyökeres változtatásokat sürget. E mozgalom eredménye a Pestre hirdetett képviselői gyűlés (1848. szept. 3.), mely a letett Gruber György helyett Purgstaller Józsefet emeli a rendfőnöki székbe és a többi elöljárói állást is új emberekkel tölti be; azonkívül több olyan határozatot fogad el, amelyek nemcsak a rendi alkotmánnyal, hanem a szerzetesi fegyelemmel is ellentétben állanak. A jobb érzésűek, élükön a derék Nagy Péter budai házfőnökkel, eleve tiltakoznak e határozatok ellen, melyekből különben alig megy át valami a gyakorlatba. Az országos események csakhamar más irányba terelik a figyelmet. Megindul a szabadságharc. A fegyverek zaja mihamar eljut a piarista házakba is; a szorongatott haza áldozatot ró a piarista rendre is. Az elöljárók habozás nélkül követik a köteleesség hívó szavát. Az összes növendékeknek visszaadják cselekvési szabadságukat, fölmentik őket egyszerű fogadalmaik alól, mire ezek csaknem kivétel nélkül mind a honvédek közé állanak. Több fölszentelt pap is követi példájukat és mint tábori lelkész rója le hazafias kötelességét. (Erdősi Imre, a branyiszkói hős.)

E hazafias magatartás a legfőbb oka, hogy a szabadságharc bukása után az önkényuralom a legkíméletlenebb brutalitással lép föl a rend ellen. Perlaky Lászlót és Petlanovits Alajost elfogják. Hanák bujdosni kénytelen és bujdosása közben leli halálát (1849. szept. 2.), Purgstaller a kuszodiátusi birtokra menekül, de a hatóság parancsára visszajön Pestre. Itt elfogják, az Újépületbe zárják és csak hatheti zaklatás után bocsátják szabadon. De a rendfőnökségtől megfosztják, s helyébe Tamásy Józsefet nevezik ki helyettes rendfőnöki minőségben. Sőt egy ideig a rend kihalatására gondolnak. Ezért nemcsak a szabadságharcban résztvett növendékek visszafogadását tiltják meg, hanem új noviciusok föl vételét is. Ez a tilalom annál nehezebb helyzetbe hozza a rendet, mivel az *Organisations-Entwurf* bevezetése lényegesen több tanár alkalmazását igényli. A succrescentia elapadása oly nagyfokú emberhiányt idéz elő, hogy a kisebb intézetek egy részét föl kell adni, más részét pedig kishímnáziummá minősíteni. (Besztercebányán már 1848-ban megszűnik a tanítás, Korponán és Besztercén 1850-ben, Budán 1851-ben. A kalocsai gimnáziumot 1860-ban a jezsuiták veszik át.) Kedvezőbbre csak 1852-ben fordul a helyzet, amikor ismét megengedik a novicius-felvételt. Ugyanakkor megindul az erkölcsi restauráció is. Scitovszky primás IX. Pius pápa megbízásából 1852-ben aug. 30-ára káptalan hívt össze Vácra. A káptalan Nagy Péter személyében provinciálist választ, s ezzel helyreállítja a kormányzat három évvel előbb megszakadt folytonosságát. Az egy évvel rá ugyancsak Vácott tartott ún. reformkáptalan pedig teljes egészében visszaállítja a rend korábbi szervezetét és alkotmányát. (1853. szept. 8–10.)

E küzdelemmel párhuzamosan más harcot is kell vívnia a rendnek. Nevezetesen harcolnia kell az *Organisations-Entwurf* germanizáló törekvései ellen, melyek homlokegyenest ellenkeznek múltjával és hagyományaival. E tekintetben a pesti gimnázium jár elül jó példával. Horváth Cyrill igazgató dacol a kormány minden rendeletével. Állhatatosan vonakodik bevezetni a német tanítási nyelvet, s hogy a német tankönyveket mellőzhesse, lelkes munkatársaival (Koczányi Ferenc, Schirckhuber Móric, Schröck Ferenc, Sümeghi Pál, Sárvány Béla, Szepesi Imre, Trautwein János) gondoskodik jó hazafias szellemben tartott magyar iskolakönyvek írásáról. Még nagyobb hatást gyakorol izzó lelkesedéstől és fajszeretettől áthívített irodalmi előadásaival és a titokban szervezett önképzőkörnek, a lángoló hazaszeretetet e páratlanul álló melegágyának vezetésével. Hogy a pesti gimnázium a Bach-korszak legsötétebb napjaiban is hű marad hazafias és nemzeti irányához, az elsősorban Horváth Cyrill elszánt bátorságának és meg nem alkuvó hazaszeretetének köszönhető. Érdeme annál nagyobb, mivel példájával másokat is harcra buzdít. Az ország elismerten első gimnáziumának magatartása mintául szolgál a többi piarista gimnáziumoknak is.

A Bach-korszak bukása tehát nemcsak az országra, hanem a piarista rendre nézve is nagy megkönnyebbedést jelent. Purgstaller (Palotay) József, a Nagy Péter örökébe lépett új rendfőnök (1858–67) még 1861 tavaszán tanácskozássra hívja össze kiválóbb rendtársait az *Organisations-Entwurf* helyébe léptetendő új tanulmányi rendszer megalkotására. A hosszabb ideig elhúzódó tanácskozás eredménye egy részletes tervezet kidolgozása, melyet némi módosítással a Lonovics érsek elnöklete alatt működő országos bizottság, úgyszintén a helytartótanács is magáévá tesz. Így az 1861. év végén bevezetett tanrendszer, mely már teljes mértékben számol a nemzeti követelményekkel, lényegileg a piaristák eszméit és óhajításait emeli kötelező erőre. Ennek kifejezéséül a kormány az 1862-ben szervezett tanárvizsgáló bizottság elnökéül Purgstaller rendfőnököt nevezi ki.

Az alkotmány helyreállítása után végleg elsimulnak a kormánnyal szemben fennálló ellentétek s a rend újabb virágzásnak indul. Innét kezdve a piarista iskolák tanulmányi tekintetben egy úton járnak az állami intézetekkel. Életükben a leglényegesebb változást az 1883. évi középiskolai törvény idézi elő, mely az egyetemi tanfolyam elvégzéséhez és az állami tanárvizsgáló bizottság előtt kiérdemlendő oklevél megszerzéséhez köti a gimnáziumban való működést. E törvény, melynek előkészítésében és bizonyos, szerzetes-fegyelmi szempontból hátrányos pontjainak kiküszöbölésében Kalmár Endre rendfőnök (1879–91) és titkára, Fekete Endre is fontos szerepet játszanak, nagyon súlyos terhet ró a rendre, mivel a tanárképzést körülményesebbé és költségesebbé teszi. A nyitrai teológiai tanfolyam és az egyetem elvégzése sok időt és költséget emészt föl, holott a rend még mindig szegény és az önkényuralom következményeként állandó emberhiánnyal küzd. Kénytelenségből magánúton végezteti tehát növendékeivel tanulmányaik túlnyomó részét. De mivel ez az egyének aránytalanul súlyos megterhelésével jár, másrészt meg a rend szellemi és pedagógiai színvonalának lesüllyedésével fenyeget, azért mihamar új és kielégítőbb megoldás után kell nézni. Így merül föl a külön piarista tanárképző, a Kalazantinum gondolata, mely ügyesen kombinálja a teológiai és egyetemi képzést s ezzel időpazarlás nélkül módot nyújt mindkettőnek intenzívebbé és mélyebbé tételére. A szerencsés gondolat Fekete Endrének, a rend akkori tanügyi asszisztensének kiváló pedagógiai érzékről tanúskodó megszervezésében Kolozsvárott már 1894-ben, majd egy évvel rá Budapesten is testet ölt.

A tanárképzés kielégítő szabályozásával egyidejűleg a rend anyagi viszonyai is kedvezőbbre fordulnak. A kuztodiátusi birtok rendbehozatala és jövedelmező képességének fokozása még Kalmár Endre idejébe nyúlik vissza. Frank Ferencnek (1895–98) és utódának, Magyar Gábornak (1898–1912) az államsegély kieszközlése és az iskolák jogi viszonyának rendezése a legfőbb érdeme. Fekete Endre tanügyi asszisztens a legtöbb iskolára nézve új szerződést köt a fenntartó hatóságokkal és az állammal, mely egyfelől megkönnyíti az

intézetek fenntartását és kellő színvonalra emelését, másfelől lehetővé teszi a felvidéki kisművelőiskoláknak főgimnáziumokká fejlesztését.

Ugyanerre az időre esik a Rómához, illetve a generálishoz való viszony szabályozása. A kezdeményező lépéseket 120 évi szünetelés után Mistrangelo firenzei érsek és apostoli vizitátor teszi meg 1904 tavaszán. A tárgyalások azonban az ügy bonyolult volta és sokféle elágazó vonatkozásai miatt egész 1910-ig elhúzódnak. Végre a szentszék közbejöttével oly értelmű megegyezés jön létre, hogy a magyar provincia lényegileg megtartja eddigi autonómiáját, de egyúttal elfogadja a generalátussal való hierarchiai uniót s ennek kifejezésül a hat évenként tartott egyetemes káptalanra képviselőket küld, a tartományi gyűlések kivonatos jegyzőkönyvét fölterjeszti, s növendékeivel a generálisnak is fogadalmat tétet. (1910. jún. 25.)

A XIX. század utolsó évtizedei és a XX. század kezdete joggal tekinthetők a rend életében a külső virágzás és a benső megerősödés idejéül. Az iskolák színvonala folyvást emelkedik s a társadalomnak a rend iránt érzett megbecsülése változatlanul a régi marad. Ez részben egyes kiváló rendtagok érdeme, akik a szoros értelemben vett iskolai munkán túl a társadalmi szereplésben és a tudományok művelésében is jó példával járnak elő. Így Trautwein János megalapítja az Oltáregyesületet, Lévy Imre megveti alapját a Budapesti Katolikus Körnek, Pintér Kálmán pedig lelkes izgatásaival nagymértékben hozzájárul a budapesti Vörösmarty-szobor létrejöttéhez. Még nagyobb azok száma, akik a tudományok művelésében serénykednek, s ezen a réven árasztanak dicsőséget rendjükre. Elég e tekintetben az egyetemi tanárságot (Horváth Cyrill, Schröck (Somhegyi) Ferenc, Szepesi Imre, Salzbauer János, Vajda Gyula, Czirbusz Géza) és akadémiai tagságot nyert rendtagok (Purgstaller József, Hanák János, Horváth C., Széchy Ágoston, Arenstein József, Nagy Márton, Schirckhuber Móric, Szepesi Imre, Schröck (Somhegyi) F., Vass József, Lutter Nándor, Csaplár Benedek) tekintélyes névsorára hivatkoznunk.

E szépen nekilendülő fejlődést a világháború kitörésével kezdődő szomorú korszak akasztja meg. Különösen szomorúan hat e tekintetben a háborút követő nagy összeomlás, mely az országéval egyetemben a magyar piarista rend integritását is romok alá temeti. A hódító idegen hatalmak mindjárt a megszállás kezdetén a legkülönbözőbb nehézségeket gördítik intézeteink működése elé, egyeseket pedig azonnal megszüntetnek, illetve a saját céljaikra foglalnak le. A csehek semmiképpen nem akarják megtűrni a hazafias munkájáról ismert és tisztelt rendet. Ezért fölvidéki nagy múltú gimnáziumaink sorra kénytelenek becsukni kapuikat. A rendházak egy ideig még fennállanak, de lakóik felsőbb intézkedésre sorra áthúzódnak a meg nem szállott ország részbe. Utóbb a fenntartás óriási költségeire való tekintettel a házak egy részét is kénytelen a rendkormány megszüntetni s ingatlanait a tulajdonjog fenntartásával bérbe adni. (Kisszeben, Léva, Podolin, Rózsahegy, Selmecebánya.) A szerbek ugyanilyen türelmetlen magatartást tanúsítanak. Az imperiumok alá eső nagybecskereki gimnázium működését már a megszállás második esztendejében meg kell szüntetni. Még aránylag a románok mutatnak legtöbb türelmet. Mint tisztán felekezeti intézeteket, továbbra is megtűrjük gimnáziumainkat, de tanulmányi rendjükben és tananyagukban lényeges módosításokat eszközölnek. Mivel azonban a magyar provinciálistól való függésüket nem hajlandók megengedni, az imperiumok alá eső négy házat (Kolozsvár, Máramarossziget, Nagykároly, Temesvár) a szentszék közbejöttével 1921-ben külön román viceprovinciává szervezik át.

De ha így a körülmények szerencsétlen alakulása erősen meg is bénította működési körét, a magyar piarista provincia ma is bízó reménységgel és meg nem fogyatkozott munkakedvvel dolgozik régi eszményeinek: a vallásos és hazafias nevelésnek s a nemzeti irányú kultúra fejlesztésének valóraváltásán. Tagjai ma is a régi buzgalommal serénykednek az iskolában s az irodalom terén s legjobb igyekezetükkel azon vannak, hogy munkájukkal újabb virágzásra segítsék megcsonkult, szegény hazájukat és rokontalan árva nemzetüket.

Felhasznált irodalom

Talenti V.: Vita di S. Giuseppe Calasanzio della Madre di Dio, fondatore de' chierici regolari delle scuole pie. Roma, 1767.

Tapoltsányi G.: Szent Kalazantzius József áhítatos iskoláktól neveztetett szerzetesrend fundátorának sommás élete. Kalotsán, 1772.

Tosetti U.: Compendio storico della vita di S. Giuseppe Calasanzio fondatore delle scuole pie. Ed. XVII. Genova, 1841.

Timon-David: Vie de saint Joseph Calasancet fondateur des écoles pies. I–II k. Marseille, 1884.

Nicht G. ab Angelis: Documenta spiritualia ex epistolis S. Josephi Calasanctii a Matre Dei. Ed. altera locupletior. Augustae Taurinorum, 1887.

Canata A.: L'educatore cattolico secondo lo spirito di .S Giuseppe Calasanzio fondatore delle scuole pie. Firenze, 1887.

Erdélyi K.: Calasanzi Szent József a kegyes tanítórend alapítója. Temesvár, 1893.

Prónai A.: A piarista iskolák kezdete. Budapest, 1899.

E nyomtatott munkákon kívül helyenként, különösen a piarista iskola benső életének megrajzolásánál egyet és más felhasználtam a Rómában gyűjtött gazdag levéltári anyagból is.

A függelék összeállításánál különböző monográfiák mellett Friedreich E. barátom és rendtársam dolgozatait: A kegyestanítórendiek iskolái (Magyar Középisk. 1909), A piarista iskola a XVII. sz. (uo. 1910) és Conspectus brevis historiae provinciae Scholarum piarum Hung. (kézirat) forgattam legtöbb okulással. Az utóbbi szíves átengedéséért fogadja ez úton is hálás köszönetemet.